

ไฉยบวัด โกสวัฏ

กระทรวงศึกษาธิการ

เลียบวัด ไกลวัง

หนังสืออ่านเพิ่มเติมระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา

พิมพ์ครั้งที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๔๒

จำนวนพิมพ์ ๕๐,๐๐๐ เล่ม

ลิขสิทธิ์ กรมวิชาการ กระทรวงศึกษาธิการ

ISBN 974-268-8443

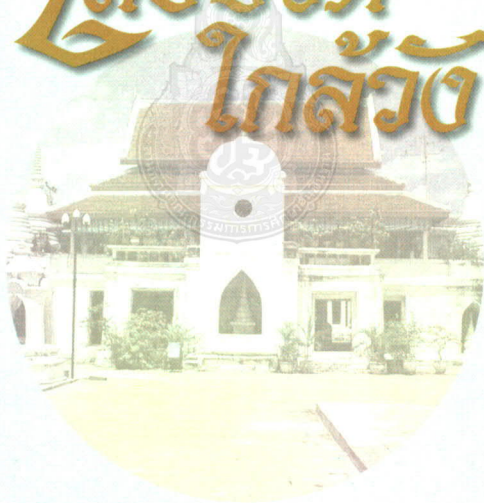
หนังสืออ่านเพิ่มเติมกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต

ระดับประถมศึกษา

และ

วิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา

ไผ่ขบวัด โกสวัถ

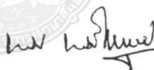

ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ
เรื่อง อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียน

ด้วยกรมวิชาการได้จัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติม เรื่อง เลียบวัด ไกล้วัง เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิต ระดับประถมศึกษา และวิชาสังคมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา กระทรวงศึกษาธิการได้พิจารณาแล้ว อนุญาตให้ใช้หนังสือในโรงเรียนได้

ประกาศ ณ วันที่ ๘ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๔๒

(นายพนม พงษ์ไพบูลย์)

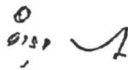
รองปลัดกระทรวง รักษาราชการแทน

ปลัดกระทรวงศึกษาธิการ

คำนำ

หนังสือ เลียบวัด ไกลวัง เล่มนี้ กรมวิชาการจัดทำขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์สำคัญสองประการ ประการแรก เพื่อให้เป็นหนังสืออ่านเพิ่มเติม ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ใช้ประกอบการเรียนการสอนกลุ่มสร้างเสริมประสบการณ์ชีวิตและวิชาสังคมศึกษา ประการที่สอง เพื่ออภิเนันทนาการแก่ผู้มีจิตศรัทธาในการบริจาคทรัพย์ ในพิธีถวายผ้าพระกฐินพระราชทานของกระทรวงศึกษาธิการ ประจำปี พ.ศ. ๒๕๔๒ ณ วัดโมลีโลกยาราม เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร ในวันศุกร์ที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๒ เนื้อหาของหนังสือให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องประวัติของวัดโมลีโลกยาราม สถานที่และสิ่งสำคัญต่างๆ ที่อยู่ในละแวกวัดนี้ ได้แก่ คลองบางกอกใหญ่ พระเครื่องกรุวัดท้ายตลาด รวมทั้งเรื่องที่พึงรู้เกี่ยวกับศาสนสถาน และการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์

กรมวิชาการขอขอบพระคุณผู้เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่มีส่วนร่วมในการจัดทำหนังสือให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี หวังว่าหนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์ และความรู้แก่นักเรียนและผู้อ่านตามสมควร

(นายอรุณ จันทวานิช)

อธิบดีกรมวิชาการ

๖ ตุลาคม ๒๕๔๒

୩

୧୦୦

୧୧

୧୫

୧୧୫

୧୦

୧୧୫

สารบัญ

	หน้า
คลองบางกอกใหญ่ : คลองแห่งประวัติศาสตร์	๘
วัดโมลีโลกยาราม	๔๔
พระเครื่องกรุวัดท้ายตลาด	๖๘
สถาปัตยกรรมตามศาสนสถาน	๘๐
ตามรอยจิตรกรรมไทย	๑๐๐
วัดหลวง วัดราษฎร์	๑๑๘
เข้าวัดปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์	๑๒๘

คลองบางกอกใหญ่ : คลองแห่งประวัติศาสตร์

ความนำ

คลองเป็นทรัพยากรแหล่งน้ำที่มีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวไทย สืบเนื่องในประวัติศาสตร์อันยาวนานของราชอาณาจักรไทยหลายยุคหลายสมัย เป็นแหล่งสำคัญทางยุทธศาสตร์ เศรษฐกิจ เส้นทางสัญจร แหล่งอุปโภคบริโภค บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมประเพณี บทกวี และสายใยเชื่อมโยงชีวิตของชุมชน

คลองบางกอกใหญ่เป็นหนึ่งในคลองสำคัญทางประวัติศาสตร์ ที่ยังคงทั้งร่องรอยของสถานที่สำคัญ โบราณสถาน ศาสนสถาน และโบราณวัตถุ บริเวณริมฝั่งคลองซึ่งสะท้อนการผสมผสานของวัฒนธรรมประจำชาติและนานาชาติ ทำให้อนุรักษ์ถึงภาพอดีตแห่งความรุ่งโรจน์ของบ้านเมือง และนำไปสู่ความภูมิใจของอนุชนรุ่นหลังที่จะต้องศึกษา และอนุรักษ์สิ่งที่มีคุณค่านั้นไว้

กำเนิตคลอง

คลอง หมายถึง ทางน้ำหรือลำน้ำที่เกิดขึ้นเอง หรือ ขุดเชื่อมกับแม่น้ำหรือทะเล* ต้นกำเนิตของคลองก็คือ แม่น้ำ แม่น้ำสำคัญในที่ราบลุ่มภาคกลางก็คือ แม่น้ำเจ้าพระยา แม่น้ำแม่กลอง แม่น้ำบางปะกง และแม่น้ำท่าจีน ได้แตกแขนง ออกเป็นลำคลองสายต่างๆ มากมายทั่วทั้งที่ราบลุ่มภาคกลาง ให้คนไทยได้อาศัยทำมาหากินมาเนิ่นนาน แต่การพึ่งพาลำคลองตามธรรมชาติอย่างเดียวยังคงไม่เพียงพอ คนไทยจึง ขุดคลองเชื่อมแม่น้ำลำคลองสายต่างๆ เข้าด้วยกัน และทำมาแล่นนานนับร้อยๆ ปี ด้วยเหตุนี้ จึงมีคลองทั้งที่เป็นคลองธรรมชาติ และคลองขุดในที่ราบลุ่มภาคกลางนับได้หลายร้อยสาย

คลองขุดในกรุงเทพมหานครมีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แบ่งออกได้เป็น ๓ ประเภท คือ

๑. คลองรอบเมืองหรือคลองคูเมือง เป็นคลองที่ขุดขึ้นรอบเมืองเพื่อป้องกันการรุกรานของศัตรู มีความสำคัญทางยุทธศาสตร์ โดยเฉพาะเมืองที่มีฐานะเป็นเมืองหลวง เพื่อใช้เป็นกำแพงธรรมชาติร่วมกับแม่น้ำลำคลองธรรมชาติที่มีอยู่แล้ว

๒. คลองลัด เนื่องจากพื้นที่ราบลุ่มภาคกลางเป็นพื้นที่ที่เกือบจะแบนราบ กระแสน้ำไหลคลดเคี้ยวมาก ทำให้การเดินทางยากลำบากเป็นอันตราย จึงต้องมีการขุดคลองลัดขึ้น และที่สำคัญเพื่อให้ย่นระยะการเดินทางให้ใกล้ขึ้นด้วย

*พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔

๓. คลองเชื่อมแม่น้ำ เป็นคลองที่ขุดขึ้นเพื่อประโยชน์ในการคมนาคมขนส่ง และดูแลหัวเมืองใกล้เคียง

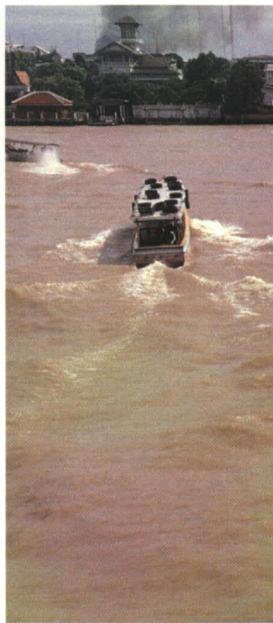
สภาพคลองในปัจจุบัน

จากอดีตจนถึงปัจจุบันคลองมีประโยชน์มากมาย เนื่องด้วยในอดีตคลองมีจำนวนมากและมีความยาวมากกว่าในสมัยนี้ มีบทบาททางยุทธศาสตร์ เป็นเส้นกำหนดขอบเขตราชธานี เส้นทางคมนาคม แหล่งเศรษฐกิจ แหล่งระบายน้ำ และสองฝั่งคลองก็ใช้เป็นสถานที่พักผ่อนได้ เนื่องด้วยมีความร่มรื่น สวยงาม และน้ำในคลองก็ใสสะอาด

ปัจจุบันคลองในกรุงเทพฯ มีจำนวนประมาณ ๘๖๔ สาย มีความยาวทั้งสิ้นประมาณ ๑,๘๙๐ กิโลเมตร มีจำนวนลดน้อยลงกว่าในอดีต เนื่องจากการพัฒนากรุงเทพฯ ได้มีการถมคลองสร้างถนนและวางท่อระบายน้ำ คลองในอดีตมีน้ำลึก กว้างโดยเฉลี่ย ๕ วา ลึก ๖ ศอก เชื่อมโยงติดต่อเป็นโครงข่าย คลองในปัจจุบัน นอกจากมีขนาดและจำนวนลดแล้ว คลองที่เหลือก็อยู่ในสภาพตื้นเขิน เพราะมีการรื้อล้าคูคลองโดยเฉพาะในเขตชุมชนริมน้ำ และน้ำอยู่ในสภาพเน่าเสีย

เส้นทางคลองบางกอกใหญ่

คลองบางกอกใหญ่หรือคลองบางหลวง เป็นหนึ่งในคลองหลักของกรุงเทพฯ ฝั่งธนบุรี ที่มีประวัติความเป็นมายาวนาน อยู่ในเขตบางกอกใหญ่ภายใต้การบริหารของกรุงเทพมหานคร ปากคลองแยกจากแม่น้ำเจ้าพระยาทางฝั่งขวาของป้อมวิไชยประสิทธิ์ไปบรรจบคลองบางขุนศรีที่บริเวณปากคลองภาษีเจริญ ยาวประมาณ ๓.๕ กิโลเมตร

คลองบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน

สภาพชีวิตชาวบางกอกใหญ่ในปัจจุบัน

มีคลองที่เชื่อมต่อด้วย คือ คลองบ้านสมเด็จ คลองบางไส้ไก่ คลองสำเหร่ คลองบางน้ำชน คลองบางสะแก และคลองด่าน สองฝั่งคลองบางกอกใหญ่มีวัดสำคัญตั้งอยู่หลายวัด เช่น วัดกัลยาณมิตร วัดโมลีโลกยาราม วัดหงส์รัตนาราม วัดสังฆกระจาย วัดเวฬุราชิน วัดอินทาราม วัดจันทาราม วัดราชคฤห์ วัดปากน้ำภาษีเจริญ

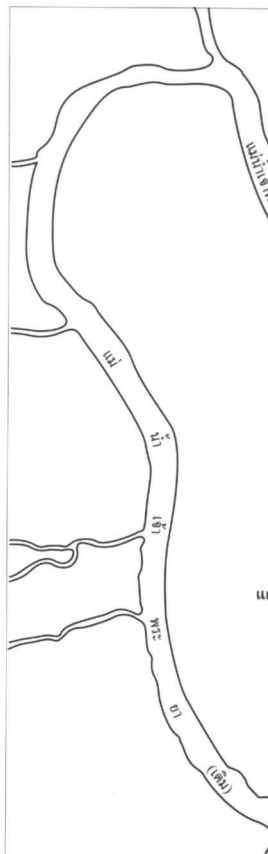
ย้อนอดีต...คลองบางกอกใหญ่

พื้นที่อันเป็นที่ตั้งของกรุงเทพฯ นั้น เมื่อนับย้อนหลังไปประมาณ ๑๐,๐๐๐ ปี มีหลักฐานว่าเคยจมอยู่ใต้อ่าวไทย จากการสำรวจวิจัยทางวิศวกรรม ได้พบร่องรอยของฝั่งทะเลอ่าวไทย ไกลถึงจังหวัดอุตรดิตถ์ เมื่อเวลาผ่านไปนานเข้า ตะกอนและโคลนตมที่แม่น้ำเจ้าพระยาพัดพามาทับถม ทำให้ฝั่งทะเลถอยร่นลงไปทางใต้ จึงเกิดที่ราบลุ่มกว้างใหญ่ แผ่นดินที่มีความอุดมสมบูรณ์นี้เรียกกันว่าที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา

สมัยกรุงศรีอยุธยา

สมัยโบราณบริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ ถึงบริเวณปากคลองบางกอกน้อย ซึ่งทางออกมาทางด้านทิศตะวันออกหรือด้านที่เป็นแม่น้ำเจ้าพระยา ติดกับบริเวณด้านข้างของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ทำพระจันทร์ทำราชวรดิษฐ์ในปัจจุบัน บริเวณที่กล่าวนี้ในสมัยก่อนเป็นที่ดิน ไม่ได้เป็นลำแม่น้ำเจ้าพระยาเช่นในปัจจุบัน

เมื่อกรุงศรีอยุธยาได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นราชธานี ในปี พ.ศ. ๑๘๘๓ กรุงเทพมหานคร หรือในชื่อเดิมว่า *บางกอก** ยังคงเป็นเพียงชุมชนเล็กๆ ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ที่ไหลคดเคี้ยวผ่านที่ราบลุ่มภาคกลางไปสู่อ่าวไทย ต่อมาได้มีการขุดคลองลัดขึ้นหลายช่วง เพื่อลัดระยะทาง

*ชื่อสามัญโดยทั่วไปที่ชาวบ้านและชาวต่างประเทศนิยมเรียก เมืองธนบุรี หรือชื่อที่ปรากฏในพระราชพงศาวดารว่า เมืองธนบุรีศรีมหาสมุทร มาแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา และชาวต่างประเทศ เขียนคำว่า บางกอก ต่างๆ กัน เช่น BANGKOK, BANCOC, BANKOC เป็นต้น

ในการเดินเรือจากอ่าวไทยมายังกรุงศรีอยุธยา การขุดคลอง-
 ลัดช่วงหนึ่งที่สำคัญเกิดขึ้นในสมัยสมเด็จพระไชยราชาธิราช
 (พ.ศ. ๒๐๗๗ - ๒๐๘๙) พระองค์โปรดเกล้าฯ ให้พระยา
 มหาเสนาเป็นแม่กองขุดคลองลัดเป็นทางตรงในเนื้อที่ดิน
 คือ เริ่มต้นจากปากคลองบางกอกน้อย มาทะลุปากคลอง
 บางกอกใหญ่กำหนดกว้าง ๒๐ วา เพื่อให้เป็นคลองลัดตรง
 สำหรับเส้นทางคมนาคมทางการค้า และเส้นทางด้าน
 ยุทธศาสตร์อีกด้วย เมื่อขุดเสร็จแล้วพระราชทานนาม
 คลองนี้ว่า คลองลัดบางกอกใหญ่ ส่วนคลองลัดเล็กดั้งเดิม
 นั้น โปรดเกล้าฯ ให้เรียกใหม่ว่า คลองลัดบางกอกน้อย
 โดยเฉพาะ คลองลัดบางกอกน้อย นี้ สืบต่อๆ มาก็ได้กลาย
 สภาพดินเขินและถูกทับถมให้เป็นที่ดินในบางตอน เพื่อปลูก
 สิ่งก่อสร้างต่างๆ ดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบัน

นับตั้งแต่ขุดลัดคลองบางกอกใหญ่สำเร็จแล้ว สายน้ำ
 เจ้าพระยาซึ่งไหลเข้าออกทางปากคลองบางกอกน้อย หรือ
 ปากคลองบางกอกใหญ่ก็ไหลน้อยลง เพราะกระแสน้ำนั้น
 ไต่ไหลเป็นแนวเส้นตรงในคลองลัดนี้เสียมากกว่า ทั้งคลอง
 ที่ขุดก็กว้างขวาง เมื่อนานเข้า ดิ่งถูกเซาะกว้าง ขยาย
 ออกไปทั้งสองฟาก ทำให้ลำคลองที่ขุดนี้กว้าง แล้วกลายเป็น
 สายเดียวกลมกลืนกับลำแม่น้ำเจ้าพระยา และตรง
 กิ่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตกนี้เอง เมืองธนบุรีศรีมหา-
 สมุทร ก็ได้ถูกก่อตั้งขึ้นเพื่อให้เป็นเมืองหน้าด่านของ
 กรุงศรีอยุธยา

ส่วนปากคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งเคยกว้างขวางมาก
 น้ำก็ไหลเข้าออกน้อยลง เกิดดินพอกขึ้น ก็ทำให้ปากคลอง
 แคบเข้า ดูไม่ใช่น้ำปากแม่น้ำกว้างขวางอย่างเดิมเหมือนใน

สมัยก่อนก็เลยเป็นเพียงปากคลองเล็กๆ ธรรมดา และเรียกว่า คลองบางกอกใหญ่ คลองหนึ่ง กับเรียก คลองบางกอกน้อย อีกคลองหนึ่ง โดยทั้ง ๒ คลองนี้มีน้ำไหลเชื่อมกันอยู่ภายในบริเวณสวนด้านฝั่งธนบุรี

สมัยกรุงธนบุรี

คลองบางกอกใหญ่ เป็นคลองที่มีความสำคัญในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ปากคลองบางกอกใหญ่เคยเป็นที่ตั้งของพระราชวัง และป้อมวิไชยประสิทธิ์ ดังนั้นตลอดสองฝั่งคลอง จึงเป็นที่ตั้งบ้านเรือนขนาดใหญ่ มีบริเวณกว้างขวางของขุนนาง ข้าราชการฐานะดีสลักกับเรือนราษฎร

ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ ก่อนที่ข้าศึกพม่าจะยกเข้ามาถึงชานกรุงศรีอยุธยา พม่ายึดเมืองธนบุรีไว้ก่อน แล้วจึงยกทัพเข้าตีกรุงศรีอยุธยา ต่อมาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงควบคุมกองทัพมารบไล่ข้าศึกตีเมืองธนบุรีกลับคืนก่อนไปตีพม่าที่พระนครศรีอยุธยา แล้วสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชก็ทรงตั้งราชธานีที่กรุงธนบุรีในปลายปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เป็นราชธานีแห่งใหม่แทนกรุงศรีอยุธยา ซึ่งถูกพม่าทำลายเสียหายมาก ยากแก่การบูรณะปฏิสังขรณ์ให้มีสภาพเหมือนเดิม ทรงย้ายเมืองมาอยู่ที่เมืองธนบุรีเพราะเป็นเมืองหน้าด่านและท่าเรือ มีบ้านเรือนราษฎรชุมชนหนาแน่น สะดวกแก่การติดต่อทางทะเล มีป้อมปราการแข็งแรงมั่นคงทั้งสองฟากแม่น้ำ บริเวณป้อมวิไชยเอนทร์มีที่มั่นแข็งแรงพอจะซ่อมแซมได้ไม่ยาก จึงโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดเขตพระราชวังขึ้นทางตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณป้อมวิไชยเอนทร์ อาณาเขตของกรุงธนบุรีได้ขยายมาถึงฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณป้อมวิไชยเอนทร์ เนื่องจากบริเวณด้าน

ฝั่งตะวันออกไม่มีกำแพงเมืองป้องกัน เพราะป้อมวิไชย-
เยนทร์มีขนาดเล็ก และทรุดโทรมมาก สมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราช จึงโปรดเกล้าฯ ให้ขุดคูเมืองทางฝั่งตะวันออก
(ขุดคลองจากป้อมปากคลองตลาดไปออกแม่น้ำเจ้าพระยา
ที่บริเวณสะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า ปัจจุบันคือ คลองหลอด)
และสร้างกำแพงเมืองขนานกับคูเมืองทางฝั่งตะวันตกของ
แม่น้ำเจ้าพระยา โปรดเกล้าฯ ให้ขุดคูเมืองธนบุรีด้านตะวันตก
ขุดคลองเชื่อมระหว่างคลองบางกอกน้อย และคลอง
บางกอกใหญ่ ปัจจุบันคือ คลองวัดวิเศษการ การขุดคูเมือง
และสร้างกำแพง ทำใน พ.ศ. ๒๓๑๖

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ได้ทรงย้ายราชธานีจากฝั่ง
ตะวันตกมาฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา เนื่องจาก
มีความเหมาะสมทางด้านยุทธศาสตร์ ภูมิศาสตร์ และการ
พัฒนานบ้านเมือง กรุงรัตนโกสินทร์ราชธานีปัจจุบันของไทย
หรือที่เรียกกันว่า กรุงเทพมหานคร ได้รับการสถาปนา
ขึ้นในปี พ.ศ. ๒๓๒๕ ตั้งอยู่บริเวณที่ราบลุ่มเจ้าพระยา
ตอนล่าง รายล้อมด้วยหัวเมืองใกล้เคียง ซึ่งปัจจุบันได้
กลายเป็นเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ ได้แก่ เมืองสมุทร-
ปราการ เมืองนนทบุรี เมืองปทุมหรือปทุมธานี มณฑล
นครชัยศรี หรือจังหวัดนครปฐม และกรุงศรีอยุธยา หรือ
จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เครือข่ายการคมนาคมติดต่อ
ระหว่างราชธานีกับหัวเมืองเหล่านี้ ในอดีตอาศัยคลอง
สายต่างๆ และแม่น้ำเป็นหลัก ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ ธนบุรี
และกรุงเทพฯ ได้รวมเป็นจังหวัดเดียวกัน มีสะพานเชื่อม

หลายสะพานจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ สะพานพระราม ๖ สะพานพระพุทธยอดฟ้า สะพานสมเด็จพระปิ่นเกล้า สะพานกรุงธน สะพานกรุงเทพ สะพานสมเด็จพระเจ้าตากสิน สะพานพระราม ๗ และสะพานพระราม ๙

การขุดคลองและการใช้คลองธรรมชาติเพื่อประโยชน์ทางยุทธศาสตร์ การคมนาคมขนส่งและค้าขาย มีมาเรื่อยก่อนการทำสนธิสัญญาเบาริง* ต่อมาเมื่อทำสนธิสัญญาเบาริง วัตถุประสงค์ในการขุดคลอง เพื่อเหตุผลในทางยุทธศาสตร์ได้หายไป แต่ยังคงวัตถุประสงค์เพื่อการคมนาคมขนส่ง และการค้าขาย ในสมัยรัชกาลที่ ๕ มีการขุดคลองใหม่และซ่อมคลองเก่ามากมายทั้งในกรุงเทพฯ และบริเวณใกล้เคียง เพื่อการขนส่งและค้าขายเข้าสู่ตลาดโลกตามสนธิสัญญาเบาริง โดยออกกฎหมายหลายฉบับ เพื่อรักษาคลองให้ใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ ตลอดจนมีระเบียบว่าด้วยการจราจรทางน้ำด้วย แต่ปรากฏว่าตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๖ เป็นต้นมาถึงปัจจุบัน คลองได้ถูกปล่อยละเลยทั้งจากรัฐบาลและประชาชนทั่วไป ทำให้คลองมีสภาพตื้นเขินสกปรก บางคลองก็ถูกถมเป็นถนน จากสถานการณ์ดังกล่าวก่อให้เกิดปัญหาสภาพแวดล้อมเป็นพิษแก่ประชาชนอย่างไรก็ตาม ทางด้านฝั่งธนบุรี ยังมีคูคลองอยู่มากมาย ทั้งสายเล็กสายใหญ่ และคลองเหล่านี้เปรียบเสมือนเส้นโลหิตของชาวธนบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

* สนธิสัญญาเบาริง เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๔ เป็นสนธิสัญญาที่กระตุ้นให้เกิดความเคลื่อนไหวในทางเศรษฐกิจกับชาวต่างชาติ ทำให้เกิดการสร้างถนนเป็นเส้นทางสัญจรแทนคลอง

เนื่องจากคลองบางกอกใหญ่ คลองบางกอกน้อย และคลองบางขุนศรี เป็นหลักฐานสำคัญทางโบราณคดี เกี่ยวกับเส้นทางเดิมของแม่น้ำเจ้าพระยา เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสำคัญ เพราะเชื่อมกับคลองอื่นๆ และมีประโยชน์ต่อการกสิกรรมของชาวไทยตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ รัฐบาลจึงได้ตราพระราชกฤษฎีกาให้ใช้พระราชบัญญัติรักษาคลองรัตนโกสินทรศก ๑๒๑ พ.ศ. ๒๔๘๔ เพื่อสงวนรักษาสภาพและความสะอาดของลำคลอง อันเป็นประโยชน์แก่สาธารณชนทั้งปวง และใน พ.ศ. ๒๕๑๐ คณะกรรมการพิจารณาโครงการถนนและระบายน้ำสำหรับพระนคร-ธนบุรี ได้เสนอเรื่องคลองที่สมควรอนุรักษ์ไว้แก่คณะรัฐมนตรีพร้อมกับรายชื่อคลอง ซึ่งคณะรัฐมนตรีได้ลงมติเห็นชอบตามข้อเสนอเมื่อวันที่ ๑๓ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๑๐ คลองบางกอกใหญ่ก็เป็นคลองหนึ่งในบัญชีคลองด้านฝั่งธนบุรีที่สมควรอนุรักษ์ด้วย และปัจจุบันรัฐบาลได้ประกาศให้วันที่ ๒๐ กันยายนของทุกปี เป็นวันอนุรักษ์รักษาคูคลองแห่งชาติ

สภาพชุมชนคลองบางกอกใหญ่

ในอดีตปากคลองบางกอกใหญ่เริ่มจากวัดกัลยาณมิตร มีสภาพเหมือนตลาดเพราะมีเรือขนาดใหญ่จากสวนนอก คือ แถวบางช้าง (ตำบลบางช้าง จังหวัดสมุทรสงคราม) นำสินค้า เช่น มะพร้าว กะปิ น้ำปลา มาขาย และเรือเหล่านี้ชาวเรือจะใช้เป็นที่อยู่อาศัยในตัว ตลอดช่วงคลองบางกอกใหญ่ ได้ผ่านที่สำคัญๆ เช่น ตลาดพลู ในอดีตจะเป็นตลาดที่ค้าขายสินค้า

สภาพชุมชนริมคลองบางกอกใหญ่

แล้วยังมีกิจกรรมอื่นแทรกอยู่เช่น บ่อนเล่นถั่ว ไป ยังมีโรงสี โรงถ่าน ตั้งอยู่ริมคลอง ทั้งสองฝั่งคลองนอกจากเป็นที่ปลูกสร้างบ้านเรือนแล้ว ส่วนใหญ่ยังเป็นสวนผลไม้ สวนพลู สวนหมาก สวนผลไม้ เช่น ทุเรียน มะม่วง ขนุน ลิ้นจี่ ลำไย ฯลฯ ชาวคลองบางกอกใหญ่จึงเป็นพ่อค้าแม่ค้าทั่วไป เพราะต่างก็มีสวนแทบทั้งนั้น สินค้าผลไม้ที่ขายบรรทุกเรือ ลำปั่นหรือเรือแจวไปขายที่ท่าเตียน ซึ่งตรงนั้นเรียกว่า ตลาดท้องน้ำ ขุนวิจิตรมาตรา (สง่า กาญจนาคพันธุ์) กล่าวว่า “คลองบางหลวงที่ข้าพเจ้าเกิด มีสวนพลู สวนหมาก ซึ่งเป็นของเคี้ยวกันมาทุกบ้านเรือนแต่โบราณ และอุดมสมบูรณ์ไปด้วยสวนผลไม้ต่างๆ สวนผักต่างๆ มีต่อออกไปทางคลองภาษีเจริญ มะพร้าวทางบางช้าง ปลา กะปิ น้ำปลา ทางท่าจีน ของเหล่านี้ผ่านคลองบางหลวงไปสู่ตลาดท้องน้ำ ส่วนของที่เป็นอาหารลงเรือพายเร่ขาย ของจีนมีกล้วยเตี้ย

บ้านเรือนและพาหนะของชาวบางกอกใหญ่

ของไทยมีขนมจีนน้ำยา ซึ่งมักจะร้องว่าขนมจีนแม่วันพา
 น้ำยาพระอภัย ถั่วอกเสาวคนธ์ พรักปันหัดชัย กับมี
 ของหวานเบ็ดเตล็ด มีกล้วยแขก ข้าวเม่าทอด อ้อยกับของ
 อื่นๆ ซึ่งมักจะร้องว่า อ้อยจีนบางใหญ่* อ้อยไทยบางคูวัด
 ข้าวหลามตัดวัดระฆัง ขนมฝรั่งกุฎีจีน ฯลฯ” “ถ้าสงสัยว่า
 เหตุใดคลองเดียวกันจึงเรียกเป็นสองชื่อ ถ้าใช้เป็นหลักฐาน
 ราชการ เรียกว่า คลองบางกอกใหญ่ มีพิมพ์ไว้ในหนังสือ
 หมอบลัดเลเป็นคำคู่กับคลองบางกอกน้อย แต่ชาวบ้าน
 ทั่วไปมักเรียกคลองบางหลวง กันทั้งนั้น ทั้งนี้อาจเป็น
 พระเจ้ากรุงธนบุรีตั้งพระราชวังแถวปากคลอง คนเลยนำชื่อ
 คลองบางหลวง มาใช้เรียก ทั้งนี้เพราะพระเจ้าแผ่นดิน
 คือ หลวง นั่นเอง”

คลองนี้ก็นับว่าเป็นคลองกวีอีกคลองหนึ่ง สุนทรภู่
 ได้กล่าวไว้ในนิราศเมืองเพชรเมื่อมาถึงจุดเชื่อมคลองด้าน
 และคลองบางกอกใหญ่ว่า

“ถึงบางหลวงล่องล่อเข้าคลองเล็ก
 ล้วนบ้านเจ๊กชายหนูอยู่อีกโข
 เมียขาวขาวสาวสวยล้วนรวบไป
 หัวอกโอ้อายใจมิใช่เล็ก
 ไทยด้วยกับครั้นว่าขอเอาหอทอง
 ต้องขัดข้องแข็งกระด้างเหมือนอย่างเหล็ก
 มีเงินจัดคัดจ้างเหมือนอย่างเจ๊ก
 ถึงลวดเหล็กลวร้อนอ่อนละไม

* บางใหญ่ อยู่ในเขตบางกอกน้อย ในอดีตปลูกอ้อยจีนที่มีรสหวานกว่าที่อื่นๆ
 แต่ปัจจุบันเปลี่ยนเป็นที่นาไปหมดแล้ว

เรือที่เป็นพาหนะสำหรับบริการชาวบางกอก

ถึงวัดบางนางขีมีแต่สงฆ์
ไม่เห็นองค์บางซื่ออยู่ที่ไหน
หรือหลวงขีมีบ้างหรืออย่างไร
คิดจะใคร่แวะหาปรึกษา
ก็มีดคำอำลาทักพาวาส
เลยลีลาส่วงทางกลางวิถี
ถึงวัดบางนางนองแม่น้องมี
มาถึงที่ก็จะต้องนอนน้ำตา”

สองฝั่งคลองบางกอกใหญ่ต่อเนื่องถึงปากเส้นทาง
คลองด่านสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์เต็มไปด้วยเรือแพนาวา
และผู้คนมากมาย เพราะเป็นย่านค้าบนเส้นทางคมนาคม
สำคัญ พระยาตรังบรรยายภาพว่า

“บางหลวงคลองนี้วัง วสวง
ขนานชนิดแพพวนเหนียว หน่วงพัน”

ในอดีต การปลูกบ้านเรือนนิยมปลูกริมน้ำ เนื่องจาก
ความจำเป็นในการใช้น้ำจากแม่น้ำลำคลองในการอุปโภค
บริโภคในบางแห่ง เช่น ริมคลองมอญบางช่วง จะมีบ้านเช่า
ที่ปลูกติดกันเหมือนห้องแถวหันหน้าเข้าหาลำคลองตลอด
แนว ทำให้ต้องมีสะพานยาวหน้าบ้าน เพื่อใช้เป็นทางเดิน
นอกจากบ้านริมน้ำแล้ว ยังมีเรือนแพซึ่งใช้เป็นที่อยู่อาศัย
และร้านค้า เรือนแพนี้จะหนาแน่นในที่ชุมชนซึ่งมักจะเป็น
ปากคลองหรือทางแยก ปัจจุบันสภาพได้เปลี่ยนไป เพราะ
เนื่องจากการตัดถนนผ่านแหล่งชุมชนจะเปลี่ยนเป็นย่าน
ที่ติดถนน

คลองใดในปัจจุบันที่ยังใช้เป็นเส้นทางคมนาคมก็จะมีสภาพที่กว้างขึ้น นอกจากเหตุธรรมชาติ คือการสึกกร่อนแล้วยังเกิดจากการเซาะของน้ำที่เกิดจากพายุที่เปลี่ยนมาเป็นเรือเครื่อง เช่น เรือหางยาว บทบาทของคลองในฝั่งธนบุรีได้เปลี่ยนไปตามยุคสมัย โดยเฉพาะบทบาททางยุทธศาสตร์ได้สูญหายไป ผลการสำรวจการใช้ที่ดินริมฝั่งคลองด้านฝั่งธนบุรี (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย : ๒๕๒๕) ปรากฏว่าการใช้ที่ดินส่วนใหญ่ (เกินกว่าร้อยละ ๘๐) ยังเป็นพื้นที่การเกษตร เช่น ริมคลองทวีวัฒนา ในเขตภาษีเจริญ ดลิ่งชั้น และหนองแขม มีพื้นที่สวนอยู่ถึง ๒,๖๓๑ ไร่ คิดเป็น ๙๒.๕% ของพื้นที่ริมคลองทั้งหมด คลองพระยาราชมนตรีในเขตภาษีเจริญและบางขุนเทียน มีพื้นที่สวน ๒,๙๒๘ ไร่ เท่ากับ ๙๑% ของพื้นที่ริมคลอง แต่คลองบางกอกใหญ่ซึ่งอยู่ในเขตชุมชนระหว่างเขตบางกอกใหญ่ ธนบุรี และภาษีเจริญ มีพื้นที่สวน ๒๙๖ ไร่ คิดเป็นสัดส่วนเพียง ๑๙% ของการใช้ที่ดินริมฝั่งคลอง และจากการสำรวจคุณภาพน้ำ คลองบางกอกใหญ่มีปริมาณออกซิเจนที่สะสมในน้ำในระดับค่อนข้างต่ำ

สถานที่สำคัญบริเวณคลองบางกอกใหญ่

แม้สภาพน้ำในลำคลองบางกอกใหญ่จะแปรเปลี่ยนสภาพไปอย่างไร สถานที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ โบราณสถาน โบราณวัตถุ และศาสนสถาน บริเวณริมฝั่งคลองและห่างไกลเข้าไป ก็ยังคงหลงเหลือร่องรอยให้เล่าขานเรื่องราวแห่งความรุ่งเรืองในอดีตแก่ผู้มาเยือน โดยเฉพาะสถานที่ที่กรมศิลปากรขึ้นทะเบียนเพื่ออนุรักษ์ไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของชาติ ดังนี้

บ้านเรือนริมคลองบางกอกใหญ่

พระราชวังเดิมในอดีต ปัจจุบันได้ปรับปรุง

พระราชวังเดิม

พระราชวังเดิม คือ พระราชวังหลวงของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานี ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณคลองบางกอกใหญ่ ในพื้นที่ที่เคยเป็นที่ตั้งของป้อมวิไชยเณรที่สร้างขึ้นตั้งแต่สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชได้โปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้น ภายหลังจากที่ทรงกอบกู้เอกราชให้ชาติไทย ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ เพื่อใช้เป็นที่ประทับและว่าราชการ พร้อมกับสถาปนากรุงธนบุรีเป็นราชธานี นอกจากนั้นยังได้โปรดเกล้าฯ ให้ขยายอาณาเขตของกรุงธนบุรีออกไปทางทิศเหนือจรดคลองบางกอกน้อย ทางตะวันออกจรดคูเมืองที่ขุดขึ้นใหม่ (คลองหลอดในปัจจุบัน) โดยมีแม่น้ำผ่านกลางเมือง ดังนั้น กรุงธนบุรีจึงเป็นเมืองท่าและเมืองหน้าด่านทางทะเลที่สำคัญและยังมีป้อมตั้งอยู่เป็นปราการป้องกันไม่ให้ข้าศึกบุกเข้ามาถึงเมือง

อาณาเขตของพระราชวังหลวงในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชนั้น มีพื้นที่ตั้งแต่ป้อมวิไชยประสิทธิ์ขึ้นมาจนถึงคลองเหนือวัดอรุณราชวราราม (คลองนครบาล) โดยรวมวัดแจ้ง (วัดอรุณราชวราราม) และวัดท้ายตลาด (วัดโมลีโลกยาราม) เข้าไปในเขตพระราชวัง ต่อมาเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชสมบัติ ได้ทรงย้ายราชธานีมาอยู่ฝั่งพระนคร พร้อมทั้งโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระบรมมหาราชวังเป็นที่ประทับพระราชวังหลวงแห่งกรุงธนบุรี จึงได้ชื่อว่า พระราชวังเดิม ตั้งแต่ครั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงกำหนดเขตพระราชวังของกรุงธนบุรีให้แคบกว่าเดิม คงไว้เป็นเขตวังของเจ้านาย โดยให้วัด

ของบัญชาการกองทัพเรือ

พระราชวังเดิม ปัจจุบันเป็นกองบัญชาการกองทัพเรือ

ทั้ง ๒ อยู่ภายนอกเขตพระราชวังเดิม ดังนั้น ขอบเขตของพระราชวังเดิมอาจกำหนดได้ดังนี้

- ทิศตะวันออก จรดแม่น้ำเจ้าพระยา
- ทิศตะวันตก จรดแนวคลองหลังวัดอรุณราชวราราม (ถนนอรุณอมรินทร์ในปัจจุบัน)
- ทิศเหนือ จรดวัดอรุณราชวราราม
- ทิศใต้ จรดคลองบางกอกใหญ่ และวัดท้ายตลาดหรือวัดโมลีโลกยาราม

บริเวณพระราชวังเดิม

เนื่องจากตำแหน่งที่ตั้งของพระราชวังเดิม และกรุงธนบุรี ถือเป็นจุดยุทธศาสตร์ที่สำคัญของพระนคร จึงจำเป็นต้องมีผู้ดูแลและรักษาไว้ให้มั่น พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์แรกที่โปรดเกล้าฯ ให้เสด็จไปประทับที่พระราชวังเดิมคือ สมเด็จพระเจ้าหลานเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงธวัชรปดินทรพระโอรสพระองค์กลางของสมเด็จพระที่นั่งเธอ พระองค์ใหญ่ กรมสมเด็จพระเทพสุทวดี ครั้นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงธวัชรปดินทรสิ้นพระชนม์จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จไปประทับที่พระราชวังเดิม ตั้งแต่ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร และสถาปนาเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคล

บริเวณพระราชวังเดิม ริมน้ำเจ้าพระยา

ครั้น พ.ศ. ๒๓๕๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร เสด็จเสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เสด็จประทับ ณ พระบรมมหาราชวัง แล้วโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านายพระองค์ใดประทับยังไม่พบหลักฐาน เท่าที่ทราบกัน พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ครั้นดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฬามณีพระราชโอรสในรัชกาลที่ ๒ ประสูติและประทับ ณ พระตำหนักแก่ง จน พ.ศ. ๒๓๙๔ เมื่อทรงได้รับบรรราชภิเชก จึงเสด็จไปประทับ ณ พระราชวังบวรสถานมงคล กรมหมื่นบวรวิไชยชาญ พระโอรสของพระองค์ก็ได้ประทับต่อมา จนใน พ.ศ. ๒๔๑๑ กรมหมื่นบวรวิไชยชาญได้รับอุปราชภิเชกเสด็จมาประทับที่พระราชวังบวรสถานมงคล พระราชวังเดิมจึงเป็นที่ประทับของกรมหลวงวงศาธิราชสนิท แล้วสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอเจ้าฟ้าจุฑามณีศรีกรมพระจักรพรรดิพงศ์ พระราชโอรสในรัชกาลที่ ๔ ประทับต่อมาจนสิ้นพระชนม์ใน พ.ศ. ๒๔๔๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระราชวังเดิมให้เป็นของกองทัพเรือ และมีพระบรมราชานุญาตให้จัดการแก้ไขดัดแปลงได้บ้างเท่าที่จำเป็น นอกจากของสำคัญที่มีมาแต่เดิมให้คงไว้ เช่น ท้องพระโรง พระตำหนักแก่ง ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เหล่านี้ให้ซ่อมแซมรักษาไว้ตามเดิม

กองทัพเรือได้ใช้พระราชวังเดิมเป็นที่ตั้งโรงเรียน
นายเรือมาตั้งแต่ต้นจนถึง พ.ศ. ๒๔๘๕ กรุงเทพฯ ถูก
คุกคามจากภัยทางอากาศสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒
โรงเรียนนายเรือจึงย้ายไปอยู่ที่สัดหีบชั่วคราว แม้สงคราม
เลิกแล้วก็ไม่ได้ย้ายกลับมา อาคารเดิมจึงว่างอยู่ ทาง
กองทัพเรือจึงแก้ไขดัดแปลงเป็นที่ตั้งกองบัญชาการทหารเรือ
และมีหน่วยงานอื่นๆ ด้วย เช่น กรมการเงิน กรมยุทธศาสตร์
ทหารเรือ และกรมสื่อสารทหารเรือ จนทุกวันนี้

ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๑ - ๕ พระราชวังเดิมเป็นที่
ประทับของเจ้านายหลายพระองค์ แต่ละสมัยก็มีการสร้าง
อาคารใหม่ รื้อถอนหรือโยกย้ายอาคารที่อื่นมาปลูก หรือ
ย้ายอาคารจากพระราชวังไปปลูกที่อื่น สิ่งก่อสร้างภายใน
พระราชวังเดิม ที่ปรากฏอยู่ในปัจจุบันคือ

บิ่อมวิไชยประสิทธิ์

ตั้งอยู่บริเวณปากคลองบางกอกใหญ่ สร้างขึ้นใน
สมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พร้อมกับบิ่อมทางฝั่ง
ตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยา บริเวณที่ตั้งของโรงเรียน
ราชินีในปัจจุบัน สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้พระราช-
ทานนามบิ่อมทางฝั่งตะวันตกว่า “บิ่อมวิไชยเอนทร์” ตาม
นามเจ้าพระยาวิไชยเอนทร์ ซึ่งเป็นผู้กราบบังคมทูลแนะนำ
การสร้างบิ่อมทั้งสองนี้ เพื่อป้องกันเรือข้าศึก โดยการยิง
สายโซ่ระหว่างบิ่อมทั้งสองฝั่งแม่น้ำขวางลำน้ำไว้ ในสมัย
สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงสถาปนากรุงธนบุรีเป็น
ราชธานี ใน พ.ศ. ๒๓๑๐ ทรงเลือกที่ตั้งพระราชวังติดกับ
บิ่อมวิไชยเอนทร์ และโปรดเกล้าฯ ให้บูรณะซ่อมแซม
บิ่อมนี้และพระราชทานนามใหม่ว่า บิ่อมวิไชยประสิทธิ์

บิ่อมวิไชยประสิทธิ์

หลังจากที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
พระราชทานพระราชวังเดิมให้กองทัพเรือ ใน พ.ศ. ๒๔๔๓
ป้อมวิไชยประสิทธิ์ จึงอยู่ในความดูแลของกองทัพเรือ
เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน

ในสมัยก่อนนี้ได้ใช้ป้อมวิไชยประสิทธิ์เป็นที่ยิงปืนเที่ยง
ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๑๔ ถึงปัจจุบันได้เปลี่ยนการใช้งาน มา
เป็นที่ตั้งเสาชิงช้าและธงชัย และธงชัยผู้บัญชาการทหารเรือ และ
ใช้เป็นที่ยิงสลุตในพระราชพิธีสำคัญต่างๆ

ท้องพระโรง

เป็นท้องพระโรงที่สร้างครั้งสร้างพระราชวังเดิมเป็นพระราชวังหลวงของกรุงธนบุรี สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชทรงใช้ท้องพระโรงนี้ประกอบกิจการทั้งปวง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติแล้ว ในระยะเวลาที่สร้างพระบรมมหาราชวังยังไม่แล้วเสร็จ พระองค์ยังคงประทับที่พระราชวังเดิมประมาณ ๒ เดือนเศษ และเสด็จออกว่าราชการที่ท้องพระโรงนี้

ปัจจุบันท้องพระโรงชั้นบนใช้เป็นห้องรับรองพิเศษ และห้องประชุมกองทัพเรือ ส่วนชั้นล่างใช้เป็นสถานที่ประกอบงานพิธีของกองทัพเรือในบางโอกาส

ตำหนักแก่งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว

ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของอาคารท้องพระโรง สร้างขึ้นในช่วงเวลาที่พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุนอิศเรศรังสรรค์ และประทับที่พระราชวังเดิม อาคารนี้มีลักษณะทางสถาปัตยกรรมแบบตะวันตก หรือเรียกว่า ดิกแบบอเมริกัน สูง ชั้น ชั้นล่างก่ออิฐถือปูน ส่วนชั้นบนเป็นไม้สัก หลังคาทรงปั้นหยา มีหน้าจั่วปีกนก ๒ ด้าน อาคารนี้มีการใช้งานอย่างต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน โดยมีการซ่อมแซมปรับปรุงตามความเสื่อมสภาพของอาคารมาโดยตลอด ทั้งนี้เพื่อความเหมาะสมกับความต้องการของผู้ใช้อาคารในแต่ละยุคสมัย ปัจจุบันชั้นบนของพระตำหนักนี้ใช้เป็นที่พักการของผู้ชำนาญการกองทัพเรือ และชั้นล่าง

เป็นที่เก็บเอกสารกรมการเงินทหารเรืออยู่ในความดูแลของ
สำนักงานเลขานุการกองทัพเรือ

ตำหนักเก๋งคู่

ตั้งอยู่ริมฝั่งตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา สันนิษฐานว่า
อาจจะเป็นพระตำหนักเดิม ที่สมเด็จพระเจ้าตากสิน
มหาราชเคยประทับ ในสมัยที่ยังไม่มีการสร้างกำแพงขึ้น
ประชิดกับตัวอาคารอย่างที่เห็นในปัจจุบัน หรืออาจสร้าง
ขึ้นเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ขณะ
ดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมขุน
อิศเรศรังสรรค์ ประทับ ณ พระราชวังเดิม ในระหว่าง
พ.ศ. ๒๓๖๗ - ๒๓๙๔

ตำหนักเก๋งคู่เป็นสถาปัตยกรรมผสมผสานระหว่าง
สถาปัตยกรรมไทยและจีน ส่วนการใช้งานในสมัยแรกไม่มี
หลักฐานที่แน่นอน คงมีเพียงหลักฐานทางเอกสารเฉพาะ
ในช่วงเวลาหลังจากที่กองทัพเรือมาใช้ โดยได้ใช้อาคาร
หลังนี้เป็นที่ตั้งของกองรักษาการณ์ โรงเรียนนายเรือ รวม
ทั้งใช้เป็นคลังการเรือ เพื่อเก็บสิ่งของจำพวกเชือกрокและ
ผ้าใบ เป็นต้น และในสมัยต่อมาก็พบว่ายังคงใช้สถานที่
เหล่านี้เป็นคลังการเรืออยู่เช่นเดิม จนถึงใน พ.ศ. ๒๕๑๓
ได้ปรับปรุงใช้เป็นที่พักการกองเรือการศึกษา กรมยุทธ
ศึกษาทหารเรือ ต่อมาได้ใช้เป็นที่พักรบทหาร* และไม่ได้
มีการใช้งานอีกจนถึงการบูรณะครั้งปัจจุบัน เนื่องจากมีการ
ชำรุดของตัวอาคารหลายจุด

*ที่พัก

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชหรือศาลเจ้าตาก หลังปัจจุบันสร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๕ เมื่อครั้งสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมพระจักรพรรดิพงศ์ประทับ ณ พระราชวังเดิม โดยมีพระดำริให้สร้างศาลหลังปัจจุบันขึ้นแทนศาลหลังเดิมที่มีสภาพชำรุดทรุดโทรม ทั้งนี้ไม่ปรากฏหลักฐานที่แน่ชัดว่าศาลที่มีมาแต่เดิมนั้นสร้างขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์การใช้งานอย่างใดมาก่อน

ศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชเป็นอาคารยกพื้นสูง โดยมีได้ทุนด้านล่าง ผังพื้นที่บนประกอบด้วยโถงมุขด้านหน้า และห้องโถงด้านในวางเชื่อมต่อกัน ส่วนโถงมุขด้านหน้าเป็นทางเข้าของผู้มาสักการบูชาพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ภายในห้องโถงด้านขวาเป็นที่ประดิษฐานพระบรมรูปของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ประทับยืนและทรงพระแสงดาบขนาดประมาณเท่าครึ่งของพระองค์จริง ส่วนกลางห้องเป็นที่ตั้งตู้บูชา ทำด้วยไม้จำหลักลายแบบจีน ภายในตู้บูชาประดิษฐานพระบรมรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชประทับอยู่ พร้อมกับวัดภูมิคำอีกหลายชิ้น และทางด้านหน้าของตู้บูชาดังกล่าว เป็นที่ตั้งชุดโต๊ะหมู่บูชาประดิษฐานพระบรมรูปยืน รวมทั้งตั้งเครื่องประกอบการสักการะต่างๆ ส่วนทางด้านซ้ายของห้องเป็นที่ตั้งแสดงพระมาลาจำลอง และพระบรมสาทิสลักษณ์ของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชในรูปแบบต่างๆ ส่วนเพดานเป็นผ้าไม้ตีเรียบ ทาสีแดง พื้นห้องปูด้วยไม้กระดานเข้กลื่น

ชั้นใต้ทุนของศาลสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมิได้มีการใช้งานแต่อย่างใด คงใช้เป็นเพียงที่เก็บของต่างๆ เท่านั้น เนื่องจากเป็นห้องที่ค่อนข้างแคบ

อนุสาวรีย์พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้าน
ซึ่งเป็นเขตพระราชฐานพระราชวังเดิม

สถานที่วัดอรุณราชวราราม

เขาดิน

เขาดินหรือมูลดินซึ่งอยู่ด้านข้างกรมสื่อสารทหารเรือ นั้น สมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ทรงสร้างไว้เพื่อประดับประดาสถานที่ให้สวยงาม เดิมมีต้นไม้ใหญ่หลายต้น เช่น ต้นพิบูล ต้นहुกวาง เหตุที่เกิดมูลดินขึ้นเนื่องมาจากการนำดินที่ขุดสระในบริเวณวังเดิมมากมไว้ เพราะจากหลักฐานปรากฏว่า สมัยพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวประทับ ณ พระราชวังเดิมนั้น มีสระน้ำยาวโค้งไปตามกำแพงอยู่แล้ว ต่อมาสมเด็จพระเจ้าฟ้าฯ กรมพระจักรพรรดิพงศ์ ได้ทรงขุดเพิ่มเติม จนถึงเขาดินมุมด้านตะวันออกเฉียงใต้ของกำแพง บริเวณที่ตั้งกรมสื่อสารทหารเรือปัจจุบัน สระนี้เดิมเป็นที่อาบน้ำและพายเรือเล่นสำหรับฝ่ายใน ระบายน้ำเข้าออกทางวัดท้ายตลาด และได้ถูกถมไปเมื่อครั้งได้มีการปรับปรุงสถานที่ในพระราชวังเดิม เป็นกองบังคับการอาคารเรียน และที่นอนของโรงเรียนนายเรือหลังปี พ.ศ. ๒๔๔๓

กำแพงพระราชวังและประตู

ส่วนที่เหลือของกำแพงพระราชวังเดิมเป็นกำแพงก่ออิฐถือปูน มีใบเสมา ประตูทางเข้าเป็นซุ้มรูปโค้ง ปลายแหลม

วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร ตั้งอยู่ริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก เหนือพระราชวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ เป็นวัดโบราณ สร้างตั้งแต่สมัยกรุง

ศรีอยุธยา เดิมเรียกว่า วัดมะกอก แล้วเปลี่ยนมาเป็นวัดแจ้งในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ต่อมาสมัยรัชกาลที่ ๒ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรงบูรณะปฏิสังขรณ์ใหม่ แล้วพระราชทานชื่อใหม่ว่า วัดอรุณราชวราราม ถึงรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์เพิ่มเติมอีก แล้วเปลี่ยนชื่อวัดเป็น วัดอรุณราชวราราม เป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรมหาวิหาร อยู่ในเขตพระบรมราชวัง เคยเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากร (พระแก้วมรกต) ครั้นกรุงธนบุรีเป็นราชธานี พระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ ได้เสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐินทางชลมารค ถือเป็นพระราชกรณียกิจสำคัญที่ต้องปฏิบัติเป็นประจำ อาคารที่สำคัญที่สุดในวัดอรุณราชวราราม ก็คือพระปรางค์ใหญ่ริมแม่น้ำ เป็นสถาปัตยกรรมสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีความงดงามยิ่ง

วัดอรุณราชวรารามราชวรมหาวิหาร

วัดหงส์รัตนาราม

วัดหงส์รัตนาราม

วัดหงส์รัตนารามตั้งอยู่ถนนวังเดิม แขวงวัดอรุณ เขต
บางกอกใหญ่ เป็นวัดที่สร้างในสมัยกรุงศรีอยุธยา โดย
เศรษฐีชาวจีนชื่อหงส์ เป็นผู้สร้างด้วยแรงศรัทธา จึงเป็น
วัดราษฎร์ ต่อมากรุงธนบุรีเป็นราชธานี วัดหงส์รัตนาราม
ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นวัดหลวง และเป็นวัดที่รุ่งเรือง
มาก เป็นแหล่งใหม่ของสำนักสงฆ์ สามเณรจำนวนมาก
และเป็นศูนย์การศึกษาที่เจริญเข้าขั้นมหาวิทยาลัย ใน
พระบรมราชูปถัมภ์สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระองค์
ได้ปฏิสังขรณ์ใหม่ สร้างศาลาการเปรียญพร้อมทั้งกุฏิ
เสนาสนะทั่ววัด และทรงยกย่องให้เป็นวัดหลวงชั้นที่ ๑

กุฏิวัดหงส์รัตนาราม

วัดสังข์กระจายวรวิหาร

วัดสังข์กระจายวรวิหาร

วัดสังข์กระจายวรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ฝั่งเหนือ ทางตะวันตกของถนนนิสรภาพ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ เป็นวัดโบราณ เล่ากันว่า เมื่อสร้างพระอุโบสถได้ขุดพบ พระกัจจายน์สำริดหนึ่งองค์กับสังข์หนึ่งขอน เฉพาะสังข์ ขำรดเพราะแรงจอบเสียมที่ขุด ส่วนพระกัจจายน์ที่ขุดได้ ครั้งนั้นให้เก็บรักษาไว้เป็นพระคู่อาราม พอสร้างสำเร็จ เรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จึงทรงถือเอานิมิตเหตุนี้ พระราชทานนามวัดว่า วัดสังข์กระจาย

วัดเครือวัลย์วรวิหาร

วัดเครือวัลย์วรวิหาร

วัดเครือวัลย์วรวิหาร เป็นพระอารามหลวงชั้นตรี ชนิดวรวิหาร ตั้งอยู่ฝั่งใต้คลองมอญ ถนนอรุณอมรินทร์ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่

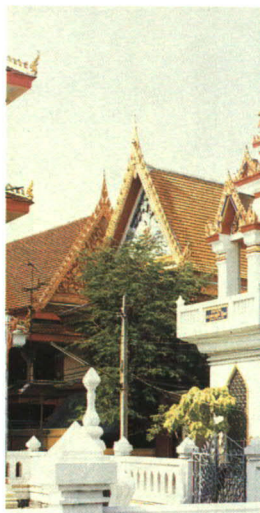
วัดเครือวัลย์วรวิหารเป็นวัดโบราณครั้งกรุงศรีอยุธยา พระอุโบสถกับพระวิหาร ตั้งขนานในแนวเดียวกันหันหน้าสู่คลองมอญ มีพระเจดีย์ใหญ่ทรงลังกา ๓ องค์ ตั้งอยู่ระหว่างพระอุโบสถและพระวิหาร เจ้าพระยาอภัยภูธร (น้อย บุณยรัตพันธุ์) พร้อมด้วยธิดา คือ เจ้าจอมเครือวัลย์ ในรัชกาลที่ ๓ ได้ปฏิสังขรณ์แล้วถวายเป็นพระอารามหลวง ได้รับพระราชทานนามว่า วัดเครือวัลย์วรวิหาร สิ่งสำคัญในพระอารามคือพระอุโบสถ และพระวิหารที่งดงามประณีตด้วยฝีมือช่างสมัยรัชกาลที่ ๓

วัดท่าพระ

วัดท่าพระตั้งอยู่ริมคลองมอญ แขวงวัดท่าพระ เขต บางกอกใหญ่ วัดท่าพระเป็นวัดโบราณ เดิมมีชื่อว่าวัดเกาะ เนื่องจากสภาพภูมิศาสตร์ของวัดนี้เป็นเกาะมีน้ำล้อมรอบ ต่อมาได้เติมคำว่า ท่าพระ กลายเป็น วัดเกาะท่าพระ ซึ่งเป็นชื่อทางการของวัดมาจนถึงทุกวันนี้ แต่ประชาชนทั่วไปเรียกกันว่า วัดท่าพระ สิ่งสำคัญในพระอารามคือ พระวิหาร สร้างแบบเนินสูง มีลักษณะเป็นแบบประทุนเรือ หรือกูปช้าง ซับซ้อนย่อมุมหลายชั้น เหมือนลักษณะ ศิลปะสมัยอยุธยาตอนปลายต่อสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วัดราชสิทธิารามราชวรวิหาร

วัดราชสิทธิารามราชวรวิหาร เป็นพระอารามหลวง ชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของถนน อีสราภาพ ด้านเหนือสะพานเจริญพาศน์ แขวงวัดท่าพระ เขตบางกอกใหญ่ วัดนี้เดิมเรียกว่า วัดพลับ เป็นวัด โบราณมีมาตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยา ต่อมาสมัยกรุงรัตน-โกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้ทรงสร้างวัดใหม่ขึ้นในที่ซึ่งติดอยู่กับวัดพลับเดิม จึงได้ โปรดเกล้าฯ ให้รวมวัดพลับเดิมเข้าไว้ในเขตวัดที่ทรง สร้างใหม่ แต่ยังคงเรียกกันว่า วัดพลับ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๕๑ ได้ทรงปฏิสังขรณ์วัดพลับเดิม เนื่องจากชำรุด ทรุดโทรมมาก สิ่งสำคัญในพระอาราม คือ พระอุโบสถ และพระตำหนักจันทน์ที่มีลักษณะงดงาม

วัดเกาะท่าพระ

วัดราชสิทธิารามราชวรวิหาร

มัสยิดต้นสน

มัสยิดต้นสน ตั้งอยู่บริเวณใกล้ปากคลองบางกอกใหญ่ แขวงวัดอรุณ เขตบางกอกใหญ่ มัสยิดต้นสนเป็นสถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาอิสลาม เป็นมัสยิดเก่าแก่มิมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา เดิมเรียกกันว่า กุฎีใหญ่ ซึ่งเรียกย่อมาจากคำว่า กุฎีบางกอกใหญ่ เพราะมีลักษณะคล้ายกุฎี หรือ กุฎี และตั้งอยู่ในคลองบางกอกใหญ่ ต่อมาเปลี่ยนชื่อเป็นทางการว่ามัสยิดต้นสน หลังจากมีการสร้างอาคารหลังใหม่และปลูกต้นสนคู่ที่หน้าประตูกำแพงมัสยิด

มัสยิดต้นสนในระยะแรกก่อตั้งมีลักษณะเป็นเรือนไม้ ยกพื้น ฝาขัดแตะ หลังคามุงจากขนาดเล็ก มีนอกชานอยู่ด้านหน้า ต่อมาเมื่อจำนวนมุสลิมมากขึ้น จึงขยายมัสยิดให้กว้างขวางขึ้นเป็นเรือนไม้สัก ยกพื้น ฝาขัดแตะ เปลี่ยนหลังคาเป็นกระเบื้องดินเผาและกระเบื้องทราย มีรูปร่างลักษณะคล้ายศาลาการเปรียญตามวัดต่างๆ ภายในมีมิมบร (สำหรับแสดงธรรม) หลังคาโค้งรูปครึ่งวงกลม ที่หน้าจั่วแกะสลักลวดลาย และลงรักปิดทองสวยงาม

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ชาวมุสลิมในบริเวณคลองบางกอกใหญ่ เห็นสมควรสถาปนามัสยิดใหม่เป็นอาคารแบบก่ออิฐถือปูน หลังคาทรงโรง แต่ทำเป็นดาดฟ้า มีลูกกรงเป็นระเบียบล้อมรอบชายคาทั้ง ๔ ด้าน หน้าบันมีลวดลายลงรักปิดทองประดับช่อฟ้าใบระกา มัสยิดหลังใหม่นี้จึงมีลักษณะภายนอกคล้ายวัด ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้ยกช่อฟ้า

ออกเพื่อมิให้เกิดการเข้าใจผิด มัสยิดสร้างแล้วเสร็จใน พ.ศ. ๒๓๕๙ และมีการสร้างกำแพงล้อมรอบมัสยิด เป็นกำแพงอิฐที่มีความหนามาก และปรากฏอยู่จนปัจจุบันนี้ ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน คณะกรรมการมัสยิดต้นสนเห็นควรรื้อมัสยิดหลังเดิมออก เนื่องจากชำรุดทรุดโทรมเกินกว่าที่จะบูรณะได้ และมีมติให้ทำการก่อสร้างมัสยิดหลังใหม่ขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๙๕ โดยพยายามรักษารูปแบบทางสถาปัตยกรรมเดิมไว้มากที่สุด อาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่ออิฐฉาบปูน ใช้อิฐของเดิม กรอบประตูและหน้าต่างตกแต่งบัวปูน เฉพาะกรอบประตูทางเข้าด้านหน้า ตกแต่งด้วยบัวหินขัดสีขาว ด้านหน้าเป็นหน้ามุขยื่นออกมา และก่อสูงเป็นรูปโดม รูปทรงแบบอียิปต์ สมัยอียิปต์ราช ๘๐๐ (ศักราชอิสลาม) ภายในมีมิมบาร์ (สำหรับแสดงธรรม) เมียะหะรอบ (สำหรับอิหม่ามยืนนำประกอบพิธีกรรม) มีลักษณะสวยงาม และมีแผ่นกระดานซึ่งพบในสมัยสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เป็นแผ่นกระดานใหญ่ มีรอยแกะสลักภาษาอาหรับ เรียงรายล้อมรอบเป็นกรอบ ตอนกลางแกะสลักเป็นรูปวิหารกะบะ และผนังของมัสยิดในนครเมกกะ ซึ่งถือว่ามียุคค่าและมีความสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นอย่างมาก

กฎิจริณพาศน์

กฎิจริณพาศน์ หรือกฎิจล่าง หรือกฎิจกลาง อยู่เชิงสะพานเจริณพาศน์ ถนนอิสรภาพ เขตบางกอกใหญ่

กฎิจริณพาศน์ เป็นศาสนสถานของมุสลิมนิกายชีอะห์ หรือเจ้าเซ็น สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช โดยพระยาจุฬาราชมนตรีที่ ๒ ของกรุงรัตนโกสินทร์ (อากาหะ) นับเป็นกฎิจแห่งที่ ๒ ของกรุงรัตนโกสินทร์ ส่วนกฎิจแรก คือ กฎิจหลวง ตัวกฎิจสร้างเป็นเรือนทรงมณิลา ตัวเรือนประดับด้วยไม้ฉลุอย่างงดงาม

ปัจจุบันกฎิจริณพาศน์ยังคงใช้เป็นที่พักผ่อนพิศเด่นเจ้าเซ็น ของชาวมุสลิมนิกายชีอะห์ ซึ่งทำกันในเดือนมุฮัรรอมของทุกๆ ปี

เขตบางกอกใหญ่

พื้นที่เขตบางกอกใหญ่เดิมเป็นที่ราบลุ่มริมแม่น้ำเจ้าพระยาฝั่งตะวันตก เป็นหัวเมืองฝ่ายใต้ ขึ้นต่อกรุงศรีอยุธยา และได้เปลี่ยนแปลงฐานะตามลำดับดังนี้

พ.ศ. ๒๓๑๐ เมื่อพม่ายึดกรุงศรีอยุธยาได้แล้ว ได้ใช้เมืองธนบุรีเป็นที่มั่นทางทะเล สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงรวบรวมคนไทยดีเมืองธนบุรีคืนจากพม่า เมื่อทรงประกาศอิสรภาพแล้ว ทรงตั้ง เมืองธนบุรี เป็นเมืองหลวง ซึ่งอยู่ในเขตท้องที่แขวงวัดอรุณในปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๓๒๕ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช
เสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นพระเจ้า
แผ่นดิน ทรงเห็นว่า กรุงธนบุรีไม่เหมาะสม
ที่จะเป็นเมืองหลวง จึงทรงตั้งเมืองใหม่
และขนานนามว่ากรุงเทพมหานคร กรุง
ธนบุรีจึงมีสภาพเป็นเมืองหลวงเก่าอันมี
พระราชวังเดิม กำแพงเมือง ป้อมวิไชย-
ประสิทธิ์ และวัดวาอารามต่างๆ เหลืออยู่
เป็นอนุสรณ์จนถึงปัจจุบัน

พ.ศ. ๒๔๕๘ บางกอกใหญ่มีฐานะเป็นอำเภอ ตาม
ประกาศของกรมนครบาล ลงวันที่ ๑๕
ตุลาคม ๒๔๕๘ ชื่อว่าอำเภอหงสาวรม
ที่ว่าการอำเภอตั้งอยู่ริมคลองบางกอก-
ใหญ่ฝั่งเหนือ

พ.ศ. ๒๔๕๙ เปลี่ยนชื่ออำเภอหงสาวรม เป็นอำเภอ
บางกอกใหญ่

พ.ศ. ๒๔๘๑ มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ยุบ
อำเภอบางกอกใหญ่เป็นกิ่งอำเภอ
บางกอกใหญ่ อยู่ในความปกครองของ
อำเภอบางยี่เรือ จังหวัดธนบุรี

พ.ศ. ๒๕๐๑ มีพระราชกฤษฎีกาตั้งกิ่งอำเภอบางกอก-
ใหญ่ เป็นอำเภอบางกอกใหญ่

ริมคลองบางกอกใหญ่

ทำน้าวัดช่างตาครุฑ ริมคลองบางกอกใหญ่

พ.ศ. ๒๕๑๕ มีประกาศคณะปฏิวัติฉบับที่ ๓๓๕ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๕ ให้อำเภอมีฐานะเป็นบางกอกใหญ่จึงมีฐานะเป็นเขตบางกอกใหญ่ และสำนักงานเขตบางกอกใหญ่ ตามพระราชบัญญัติระเบียบบริหารราชการกรุงเทพมหานคร พ.ศ. ๒๕๒๘ ตามลำดับ

ปัจจุบัน

เขตบางกอกใหญ่ มีเนื้อที่ทั้งหมด ๖.๑๘๐ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๒ แขวง คือ แขวงวัดอรุณ เนื้อที่ ๐.๘๖๐ ตารางกิโลเมตร และแขวงวัดท่าพระ เนื้อที่ ๕.๓๒๐ ตารางกิโลเมตร

วัดกัลยาณมิตร

อาณาเขต

ทิศเหนือ จรดคลองมอญ ติดต่อแขวงบ้าน
ช่างหล่อ แขวงศิริราช เขต
บางกอกน้อย

ทิศใต้ จรดคลองบางกอกใหญ่ ติดต่อ
แขวงบางยี่เรือ แขวงตลาดพลู
แขวงวัดกัลยาณ์ เขตธนบุรี และ
แขวงปากคลองภาษีเจริญ เขต
ภาษีเจริญ

ทิศตะวันออก จรดแม่น้ำเจ้าพระยา ติดต่อแขวง
พระราชวัง เขตพระนคร

ทิศตะวันตก จรดคลองบางกอกใหญ่ ติดต่อ
แขวงคูหาสวรรค์ เขตภาษีเจริญ
และแขวงบางขุนศรี เขตบางกอก-
น้อย

ประชากรและสถานที่สำคัญ

ประชากรในเขตบางกอกใหญ่ ส่วนใหญ่นับถือ
ศาสนาพุทธ และอิสลาม มีจำนวนทั้งสิ้น ๕๔,๘๘๗ คน
โดยแบ่งเป็นชาย จำนวน ๔๗,๑๖๕ คน หญิง จำนวน
๔๗,๗๑๘ คน และมีบ้านทั้งสิ้น ๒๔,๕๕๒ หลัง โดยแยก
เป็น แขวงวัดอรุณ ๔,๓๓๒ หลัง และแขวงวัดท่าพระ
๒๑,๖๒๐ หลัง

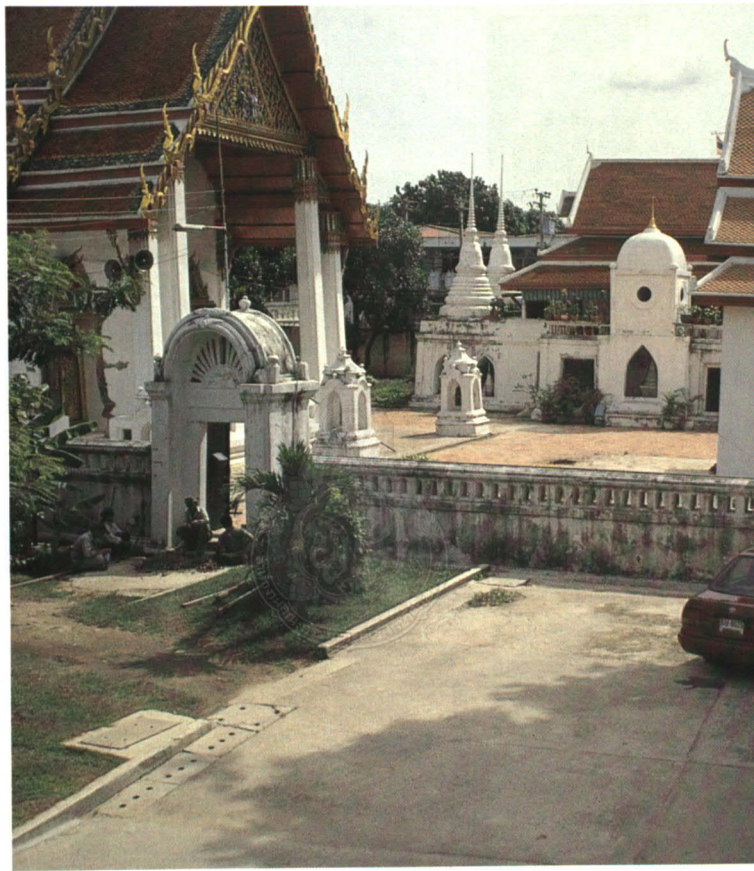
ทางเข้ากองทัพอากาศ

เขตบางกอกใหญ่มีพื้นที่เป็นที่ราบลุ่ม มีถนน และ
ลำคลองผ่านหลายสาย ประกอบด้วย คลอง ๒๔ คลอง คู
และลำกระโดง ๑๓ แห่ง ถนน ๗ สาย ซอย ๒๒๕ ซอย มี
สถานศึกษา รวมทั้งสิ้น ๒๘ แห่ง สถานที่ราชการ ๖ แห่ง
ได้แก่ ๑) กองทัพอากาศ ๒) กรมวิทยาศาสตร์ทหารเรือ ๓)
สถานีตำรวจนครบาลบางกอกใหญ่ ๔) สถานีตำรวจนครบาล
ท่าพระ ๕) ศูนย์บริการสาธารณสุข ๓๓ ๖) ศูนย์ก่อสร้าง
และบูรณะ ๕ สำนักงานโยธา และรัฐวิสาหกิจ ๔ แห่ง
ได้แก่ ๑) สำนักงานประปา สาขามหานคร การประปา
นครหลวง ๒) สำนักงานบริการโทรศัพท์บางแค ๓)
ที่ทำการไปรษณีย์บางกอกใหญ่ ๔) ที่ทำการไปรษณีย์
ท่าพระ

บริเวณวัดโมลีโลกยาราม

วัดโมลีโลกยาราม

วัดโมลีโลกยาราม หรือวัดท้ายตลาด เป็นพระอารามหลวงชั้นโท ชนิดราชวรวิหาร มีเนื้อที่ ๑๒ ไร่ ๓ งาน ปัจจุบันตั้งอยู่เลขที่ ๒ หลังพระราชมังคลาภิเษก ริมคลองบางกอกใหญ่ เขตบางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

อาณาเขต

วัดโมลีโลกยารามมีลักษณะพื้นที่ตั้งวัดถูกปิดล้อมด้วยกำแพงสูง ๕ คอกโดยรอบ ยกเว้นบริเวณด้านหน้าวัดซึ่งติดกับคลองบางกอกใหญ่ และด้านหลังของวัดบางส่วนอาณาบริเวณโดยรอบวัดแต่ละด้าน ด้านหน้าเลียบแนวคลองบางกอกใหญ่ยาว ๓ เส้น ๑๔ วา ด้านหลังยาว ๔ เส้น ๔ วา ด้านตะวันออกเฉียงเหนือยาว ๒ เส้น ๑๒ วา ด้านตะวันตกเฉียงใต้ยาว ๔ เส้น ซึ่งมีอาณาเขตติดต่อกับสถานที่ต่างๆ ดังนี้

ทิศเหนือ ติดต่อกับกำแพงกองทัพอากาศ กรมสื่อสารทหารเรือ

ทิศใต้ ติดต่อกับคลองบางกอกใหญ่ ฝั่งตรงข้ามเป็นที่ตั้งวัดกัลยาณมิตร

ทิศตะวันออก ติดต่อกับกำแพงกองทัพอากาศ บริเวณโรงเรียนนายทหารเรือ

ทิศตะวันตก ติดต่อกับคลองบ้านขมิ้น และบ้านเรือนประชาชนที่เช่าที่วัด

การเดินทางไปวัดโมลีโลกยาราม

การเดินทางไปวัดโมลีโลกยารามสามารถไปได้ทั้งทางรถยนต์และทางเรือ ทางรถยนต์ไปได้ ๒ ทาง ทางแรก

จากสี่แยกศิริราชไปตามถนนอรุณอมรินทร์ถึงโค้งซึ่งเป็นที่
บรรจบกับถนนวังเดิม ตรงกรมอุทกศาสตร์ กองทัพเรือ จะ
มีป้ายวัดโมลีโลกยาราม แล้วเข้าไปตามซอยเข้าวัด

ทางที่สองจากถนนอิสรภาพตรงสามแยกโพธิ์สามต้น
ไปตามถนนวังเดิม ถึงโค้งซึ่งเป็นที่บรรจบกับถนน
อรุณอมรินทร์ตรงกรมอุทกศาสตร์ กองทัพเรือ แล้วเข้าไป
ในซอยเดียวกับทางแรก

ส่วนการเดินทางไปทางเรือ ปัจจุบันไม่มีผู้นิยมไป
ทางนี้ แต่จะมีเรือหางยาวจากท่าราชินีผ่านหน้าวัดไปที่
วัดปากน้ำภาษีเจริญ หรือเรือส่วนตัวมาตามลำน้ำเจ้าพระยา
ซึ่งต้องลงเรือที่ท่าราชินีแล้วขึ้นเรือข้ามฟากมาที่ฝั่งวัด
กัลยาณมิตร เดินสะพานข้ามคลองมาฝั่งวัดโมลีโลกยาราม

ประวัติความเป็นมา

วัดโมลีโลกยารามเป็นวัดโบราณ สร้างในสมัยอยุธยา แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าสร้างเมื่อใด ใครเป็นผู้สร้าง ในสมัยนั้นเรียกว่า วัดท้ายตลาด เพราะอยู่ต่อจากตลาดเมืองธนบุรี แต่เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช ทรงตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีได้รวมอุปจาร* วัดแจ้ง (วัดอรุณ-ราชวราราม) และวัดท้ายตลาดเข้าไปในเขตพระราชวัง จึงเป็นวัดที่ไม่มีพระสงฆ์จำพรรษาลอตระกูล

ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงย้ายเมืองหลวงมาตั้งที่ฝั่งกรุงเทพฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นิมนต์พระสงฆ์มาจำพรรษาทั้งที่วัดแจ้งและวัดท้ายตลาด ทรงตั้งพระมหาศรี วัดราช-สิทธิาราม (วัดพลับ) เป็นพระเทพโมลี และภายหลังได้สถาปนาเป็นพระพุทธรโฆษาจารย์ มาเป็นเจ้าอาวาสวัดท้ายตลาด

เมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ครั้งเป็นสมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์และสร้างพระอุโบสถ และพระราชทานนามใหม่ว่า วัดพุทธไสสวรรคย์ ในสมัยนั้นการศึกษาวิชาการต่างๆ นั้นต้องไปศึกษาตามวัด จึงโปรดเกล้าฯ ให้พระโอรสไปศึกษาอักษรสมัยเบื้องต้นในสำนักสมเด็จพระพุทธรโฆษาจารย์ (ขุน) ซึ่งเป็นพระราชอาคันแก่แห่งวัดนี้ ขณะนั้น

*อุปจาร : การเข้าใกล้, ที่ใกล้, บริเวณรอบๆ เช่น อุปจารวัด (แปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๔๔๖)

ดำรงสมณศักดิ์เป็นพระพุทโธษาจารย์ ซึ่งเป็นที่เคารพ
นับถือของเจ้านายในสมัยนั้นมากและยังเป็นพระราช
กรรมวาจาจารย์* ของพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
เมื่อเสด็จออกผนวช

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว
ได้โปรดเกล้าฯ ให้ปฏิสังขรณ์วัดใหม่ทั้งพระอาราม ทรง
พระราชทานนามใหม่ว่า วัดโมลีโลกยาราม ในรัชสมัยนี้
สมเด็จพระพุทโธษาจารย์ถึงแก่มรณภาพ เมื่อ พ.ศ. ๒๓๔๖
พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้
หล่อรูปสมเด็จพระพุทโธษาจารย์ (ขุน) ประดิษฐาน

ฐานพระนั่ง

พระนั่ง

*กรรมวาจาจารย์ : อาจารย์ผู้ให้สำเร็จกรรมวาจา คือ คู่สวด (แปลตาม
พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๑๓)

ไว้ในหอที่วัดโมลีโลกยาราม เพื่อสักการบูชาเวลาเสด็จพระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน จึงสืบเนื่องเป็นประเพณีมาจนถึงรัชกาลปัจจุบัน ต่อมาเมื่อสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเสด็จออกไปประทับกับพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว พระราชโอรสพระองค์น้อยที่พระราชวังเดิมฝั่งธนบุรี พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้รื้อพระตำหนักแดง* ที่เคยประทับในพระบรมมหาราชวังไปสร้างถวายที่พระราชวังเดิมทั้งหมด ครั้นสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีเสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้รื้อพระตำหนักแดงไปสร้างถวายเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม

* พระตำหนักแดง : สร้างขึ้นในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ประมาณปี พ.ศ. ๒๓๒๕-๒๓๒๘ ซึ่งเป็นปีที่สร้างพระบรมมหาราชวัง ทรงสร้างตำหนักแดงเป็นตำหนักหมู่ใหม่ในพระบรมมหาราชวัง ตั้งอยู่เบื้องหลังพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งวิมานรักษดา ถวายเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์ สร้างคู่กับตำหนักเขียว ซึ่งทรงสร้างถวายสมเด็จพระพี่นางเธอ กรมสมเด็จพระเทพสุทนต์ พระพี่นางองค์ใหญ่ เมื่อเจ้าฟ้ากรมพระศรีสudarักษ์สิ้นพระชนม์ สมเด็จพระเจ้าฟ้าหญิงบุญรอด พระธิดา ซึ่งต่อมาได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี ได้ประทับที่ตำหนักแดงต่อมา จนเมื่อทรงอภิเษกสมรสกับพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทรจึงทรงย้ายไปประทับที่พระราชวังเดิมฝั่งธนบุรี ประมาณ พ.ศ. ๒๓๕๗-๒๓๕๘ โดยมีพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อครั้งดำรงพระอิสริยยศเป็นสมเด็จพระเจ้าจุฬามณีตามเสด็จ

ตำหนักแดงที่วัดเชมาภิตาราม

ต่อมาพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรดเกล้าฯ ให้กระทำการผาติกรรม* ย้ายพระตำหนักแดงไปสร้างเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดเชมาภิตาราม ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินีทรงปฏิสังขรณ์ และทรงสร้างกุฏิติกพระราชนัดดาเจ้าอาวาส หอสดมภ์ และหอกลาง

* ผาติกรรม : การทำให้เจริญ, ใช้ในนัยว่า การจำหน่ายครุภัณฑ์เพื่อประโยชน์สงฆ์อย่างใดอย่างหนึ่ง (แปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๕๕๔)

หอไตร หรือ ตำหนักเขียว

และทรงปฏิสังขรณ์พระอุโบสถและให้นั้ดารโอยราพรตซึ่ง
เป็นตราประจำรัชกาลประดิษฐานไว้ที่หน้าบันพระอุโบสถ

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ทรงปฏิสังขรณ์วัดโมลีโลกยาราม อีกครั้งหนึ่ง ที่ชัดเจนคือ
หอพระไตรปิฎก ซึ่งบูรณะในสมัยพระบรมเจดีย์ (อยู่) เป็น
เจ้าอาวาส

หลังจากนั้นอาจมีการปฏิสังขรณ์บ้าง แต่ไม่มีหลักฐาน
เพื่งมาปรากฏเมื่อครั้งพระสนิทสมณคุณ (เงิน) เป็นเจ้าอาวาส
ได้จัดการปฏิสังขรณ์เสนาสนะ* ให้ดีขึ้นหลายแห่ง แต่ยังไม่
ทันเรียบร้อยก็ถึงแก่มรณภาพ

พ.ศ. ๒๔๗๓ พระประสิทธิ์ศีลคุณ (จ้อย) เป็นเจ้าอาวาส
ได้ปฏิสังขรณ์เสนาสนะ ตลอดจนถนนและพื้นที่ภายในวัด
ที่ชำรุดทรุดโทรม และได้ทำเขื่อนคอนกรีตหน้าวัด

พ.ศ. ๒๕๑๕ พระรัตนมุนี (โสม ป.ธ. ๗) เป็นเจ้าอาวาส
ได้ปรับปรุงเสนาสนะสงฆ์ให้เป็นระเบียบ และปฏิสังขรณ์
และพัฒนาวัดใหม่

พ.ศ. ๒๕๔๒ พระเทพปริยัติสุธี (คงค ปญโญ ป.ธ. ๘)
เจ้าอาวาสรูปปัจจุบัน ได้มีการปลูกสร้างกุฏิทรงไทยจำนวน
หลายหลังเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระ
พระเจ้าอยู่หัว ในโอกาสที่ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ
๖ รอบ

พระอุโบสถ

กุฏิทรงไทยที่อยู่ระหว่างการปลูกสร้าง

* เสนาสนะ : ที่นอนและที่นั่ง, ที่อยู่ (แปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน
พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๘๕๑)

สิ่งสำคัญในวัดโมลีโลกยาราม

ปูชนียวัตถุ

๑. พระประธานในพระอุโบสถ เป็นพระพุทธรูปหล่อปางมารวิชัย หน้าตักกว้าง ๔ ศอก พุทธลักษณะงดงาม ไม่ปรากฏพระนาม สร้างขึ้นพร้อมพระอุโบสถหรือมีมาแต่เดิมไม่ปรากฏหลักฐาน

๒. รูปหล่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน)

นั่งขัดสมาธิประมาณขนาดเท่าตัว ประดิษฐานอยู่บนแท่นซึ่งมีคำจารึกที่ฐานรูปหล่อว่า ศุภมัสดุ พระพุทธศักราชล่วงแล้วสองพันสามร้อยแปดสิบหกพระวษา ณ วันจันทร์ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีเถาะ เบญจศก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกรมฤงหาราชาธิราชวรมหาธิเบติ บรมนาถบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการมาณพระบัณฑิตสุรสีห์นาทดำรัสสั่ง หลวงกัลยาวิจิตรเจ้ากรมช่างปั้นขวาและอาจารย์ฉิม กรมราชบัณฑิตย ให้จำลองหล่อพระพุทธรูปสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ ญาณอดุลย์สุนทรนายกติปิฎกธรรมาศกณณชวร บวรสังฆาราม คามวาสีพิร อันสถิต ณ พุทธไสยศวรยาวาศ วรวิหาร ไว้เป็นที่สักการบูชาแก่สานุศิษย์ทั้งปวงสืบไป...

รูปหล่อพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน)

ถาวรวัตถุ

๑. พระอุโบสถ ลักษณะทรงไทยยุคต้นรัตนโกสินทร์ ขนาดกว้าง ๙.๕๐ เมตร ยาว ๒๕ เมตร หลังคามุงกระเบื้องเคลือบ ซ่อฟ้า ใบระกาไม้สักลงรักปิดทองจก ภายในผนังและเพดานเขียนภาพทรงข้าวบิณฑ์ ประดูและหน้าต่างแกะสลักลายกนกลงรักปิดทองงดงาม หน้าบันมีตราไอยราพรตรัชกาลที่ ๔ ตามหลักฐานน่าจะสร้างในรัชกาลที่ ๑ ที่โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้ากรมหลวงอิศรสุนทร (รัชกาลที่ ๒) รับเป็นพระสร้างขึ้น และได้รับการปฏิสังขรณ์ใหม่ในรัชกาลที่ ๔ จึงมีตราประจำรัชกาลประดิษฐานที่หน้าบัน

บานประตูพระอุโบสถ แกะสลักลายกนกลงรักปิดทองงดงามมาก

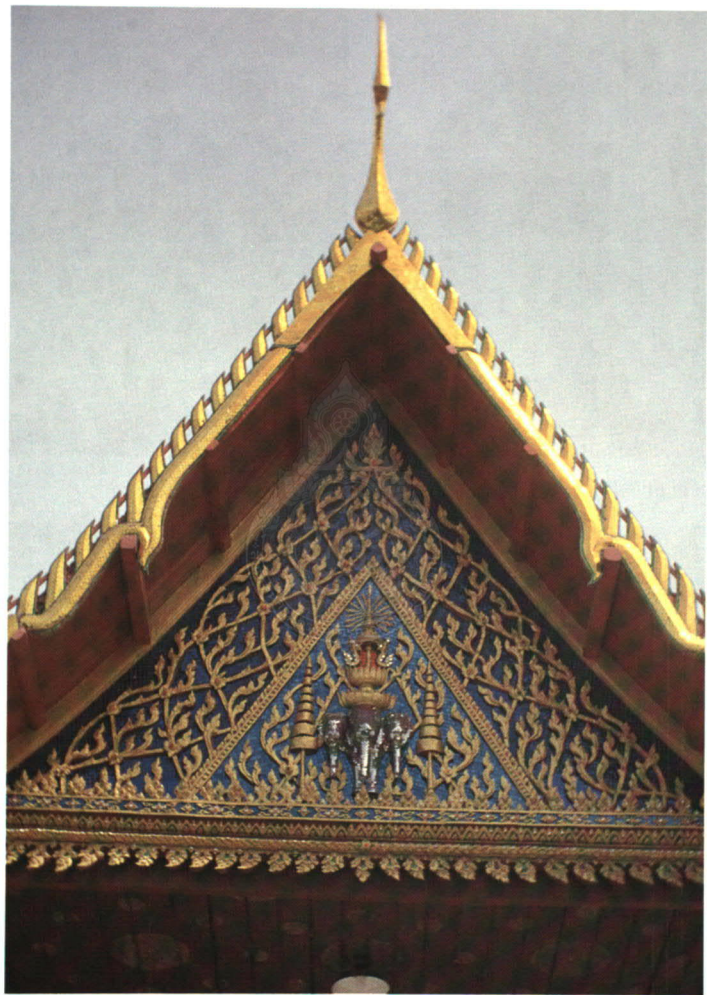
หน้าต่างพระอุโบสถ

ลวดลายบานหน้าต่างพระอุโบสถ

พระอุโบสถ

หน้าบันพระอุโบสถ ซึ่งมีตราประจำรัชกาลที่ ๔ ประดิษฐานอยู่

ตราประจำรัชกาลที่ ๔

๒. พระวิหาร ลักษณะทรงไทยผสมจีน ขนาดกว้าง ๘.๗๕ เมตร ยาว ๑๙.๗๕ เมตร หลังคามุงกระเบื้องเคลือบดินเผา ซ่อฟ้าใบระกาปั้นด้วยปูน ด้านในกันเป็น ๒ ห้อง ด้านหลังเป็นห้องเล็กมีพระพุทธรูปปางมารวิชัยขนาดใหญ่ และพระอัครสาวกประทับผินพระพักตร์ไปทางพระอุโบสถ ผ้นังและเพดานเขียนลวดลายงดงาม ด้านหน้าเป็นห้องใหญ่ ตรงกลางมีแท่นชุกชีประดิษฐานพระพุทธรูปปางต่างๆ ประมาณ ๒๐ องค์ ผ้นังฉาบปูน ประตูและหน้าต่างทุกช่อง เขียนลายรดน้ำงดงามแต่ชำรุด เพดานเขียนลวดลายเป็นกลุ่มดาว สร้างเมื่อใดไม่ปรากฏหลักฐาน เพียงเล่าสืบกันมาว่า สมัยกรุงธนบุรีโปรดให้ใช้เป็นฉางเกลือ จนมีผู้เรียกว่า พระวิหารฉางเกลือ มาจนถึงทุกวันนี้

พระวิหารฉางเกลือ

หอสมเด็จ และองค์พระเจดีย์ทรงลังกา ๔ องค์

๓. หอสมเด็จ หอนี้แบ่งเป็น ๒ ชั้น คือชั้นฐานและชั้นตัวหอ **ชั้นฐาน** กว้าง ๖.๒๐ เมตร ยาว ๒๑.๕๐ เมตร เป็นฐานรับหอสมเด็จและพระเจดีย์ มีบันไดขึ้นลง ๒ ทาง แบ่งเป็นช่องๆ แต่ละช่องมีรูปปั้นทหารแบกฐานไว้แต่ชำรุด **ชั้นตัวหอ** ประกอบด้วยหอสมเด็จและองค์พระเจดีย์ทรงลังกาประจำอยู่มุมละ ๑ องค์ นับว่าเป็นเจดีย์ที่บรรจุพระเมาฬีของรัชกาลที่ ๓ และรัชกาลที่ ๔ ด้านหน้าเป็นอุโมงค์บรรจุรอยพระพุทธรบาทจำลอง เฉพาะตัวหอสมเด็จ กว้าง ๔.๐๐ เมตร ยาว ๘.๖๐ เมตร เป็นตึกทรงไทย ภายในประดิษฐานรูปหล่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) หลังกามุงกระเบื้องเคลือบ ประตูและหน้าต่างเขียนภาพลายรดน้ำงดงาม นับเป็นสิ่งที่หาชมได้ยากยิ่ง

อุโมงค์บรรจุรอยพระพุทธรบาทจำลอง

หอสมเด็จ

รูปปั้นทหาร

รอยพระพุทธรบาทจำลอง

๔. หอพระไตรปิฎก เรียกทั่วไปว่า หอไตร เป็นอาคารไม้ ทรงไทยพื้นสูง ขนาดกว้าง ๗.๕๐ เมตร ยาว ๑๑.๕๐ เมตร หลังคามุงกระเบื้องเคลือบใช้ปูนปั้นรูปเจดีย์แทนช่อฟ้า ประติมากรรม หน้าต่าง และผนังด้านในเขียนภาพลายรดน้ำสวยงาม คงสร้างในรัชกาลที่ ๓ และปฏิสังขรณ์ในรัชกาลที่ ๕ แต่พระรัตนมุนี เจ้าอาวาสรูปที่ ๑๑ ให้ก่ออิฐเสริมชั้นล่างทำเป็นห้อง จึงเสียรูปทรงเดิมไป ขณะนี้ชำรุดทรุดโทรมมากทั้งตัวอาคารและลายรดน้ำ

หอพระไตรปิฎก

๕. ศาลาการเปรียญ สร้างด้วยไม้ล้วน ยาว ๑๕ วา กว้าง ๕ วา หลังคามุขลด ๒ ชั้น มุงกระเบื้องไทย

นอกจากปูชนียวัตถุและถาวรวัตถุแล้ว สิ่งสำคัญที่เป็นสังฆารมวัตถุซึ่งได้รับพระราชทานไว้สำหรับวัดคือ

๑. พระไตรปิฎกฉบับพิมพ์ในรัชกาลที่ ๕ พร้อมตู้บรรจุ จำนวน ๑ จบ

๒. พระไตรปิฎกสยามรัฐ ซึ่งเป็นฉบับพิมพ์ในรัชกาลปัจจุบัน จำนวน ๑ จบ

๓. พระบรมรูปหล่อพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงเครื่องยศจอมพลทหารบก

๔. ธรรมาสันล่ายทอง ซึ่งเป็นเครื่องสังเค็ด* ในคราวงานถวายพระพรราชทานเพลิงพระบรมศพพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

๕. คัมภีร์ภิกขุปาติโมกข์ พร้อมทั้งตู้และธรรมาสันสำหรับนั่งสวด ซึ่งเป็นเครื่องสังเค็ดในงานพระราชทานเพลิงศพ สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากมลหลวงศรีรัตนโกสินทร์

*สังเค็ด : ทานวัตถุที่ถวายแก่สงฆ์เมื่อเวลาปลงศพ มีตู้โต๊ะ เป็นต้น รวมกันถวายแก่พระสงฆ์ผู้เทศน์ หรือผู้ชักบังสุกุล. (แปลตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, หน้า ๘๑๗.)

คัมภีร์ภิกขุปาติโมกข์ พร้อมทั้งตู้และธรรมาสน์

ลวดลายธรรมาสน์

ลำดับและประวัติเจ้าอาวาสโดยย่อ

พระราชคณะผู้ครองวัดโมลีโลกยาราม นับตั้งแต่วัฒนกาลที่ ๑ จนถึงปัจจุบัน มีจำนวน ๑๒ รูป คือ

๑. พระพุทธโฆษาจารย์ (ศรี) เดิมเป็นเปรียญอยู่ วัดราชสิทธาราม (วัดพลับ) ในรัชกาลที่ ๑ ทรงตั้งเป็นพระเทพโมลี แล้วย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม ซึ่งในเวลานั้นเรียกว่า วัดท้ายตลาด ภายหลังทรงสถาปนาเป็นพระพุทธโฆษาจารย์

๒. สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) ประวัตินี้ไม่ปรากฏทราบแต่ว่าเป็นพระพุทธโฆษาจารย์ ในรัชกาลที่ ๒ โปรดเกล้าฯ ให้พระโอรสมาศึกษาวิชาการในสำนักของสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์หลายพระองค์ ต่อมา

ในรัชกาลที่ ๓ ทรงสถาปนาเป็นสมเด็จพระพุฒาจารย์
และถึงแก่มรณภาพในรัชกาลนี้ พระบาทสมเด็จพระนั่ง
เกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้หล่อรูปไว้ในหอสมเด็จพระ
และไว้ที่วัดโมลีโลกยาราม เพื่อทรงสักการบูชาเวลาเสด็จ
พระราชดำเนินมาพระราชทานผ้าพระกฐิน ซึ่งสืบเนื่องเป็น
ประเพณีสืบมาจนรัชกาลปัจจุบัน

๓. สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฉิม) เป็นชาว
บ้านจาน จังหวัดเพชรบุรี เกิดเมื่อปีพ.ศ. ๒๓๒๖ ตรงกับ
รัชกาลที่ ๑ อุปสมบทที่จังหวัดเพชรบุรี และเรียนพระ
ปริยัติธรรมอยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพมหานคร จนได้
เปรียญเอก ๙ ประโยค ในรัชกาลที่ ๒ ทรงตั้งเป็นพระรัตนมุนี
อยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ ปีพ.ศ. ๒๓๗๕ ตรงกับรัชกาลที่ ๓
ได้รับสถาปนาเป็นพระพุฒาจารย์ ครองวัดโมลีโลก
ยาราม ในรัชกาลที่ ๔ ทรงรับสั่งว่า พระพุฒาจารย์
(ฉิม) นี้นั่งสือดี จึงโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนาเป็นสมเด็จพระ
พุฒาจารย์ ครองวัดมหาธาตุ เมื่อปีพ.ศ. ๒๓๙๔

๔. พระธรรมไตรโลก (รอด) ประวัตินี้เดิมไม่ปรากฏ
มีปรากฏในรัชกาลที่ ๓ เป็นพระกระวีวงศ์ อยู่วัดโมลี-
โลกยาราม แล้วได้เลื่อนเป็นพระเทพกระวี เมื่อปีพ.ศ.
๒๓๙๔ ในรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้าฯ ให้เลื่อนสมณศักดิ์เป็น
พระธรรมไตรโลกครองวัดโมลีโลกยาราม และถึงแก่มรณภาพ
ในปีพ.ศ. ๒๔๐๙

๕. พระธรรมเจดีย์ (อยู่) เกิดในรัชกาลที่ ๒ ปี
พ.ศ. ๒๓๕๘ เป็นชาวเมืองแกลง จังหวัดระยอง อุปสมบท
ในรัชกาลที่ ๓ แล้วเข้าศึกษาพระปริยัติธรรมในกรุงเทพฯ
อยู่ในสำนักสมเด็จพระพุฒาจารย์ (ฉิม) วัดโมลีโลก-
ยาราม และได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมได้เป็นเปรียญ ๔
ประโยค

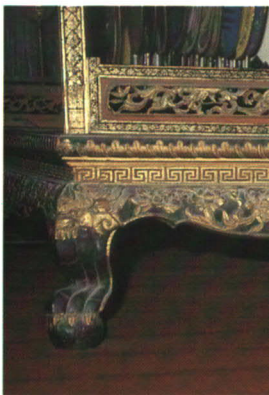
๖. พระราชานุพัทธมุนี (ม.ร.ว.เจริญ อิศรางกูร) เป็นบุตรหม่อมเจ้าตึก ในสมเด็จพระประพันธวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมขุนอิศราณรัักษ์ เกิดที่บ้านบางอ้อ จังหวัดนครนายก เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๐๐ ตรงกับรัชกาลที่ ๔ ในวัยเด็กได้เรียนอักษรสมัยเบื้องต้นในสำนักบิดา เรียนภาษาบาลีในสำนักอาจารย์จีน จากนั้นบิดาพาไปถวายเป็นศิษย์หม่อมเจ้า สมเด็จพระพุฒาจารย์ (ทัต) เรียนพระปริยัติธรรมในรัชกาลที่ ๕ ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๑๓ และได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมที่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ได้เปรียญ ๓ ประโยค และได้เปรียญ ๔ ประโยค ในปีพ.ศ. ๒๔๑๙ เมื่อยังเป็นสามเณร เมื่ออายุครบอุปสมบททรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้อุปสมบทเป็นนาคหลวงในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และเป็นพระราชอาคันตุกะมีราชทินนามเป็นพิเศษว่า พระราชานุพัทธมุนี ครองวัดโมลีโลกยาราม เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๓๐ ภายหลังสุดเป็นสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์วัดระฆังโฆสิตาราม และถึงแก่มรณภาพในรัชกาลที่ ๗

๗. พระวิเชียรธรรมคุณธาร (โสทธิ เปரியู) ประวัติเดิมไม่ปรากฏและถึงแก่มรณภาพในรัชกาลที่ ๕

๘. พระสนิทสมณคุณ (เงิน) เป็นชาวจังหวัดพระตะบอง* เมื่อปีพ.ศ. ๒๓๙๕ บิดาชื่ออินทร์ มารดาชื่ออ้อม อุปสมบทที่วัดนระ แล้วมาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักพระธรรมเจดีย์ (ทอง) วัดอรุณราชวราราม กรุงเทพฯ และในสำนักพระยาธรรมปรีชา (ทิม) ในรัชกาลที่ ๕ ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูปัญญาคุณาธุระและโปรดเกล้าฯ ให้เป็นเจ้าคณะใหญ่ เมืองพระตะบอง และใน

เตียงไม้โบราณที่งดงามหาดูได้ยากยิ่ง

มีมืองานแกะสลักที่งดงาม

* จังหวัดนี้เดิมอยู่ในความปกครองรัฐบาลสยาม ปัจจุบันเป็นจังหวัดหนึ่งของประเทศกัมพูชา

ปีพ.ศ. ๒๔๔๓ โปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนราชทินนามเป็น พระสนิทสมณคุณ เป็นผู้ช่วยเจ้าคณะมณฑลบูรพา* เมื่อมีการเปลี่ยนแปลง จังหวัดพระตะบองตกไปอยู่ในการปกครองของฝรั่งเศส โปรดเกล้าฯ ให้กลับเข้ามาอยู่ที่วัดพระเชตุพนฯ กรุงเทพฯ ในรัชกาลที่ ๖ โปรดเกล้าฯ ให้มาครองวัดโมลีโลกยาราม เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๔

๙. พระประสิทธิ์ศีลคุณ (จ้อย) เกิดในรัชกาลที่ ๕ เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๑๘ ที่ตำบลบ้านบุญลือ อำเภอยุพหิรี จังหวัดนครสวรรค์ บิดาชื่อน้อย มารดาชื่อน้อย อุปสมบทที่วัดขวิด อำเภอน้ำขมิ้น จังหวัดอุทัยธานี แล้วมาศึกษาพระปริยัติธรรมอยู่ในสำนักวัดมหาธาตุ ได้เข้าแปลพระปริยัติธรรมในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นเปรียญ ๔ ประโยค ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ รัชกาลที่ ๖ ได้พระราชทานสมณศักดิ์ให้เป็นพระประสิทธิ์ศีลคุณ ภายหลังโปรดเกล้าฯ ให้ย้ายมาเป็นเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม

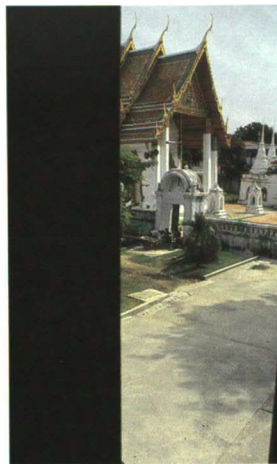
๑๐. พระครูสังวรโมลี (ชาลี อุตตโร ป.ธ. ๓) เกิดในรัชกาลที่ ๖ เมื่อปีพ.ศ. ๒๔๕๗ ที่อำเภอพนา จังหวัดอุบลราชธานี บิดาชื่อน้อย มารดาชื่อน้อย เป็นเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๔ ได้ลาออกจากตำแหน่งเจ้าอาวาสเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๔

๑๑. พระรัตนมุนี (โสม ญาณวฑฺฒโน ป.ธ. ๗) เกิดเมื่อปีพ.ศ. ๒๔๖๖ ที่บ้านขามป้อม อำเภอนิคมพัฒนา จังหวัดอุบลราชธานี มารดาชื่อน้อย อุปสมบทเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๔ ที่วัดบ้านขามป้อม วิชาการแทนเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยาราม เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๕ และเจ้าอาวาสในปี พ.ศ. ๒๕๑๗

*ในเวลานั้น จังหวัดพระตะบองรวมทั้งจังหวัดอื่นอีก ยกเป็นมณฑลหนึ่ง เรียกว่า มณฑลบูรพา

๑๒. พระเทพปริยัติสุธี (คงค ปญโญ ป.ธ.๘) เกิดเมื่อวันที่ ๖ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๖ บิดาชื่อนายคำมา มารดาชื่อนางคำ ธรรมวรางกูร ที่บ้านหมูที่ ๔ ตำบลนทรี อำเภอกบินทร์บุรี จังหวัดปราจีนบุรี อุปสมบทเมื่อวันที่ ๒๖ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ ณ วัดอินทรแบก อำเภอสรีมหาโพธิ์ จังหวัดปราจีนบุรี มีพระวิสุทธิธรรมาจารย์ (ทรัพย์) เป็นพระอุปัชฌาย์ เมื่อปีพ.ศ. ๒๕๑๗ ได้สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ พระศรีสุธรรมมุนี เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสวัดมหาธาตุ ปีพ.ศ. ๒๕๒๓ เป็นพระราชาคณะชั้นราชที่ พระราชเมธี และในปีพ.ศ. ๒๕๓๙ ได้สมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นเทพที่ พระเทพปริยัติสุธี ในปีพ.ศ. ๒๕๔๐ เป็นเจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยารามจนถึงปัจจุบัน และยังคงดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าคณะภาค ๑๐ หัวหน้าพระ-

ศาลาทำนน้ำของวัด

ธรรมทูตสายที่ ๖ เป็นครั้งที่ ๒ นอกจากนี้พระเทพปริยัติสุธี ได้รวบรวมและเรียบเรียงหนังสือเกี่ยวกับการปกครองคณะสงฆ์ และการศาสนศึกษาไว้หลายเรื่อง เช่น การพัฒนาพระสังฆาธิการรวบรวมพระราชบัญญัติ ๓ ฉบับ กฎมหาเถรสมาคม กฎและระเบียบกระทรวง ระเบียบมหาเถรสมาคมและกฎองค์การ คำสั่งมหาเถรสมาคม และข้อบัญญัติอื่นซึ่งเกี่ยวกับการคณะสงฆ์ไว้เป็นภาคที่ ๑ และเรียบเรียงภาคปฏิบัติอันประกอบด้วยงานสารบรรณ และวิธีปฏิบัติงานคณะสงฆ์ ตามลักษณะงานที่มหาเถรสมาคมกำหนดเป็นภาคที่ ๒ เป็นหนังสือประมาณ ๑๐๐ ยก เป็นต้น

ปัจจุบันวัดโมลีโลกยาราม มีจำนวนพระภิกษุสามเณร ที่เข้าจำพรรษา ทั้งสิ้น ๑๐๕ รูป เป็นพระภิกษุ ๓๖ รูป สามเณร ๖๙ รูป มีโรงเรียนพระปริยัติธรรมเปิดสอนแผนกธรรมบาลีถึงชั้น ๙ ประโยค พระภิกษุสามเณรทุกรูป ต่างได้ปฏิบัติศาสนกิจและศึกษาเล่าเรียน และบอกสอนพระธรรมวินัยตามความสามารถ

พุทธศาสนันน้ำทางกระจำงหล้า
บุญนำพาปรากฏความสดใส
สดแล้วละปวงอบายของกายใจ
ดำเนินไปในกาลกุศลกรรม

พระเครื่องรางทางกรู๋ท้ายตลาด
ตำรงศาสน์ตำรงนามมงคลล้ำ
เป็นสิ่งแทนองค์พระพุทธรธรรม
บนน้อมนำรำลึกพุทธองค์

พระเครื่องพิมพ์สมาธิบัวสองชั้น
งามเฉิดฉันเชิงขีดพิศวง
พุทธลักษณะไค้กตาสว่างองค์
เขี้ยวผจงทรงวาดประหลาดใจ

องค์พระเครื่องพิมพ์ทรงขุมเจดีย์
ตั้งมณีนีมาศกรองทองใส
แสนศักดิ์สิทธิ์ปิดตาปาเลไผ่ยก
นาคปรกใหญ่ใบโพธิ์ปรกโพธิ์ราย

องค์พระเครื่องแบบพิมพ์ขุมปราสาท
ปางไสยาสน์อาดองค์ทรงบัวทวาย
พิมพ์ปิดตาหัวบานเย็นสอดเน้นลาย
ปางถวายเนตรงามอร่ามตา

อสังการงานองค์พระลงกรู
เชิดทำบุญบำรุงชาติศาสนา
ผ่องพิรุณธิพุทธะปฏิมา
ควรรู้หล้ารู้ฟ้าสดาพร

พระกรุวัดท้ายตลาด อสังการแห่งพระเครื่อง

พระพุทธศาสนาเผยแพร่เข้ามาในประเทศไทยเป็นเวลานาน ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก หลังจากพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน มีการสร้างรูปเคารพขึ้นแทนองค์พระพุทธเจ้า เพื่อใช้สักการบูชาและรำลึกถึงพระพุทธองค์ต่อเนื่องกันมาจนถึงปัจจุบัน

รูปแบบของรูปเคารพมีมากมายหลากหลาย รวมทั้งขนาดและวัสดุที่ใช้ ถ้ามีขนาดใหญ่มักนิยมเรียกว่า ปางต่างๆ คือ พระพุทธรูป ถ้ามีขนาดเล็กพกพาติดตัวได้มักนิยมเรียกว่า พิมพ์ต่างๆ เรียกว่า พระเครื่อง

การสร้างพระพุทธรูปขนาดเล็กหรือพระเครื่องในอดีตนั้น นักโบราณคดีสันนิษฐานว่า คนโบราณตั้งจุดมุ่งหมายไว้เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา จะเห็นได้จากการขุดค้นพบพระเครื่องจากพระเจดีย์ พระปรางค์ และฐานชุกชี พระพุทธรูปตามโบสถ์วิหารต่างๆ ทั่วทุกภาคของประเทศไทย ตั้งแต่สมัยทวารวดีเรื่อยมาจนถึงสมัยรัตนโกสินทร์

วัดท้ายตลาดหรือวัดโมลีโลกยาราม เป็นวัดหนึ่งที่ค้นพบพระเครื่องบรรจุไว้ในฐานพระเจดีย์จำนวนมาก เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ แต่ขาดหลักฐานที่กล่าวถึงผู้สร้างพระเครื่องกรุวัดท้ายตลาด ซึ่งปัจจุบันแพร่กระจายไปอยู่ในมือนักสะสมและผู้ที่ศรัทธาเชื่อมั่นจนหมดสิ้น

วัดท้ายตลาด เป็นวัดโบราณตั้งแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ในสมัยกรุงธนบุรี บริเวณอาณาเขตวัดอยู่ติดกับพระราชวังของสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อ

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ พ.ศ. ๒๓๒๕ พระองค์มีพระราชประสงค์ให้ย้ายเมืองหลวงข้ามไปอยู่ฝั่งตะวันออกของแม่น้ำเจ้าพระยาปรากฏตามพงศาวดาร ดังนี้

“วันจันทร์ เดือนห้า แรม ๑๑ ค่ำ พุทธศักราช ๒๓๒๕ ทรงพระกรุณาปูนบำเหน็จพระราชทานเงินตรา เสื้อผ้า แก่ข้าราชการที่มีความชอบ กับพรรคพวกข้าหลวงทั้งปวง โดยมากน้อยตามสมควรแก่ฐานานุศักดิ์ถ้วนทุกคน แล้วพระราชดำริสว่าพระราชคฤหาสน์ในกล่อปजारพระอารามทั้งสองข้าง คือ วัดแจ้ง วัดท้ายตลาด มีบึงควรอ่างยั้ง จึงดำริสแก่พระราชอาธรสมบัติพระวิจิตรนาวิ ให้เป็นแม่กองคุมช่างไพร่ไปสร้างปาพระสาธนิเวศ ฝากฝังพระนครด้านทิศตะวันออก ณ ที่บ้านพระยาราชาศรีสหฐานิโย และบ้านจีนทั้งปวง ให้พระยาราชาศรีสหฐานิโยคุมพวกจีนลงไปตั้งบ้านเมืองใหม่ ณ ที่สวน ตั้งแต่คลองใต้วัดสามปลื้มลงไปจนถึงคลองเหนือวัดสามเพ็ง”

“แล้วโปรดให้พระเทพโมลีวัดสังฆาย เป็พระเทพมุณีแทน โปรดให้มหาศรี เปரியญเอกวัดพลับเป็นพระเทพโมลี แล้วดำริสว่าวัดแจ้ง วัดท้ายตลาด ทั้งสองพระอารามนี้แต่ก่อนเป็นวัดภายในพระราชวังไม่มีพระสงฆ์อยู่ จึงทรงพระกรุณาให้สร้างกุฏิเสนาสนะสงฆ์ทั้งสองอาราม แล้วโปรดให้นิมิตพระเทพโมลีวัดพลับ กับพระสงฆ์อันดับมาอยู่ ณ วัดท้ายตลาด”

วัดท้ายตลาดถูกเปลี่ยนชื่อเป็นวัดโมลีโลกยารามตามบันทึกตัวอักษรจารใต้ฐานรูปหล่อสมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ขุน) ดังนี้

พิมพ์สมาธิบัวสองชั้น

“ศุภมัสดุ พระพุทธองค์ทรงล่วงแล้วสองพันสามร้อยแปดสิบหกพรรษา ณ วันจันทร์ ขึ้น ๕ ค่ำ เดือน ๘ ปีเถาะ เบญจศก พระบาทสมเด็จพระบรมชนกาธิราชวชิราธิบดี บรมนาถ บรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการมาณะพระบัณฑูรสุรสีหนาทคำรัสสั่ง ทลวงทลมาวิจิตรเจ้ากรมช่างปั้นขวาและอาจารย์ฉิม กรมราชบัณฑิตย ให้จำลองหล่อพระพุทธรูปสมเด็จพระพุทธโมหาจารย์ญาณอดุลย์สุนทรนายกติปิฎกธรา มหาคณฤช บวรสังฆาราม คามวาสีพิธ อันสถิต ณ พุทธโธ-สวรยาวาสวิหาร ไว้เป็นที่สักการบูชาแก่สาธุศิษย์ทั้งปวงสืบไป ภายหลังทรงพระราชศรัทธาปฏิสังขรณ์พระอารามนี้ให้บริบูรณ์ยิ่งขึ้นกว่าเก่า สิ้นพระราชทรัพย์ทำร้อยเก้าสิบหกชั่งแปดตำลึง จึงทรงขนานนามเปลี่ยนใหม่ ชื่อวัดโมลีโลกยสุธาราม อาวาสวิหาร พระอารามหลวง”

เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๘๐ มีคนร้ายเข้ามาลักลอบขุดฐานเจดีย์รายในวัด จนกระทั่ง พ.ศ. ๒๔๘๕ ประเทศไทยเกิดกรณีพิพาทกับประเทศฝรั่งเศสในเรื่องอินโดจีน กระทรวงกลาโหมทำหนังสือราชการขอพระเครื่องมาที่วัดโมลีโลกยาราม เพื่อแจกแก่ทหารตำรวจเป็นการเสริมสร้างขวัญและกำลังใจ เจ้าอาวาสวัดโมลีโลกยารามคือพระประสิทธิ์ศีลคุณ ดำเนินการขุดเจดีย์รายทั้ง ๔ องค์ปรากฏว่าพบพระเครื่องจำนวนมาก นอกจากนั้นยังพบพระเครื่องอีกจำนวนหนึ่งอยู่บนเพดานพระอุโบสถ และหอสมเด็จด้วย

พระเครื่องวัดท้ายตลาด เป็นพระเนื้อผงผสมงาโบราณ สีของพระเครื่องส่วนใหญ่จึงเป็นสีเทาเข้ม มีเม็ดผงพุทธคุณสีขาวแทรกอยู่ในเนื้อกระจายกันอยู่ทุกองค์ พื้นผิวของพระแทบทุกองค์มีคราบไขหินปูน หรือที่นิยมเรียกว่า คราบกรุ จับอยู่มากบ้างน้อยบ้างไม่เท่ากัน

ช่างผู้ออกแบบและแกะแม่พิมพ์พระเครื่องวัดท้ายตลาดคงจะเป็นช่างหลวงในยุคนั้น เพราะรูปแบบขององค์พระแต่ละพิมพ์งดงาม ประณีต ลวดลายและส่วนประกอบองค์พระสวยงาม อ่อนหวาน และคมชัด บ่งบอกถึงคุณความรู้ และทักษะประสบการณ์ของช่างผู้ออกแบบได้อย่างชัดเจน เป็นการทำงานด้วยจิตใจ อุทิศให้พระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง เช่นเดียวกันกับงานช่างแขนงอื่นๆ ในสมัยโบราณ

รูปแบบของพระเครื่องวัดท้ายตลาดมีมากพิมพ์มากแบบ ผู้รู้ในวงการพระเครื่องบางคนกล่าวไว้ว่ามีประมาณ ๕๐ กว่าพิมพ์ บางคนว่ามีมากกว่า ๑๐๐ พิมพ์ จนปัจจุบันยังหาข้อสรุปที่แน่นอนไม่ได้ เท่าที่มีการบันทึกไว้อย่างชัดเจนทั้งเรื่องและภาพประกอบ มี ๓๐ พิมพ์ เพื่อเป็นตัวอย่างในการศึกษา ดังนี้

๑. พิมพ์สมาธิบัวสองชั้น ในวงการพระเครื่องให้ความนิยม ถือกันว่าเป็นพิมพ์เอก หรือพิมพ์นิยม องค์พระประทับปางสมาธิราบ บนกลีบบัวบานสองชั้น คือบัวคว่ำและบัวหงาย ลักษณะกลีบดอกบัวนูนนวล ปลิวไหวสวยงาม มีชีวิตชีวาอย่างยิ่ง ข้างองค์พระตกแต่งด้วยลวดลายเครือเถา ดูเผื่อข้างเพื่อไม่ให้แข็งและข่มองค์พระ ลักษณะเด่นอีกประการที่พระเครื่องวัดท้ายตลาดพิมพ์อื่นไม่มีคือ แสงฉัพพรรณรังสีรอบๆ พระเศียรขององค์พระ

พิมพ์สมาธิบัวสองชั้น

พิมพ์แหวกม่าน

พิมพ์นาคปรกใหญ่

ทำให้พระพิมพ์นี้สมบูรณ์ทั้งเนื้อหาและงดงามอลังการในรูปแบบเป็นอย่างยิ่ง

๒. **พิมพ์ขุมปราสาท** พิมพ์นี้องค์พระประทับปางมารวิชัยอยู่ในปราสาทหรือมณฑป ผนักขุมด้านซ้ายจะเฉียงขึ้นเพื่อแสดงถึงความลึกของปราสาท เป็นความชาญฉลาดของช่างผู้ออกแบบ ซึ่งหาได้ยากจากพระเครื่องกรุอื่น

๓. **พิมพ์เจดีย์** พิมพ์นี้องค์พระประทับอยู่ในขุมเจดีย์ทรงระฆัง สัดส่วนของเจดีย์สมบูรณ์สวยงามมาก เป็นพระเครื่องอีกชุดหนึ่งที่โดดเด่นในด้านการออกแบบและเป็นพิมพ์ที่หาชมได้ยาก

๔. **พิมพ์แหวกม่านข้างเม็ด** พิมพ์นี้องค์พระประทับปางสมาธิเพชร มีเม็ดกลมลักษณะไขปลาเรียงรายรอบพิมพ์พระ ด้านข้างทั้งสองข้างมีเส้นเล็กๆ พลิวสอบเข้าหากันตรงยอดเศียรขององค์พระ คล้ายกับม่านที่ถูกแหวกแล้วรวบไว้ทั้งสองข้าง

๕. **พิมพ์นาคปรกใหญ่** พิมพ์นี้องค์พระประทับปางสมาธิราบบนพญานาค ๗ เศียร ส่วนยอดของพิมพ์พระหักมุมและเว้าหยักเข้าหากัน ด้านข้างทั้งสองข้างมีเม็ดไขปลาเรียงรอบองค์พระ

๖. **พิมพ์นาคปรกเล็ก** พิมพ์นี้ลักษณะโดยรวมคล้ายกันกับพิมพ์นาคปรกใหญ่ แต่ขนาดเล็กกว่า ที่ดูแปลกไปจากพิมพ์อื่นคือ องค์พระด้านล่างถูกขนาบทางของพญานาคโอบรัดบังเอาไว้

๗. **พิมพ์ปรกโพธิ์ใหญ่** พิมพ์นี้องค์พระประทับปางสมาธิเพชรใต้ช่มตันโพธิ์ ส่วนยอดของพิมพ์พระหักมุมเข้าหากัน มีเม็ดไข่ปลาเรียงรายรอบองค์พระ ส่วนฐานบัวเม็ดชั้นบนเป็นรูปกระสวยทอดผ้า

๘. **พิมพ์ปรกโพธิ์กลาง** พิมพ์นี้ลักษณะโดยรวมคล้ายกันกับพิมพ์ปรกโพธิ์ใหญ่ แต่ขนาดเล็กกว่า และฐานบัวเม็ดเป็นแบบฐานเรือสำเภา

๙. **พิมพ์ปรกโพธิ์เล็ก** พิมพ์นี้ลักษณะโดยรวมคล้ายพิมพ์ปรกโพธิ์กลาง แต่ขนาดเล็กกว่า และขอบโค้งมนคล้ายกันกับเล็บมือ

๑๐. **พิมพ์ปางป่าเลไลยก์ใหญ่** พิมพ์นี้องค์พระประทับห้อยพระบาทด้านหน้าตรง ส่วนยอดหักมุมเข้าหากันและเว้าหยักด้านข้างทั้งสองข้าง มีลึงกำลังถวายรวงผึ้งและข้างกำลังไขว่วงจับใบไม้พัดวิให้พระพุทธรองค์ ส่วนขอบของพิมพ์พระไม่มีเม็ดไข่ปลา

๑๑. **พิมพ์ปางป่าเลไลยก์เล็ก** พิมพ์นี้ลักษณะโดยรวมคล้ายกันกับพิมพ์ปางป่าเลไลยก์ใหญ่ แต่ขนาดเล็กกว่าและองค์พระประทับห้อยพระบาทหันข้างเล็กน้อย ส่วนขอบของพิมพ์พระมีเม็ดไข่ปลาเรียงอยู่โดยรอบ

๑๒. **พิมพ์มารวิชัยช่มเส้นลวด** พิมพ์นี้องค์พระประทับปางมารวิชัย ฐานเป็นแบบบัวเม็ด ด้านข้างขององค์พระเป็นช่มเส้นลวดขนาดเล็กขนานกัน ๓ เส้น แต่ส่วนโค้งของช่มด้านบน มีเส้นลวดเพียงข้างละ ๒ เส้น ขอบของพิมพ์พระโค้งมนเป็นรูปไข่

พิมพ์นาคปรกเล็ก

พิมพ์ปรกโพธิ์ใหญ่

พิมพ์ปางปาเลโดยกใหญ่

พิมพ์ปางปาเลโดยกเล็ก

พิมพ์พุทธรัก

๑๓. พิมพ์มารวิชัยข้างเม็ด พิมพ์นี้ลักษณะโดยรวมคล้ายกันกับพิมพ์มารวิชัยซุ้มเส้นลวด ต่างกันตรงด้านข้างของพิมพ์พระเป็นเม็ดไข่ปลา และส่วนยอดเรียวยแหลมเล็กน้อย ด้านล่างตัดตรง

๑๔. พิมพ์ปรกโพธิ์เล็บมือ พิมพ์นี้องค์พระประทับปางสมาธิเพชรใต้ซุ้มต้นโพธิ์ ด้านล่างของพิมพ์พระตัดตรง ส่วนบนโค้งมน มองดูคล้ายกันกับเล็บมือ

๑๕. พิมพ์เล็บมือยอดใบสาเก ลักษณะโดยรวมของพิมพ์นี้คล้ายกันกับพิมพ์ปรกโพธิ์เล็บมือ แตกต่างกันตรงส่วนยอด หักมุมเว้าหยักคล้ายใบสาเก

๑๖. พิมพ์พุทธรัก พิมพ์นี้องค์พระประทับยกพระกรข้างขวาขึ้นกวักพระหัตถ์ ฐานแบบบัวเม็ดรูปเรือสำเภา ส่วนบนของพิมพ์พระหักมุมเข้าหากัน มีเม็ดไข่ปลาเรียงรายรอบขอบของพิมพ์

๑๗. พิมพ์เล็บมือสมาธิ พิมพ์นี้องค์พระประทับปางสมาธิเพชร ขอบของพิมพ์พระโค้งมนรูปไข่คล้ายเล็บมือ

๑๘. พิมพ์เล็บมือมารวิชัย พิมพ์นี้องค์พระประทับปางมารวิชัย ลักษณะโดยรวมจะคล้ายกันกับพิมพ์เล็บมือสมาธิ

๑๙. พิมพ์ไสยาสน์ พิมพ์นี้องค์พระเป็นปางไสยาสน์ ส่วนบนของพิมพ์พระโค้งมนหักมุมแหลมขึ้นเล็กน้อย มีเม็ดไข่ปลาเรียงกันอยู่ด้านข้างของพิมพ์พระจนจรดยอดแหลม

๒๐. พิมพ์อุ้มบาตร พิมพ์นี้องค์พระประทับยืนปางอุ้มบาตรบนกลีบบัว ส่วนล่างของพิมพ์พระตัดตรง ส่วนบนหักมุมเข้าหากัน และเว้าหยักเล็กน้อย มีเม็ดไข่ปลาเรียงกันอยู่ด้านข้างของพิมพ์พระจนจรดยอดแหลม

๒๑. พิมพ์ปางรำพึง พิมพ์นี้องค์พระประทับยืนบนฐานบัวเม็ด ยกพระกรทั้งสองข้างไขว้กันตรงพระอุระ ส่วนขอบของพิมพ์ด้านล่างตัดตรง ด้านบนหักมุมเข้าหากัน และเว้าหยักเล็กน้อย มีเม็ดไข่ปลาเรียงรายกันอยู่ด้านข้างของพิมพ์พระจนจรดยอดแหลม

๒๒. พิมพ์ปางห้ามสมุทร พิมพ์นี้องค์พระประทับยืนบนฐานบัวเม็ดสองชั้น ยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้นเสมอพระอุระ ส่วนขอบของพิมพ์พระด้านล่างตัดตรง ด้านบนหักมุมเข้าหากันและเว้าหยักเล็กน้อย มีเม็ดไข่ปลาเรียงรายอยู่รอบขอบของพิมพ์พระ

๒๓. พิมพ์ปางถวายเนตรบัวสองชั้น พิมพ์นี้องค์พระประทับยืนบนกลีบบัวสองชั้น พระหัตถ์ทั้งสองข้างไขว้กันด้านล่าง ส่วนขอบของพิมพ์พระด้านล่างตัดตรง ด้านบนหักมุมเข้าหากันและเว้าหยักเล็กน้อย มีเม็ดไข่ปลาเรียงกันอยู่ด้านข้างของพิมพ์พระจนจรดยอดแหลม

๒๔. พิมพ์ปางถวายเนตรบัวก้างปลา ลักษณะโดยรวมของพิมพ์นี้เหมือนกันกับพิมพ์ปางถวายเนตรบัวสองชั้น ต่างกันตรงกลีบบัวของพิมพ์นี้เป็นเส้นหยักคล้ายก้างปลา

๒๕. พิมพ์สมาธินกขั้ว พิมพ์นี้องค์พระประทับปางสมาธิเพชรบนฐานเรียบสองชั้น ส่วนขอบของพิมพ์พระด้านล่างตัดตรง ด้านบนโค้งมนหักมุมเข้าหากัน มีเส้นขอบขั้วสองเส้นขนานกันด้านข้างทั้งสองข้างจนจรด

พิมพ์เล็บมือมารวิชัย

พิมพ์อุ้มบาตร

พิมพ์ปิดตาขัดสมาธิราบ

ยอดแหลม พื้นด้านข้างขององค์พระมีเส้นหยักคล้าย
ลวดลายกนกทั้งสองข้าง

๒๖. พิมพ์แม่ธรณีบีบมวยผม พิมพ์นี้องค์พระ
ประทับปางสมาธิเพชรใต้ชุ่มตันโพธิ์ ได้ฐานลงมาเป็นชุ่ม
สี่เหลี่ยม ภายในชุ่มมีพระแม่ธรณีนั่งบีบมวยผมช่วย
พระพุทธรองค์ผจญมาร ส่วนขอบขององค์พระเป็นรูป
สี่เหลี่ยม เป็นอีกพิมพ์หนึ่งทั้งดงามแปลกตาไปจากพิมพ์อื่น

๒๗. พิมพ์โมคคัลลาน์ สารีบุตร ลักษณะโดยรวม
ของพระพิมพ์นี้คล้ายกันกับพิมพ์แม่ธรณีบีบมวยผม ต่าง
กันที่องค์พระประทับปางมารวิชัย และภายในชุ่มด้านล่าง
เป็นองค์พุทธสาวก พระโมคคัลลานะ และพระสารีบุตร
นั่งพับเพียบพนมมือ

๒๘. พิมพ์ปิดตาหวับนเียน พิมพ์นี้เป็นองค์
พระพุทธสาวกยกมือปิดตาและปิดทวาร เป็นต้นแบบของ
พระปิดตาพิมพ์หวับนเียนวัดหนึ่ง บางขุนเทียน

๒๙. พิมพ์ปิดตาขัดสมาธิเพชร พิมพ์นี้เป็นองค์
พุทธสาวก ยกมือทั้งสองข้างปิดใบหน้า ประทับบนฐาน
บัวเม็ดปางสมาธิเพชร ส่วนล่างของขอบพิมพ์พระตัดตรง
ส่วนบนโค้งมนหักมุมเข้าหากัน และเว้าหยัก มีเส้นขอบชุ่ม
ขนานไปกับขอบพิมพ์พระด้านข้างจนจรดยอดแหลม

๓๐. พิมพ์ปิดตาขัดสมาธิราบ ลักษณะโดยรวม
ของพระพิมพ์นี้คล้ายกันกับพิมพ์ปิดตาขัดสมาธิเพชร ต่าง
กันที่องค์พระประทับสมาธิราบกับฐานบัวเม็ด

พระกรุวัดท้ายตลาด หรือวัดโมลีโลกยารามในปัจจุบัน
เป็นพระเครื่องที่สมบูรณ์แบบทุกๆ ด้าน นักสะสมในวงการ
พระเครื่องของไทยให้ความนิยม และยกย่องไม่เสื่อมคลาย
นับแต่เปิดกรุจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้เพราะเหตุผล ๔ ประการ
ดังนี้

ประการแรก เจตนาในการสร้างดี เป็นที่เชื่อมั่นว่าผู้สร้างรังสรรค์พระเครื่องชุดนี้ ตั้งจุดมุ่งหมายไว้เพื่อสืบทอดพระพุทธศาสนา จึงบรรจุลงกรุใต้ฐานเจดีย์รายโดยมิได้หวังผลตอบแทนเป็นอามิสสินจ้าง ถือกันว่าเป็นเจตนาที่บริสุทธิ์สูงสุดในการสร้างพระเครื่องให้แก่พระพุทธศาสนา

ประการที่สอง ออกแบบดี พระเครื่องชุดนี้ได้รับการออกแบบจากช่างที่คาดกันว่าเป็นช่างหลวงในยุคนั้น รูปแบบจึงประณีต งดงาม สมบูรณ์ด้วยเนื้อหาและมีความหมายหลายแบบพิมพ์ มากกว่ากรุอื่นที่เคยค้นพบและบันทึกเอาไว้

ประการที่สาม มวลสารดี ท่านผู้รู้และผู้เชี่ยวชาญในวงการพระเครื่องให้ความเห็นว่า เนื้อพระหลักของพระ

พิมพ์ปิดตาหัวบานเย็น

พิมพ์ปิดตาขัดสมาธิเพชร

เครื่องชุดนี้ คือ ผงโบราณ รวมกันกับผงพุทธคุณต่างๆ มากมายจะเห็นได้อย่างชัดเจนจากองค์พระที่ชำรุดแตกหัก

ประการสุดท้าย พิธีดี วัดท้ายตลาดเป็นพระ อารามหลวง เมื่อจัดสร้างพระเครื่องขึ้นอย่างสมบูรณ์แบบ ด้วยเจตนาที่ดี การออกแบบดี มวลสารดี การจัดพิธีกรรม ก่อนบรรจุพระเครื่องลงกรุจะต้องถูกต้องตามตำรับโบราณ ประเพณีที่สืบทอดกันมาอย่างต่อเนื่องอย่างแน่นอน

พระเครื่องกรุวัดท้ายตลาด จึงเป็นที่นิยม ชื่นชมและ ยกย่องไม่เคยเสื่อมคลาย ความประณีต งดงามอย่าง สมบูรณ์แบบ ถือได้ว่าเป็นความอลังการแห่งพระเครื่อง อย่างแท้จริง

พิมพ์แม่ธรณีบีบมวยผม

สถาปัตยกรรมตามศาสนสถาน

เมื่อเอ่ยถึงคำว่าวัด คิดว่าทุกคนคงรู้จักเป็นอย่างดี เพราะวัดเป็นสถาบันหนึ่งที่สำคัญยิ่งในสังคมไทย เป็นศูนย์กลางแห่งจิตใจของประชาชน เป็นศูนย์กลางในด้านการศึกษา เป็นแหล่งรวบรวมศิลปวิทยาการแขนงต่างๆ เป็นแหล่งสถาปัตยกรรม จิตรกรรมและศิลปกรรมไทย วัดจึงเป็นเอกลักษณ์ประจำชาติ เป็นแหล่งรวบรวมอารยธรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณีต่างๆ ไว้มากมาย

ในเรื่องราวนี้จะกล่าวถึงเรื่องของสถาปัตยกรรมบางอย่างที่เกี่ยวข้องผูกพันอยู่ในวัดซึ่งเราจะได้พบเห็นกันอยู่เป็นประจำ เช่น ซ่อฟ้า รวยระกา หน้าบัน ใบเสมา

ซ่อฟ้า

ซ่อฟ้าจะใช้ประดับอยู่ที่ปลายสุดของสันหลังคา พระอุโบสถ วิหาร ทำด้วยตัวไม้ที่มีรูปลักษณะเฉพาะแบบในงานสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี มีรูปแบบคล้ายหงส์หมอบอยู่ตรงปลายสุดของสันหลังคา โดยยกทาบอยู่ที่ปลายหลังคา ชูคอและหัวค้อมไปข้างหน้าเล็กน้อย เหนือหัวมีหงอนเรียงยาวต่อขึ้นไป ส่วนใหญ่นิยมทำด้วยไม้ทำให้เป็นรูปซ่อฟ้าขึ้นด้วยวิธีตากฟันโดยช่างผู้ชำนาญ เรียกว่า ช่างฟันซ่อฟ้า ซ่อฟ้าชนิดที่ใช้ประดับหลังคาของอาคารประเภทเครื่องไม้ ตอนล่างเป็นกระพุ้งรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูน ด้านหน้านูนขึ้นเป็นสันตรงกลาง เรียกว่า พุงนกจาบหรือพุงนกกระจาบ ด้านหลังแบน ตอนบนพุงนกจาบตากไม้ต่อเป็น คอ รูปเรียวยาวโค้งไปทางด้านหน้าเล็กน้อย ถัดคอขึ้นไปเป็นส่วนหัวมีปากเป็นจะงอยจุ่มลงแบบหนึ่งเรียกว่า ปากนก กีบงอนกลับขึ้นอีกแบบหนึ่งเรียกว่า ปากปลา ถัดส่วนหัวขึ้นไปเป็น

ซ่อฟ้า

หงอน รูปเป็นคันเรียวยาวโค้งไปทางด้านหลังเล็กน้อย
 ลงรักปิดทองคำเปลวหรือลงรักประดับด้วยกระจกสี
 ชั้นเล็กๆ บ้าง และทาร์กสีต่างๆ หรือทาสีดินแดงก็มี
 ช่อฟ้าชนิดที่ใช้ประดับหลังคาอาคารประเภทเครื่องก่อ
 อิฐถือปูนมักทำด้วยปูนปั้นเป็นรูปช่อฟ้าหรือไม่ก็ทำด้วยดิน
 ปั้นเคลือบสีต่างๆ เผาให้สุกอย่างเครื่องกระเบื้องเคลือบ
 การทำมักทำตัวสั้นๆ โดยเฉพาะส่วนลำคอสั้นมากตรงพุง
 นกจามมักทำเป็นลายกรองคอ สองข้างลำคอทำเป็นลาย
 กระหนกกระหนาบข้างลำตัว ส่วนหัวมักทำเป็นรูปอย่าง
 ศีรษะนกอินทรี มีหงอนรูปสามเหลี่ยมปลายขัดไปทางด้าน
 หน้า เนื่องด้วยรูปลักษณะของช่อฟ้าชนิดนี้ ก่อนข้างเตี้ย
 และป้อมๆ และดูคล้ายนกมากกว่าหงส์หมอบอยู่ตรง
 ปลายของสันหลังคาจึงมีชื่อเรียกว่า ช่อฟ้านกเจ้า หรือ
 นกเจ้า จากการสันนิษฐานความนิยมใช้ช่อฟ้าประดับไว้ที่
 ปลายของสันหลังคาน่าจะเกิดในสมัยอยุธยา และได้ถือเอา
 เป็นขนบนิยมให้มีในอาคารที่เป็นสถาปัตยกรรมแบบไทย
 ประเพณี ประเภทพระราชานิเวศน์ มนเทียรสถานประเภท
 ศาสนสถาน เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร พระมณฑป เป็นต้น
 เป็นมาโดยลำดับลงมาจนสมัยหลังขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์
 ก็ยังนิยมทำช่อฟ้ามาตลอด ความสันนิษฐานที่ว่าช่อฟ้า
 มีต้นเค้ามาแต่สมัยอยุธยานั้นด้วยปรากฏความในโคลง
 นิราศนครสวรรค์ นิพนธ์ของพระศรีมโหสถรัตนกวีใน
 รัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช อ้างถึง ช่อฟ้า ขึ้นไว้
 ในโคลงพรรณนาพระราชมนเทียรแห่งหนึ่งในพระราชวัง ณ
 กรุงศรีอยุธยาสมัยนั้น บทหนึ่งดังความต่อไปนี้

ตรีมุขกรงนาคช้อย	แททวย
บันบลาฮีวย	ช่อฟ้า
โรงธาดำบันนวย	เบื้องเนก
พิศพระลานลำหน้า	แว่นแก้วแสงไส

ชนนิยมประดับช่อฟ้ากับหลังคาพระราชนิเวศน์
มนเทียรสถานก็ดี กับหลังคาศาสนสถานต่างๆ ก็ทำได้
ทำกันเนื่องๆ ในกรุงรัตนโกสินทร์นับแต่รัชกาลที่ ๑ เป็น
ลำดับ กระนั้นก็ตามกล่าวโดยเฉพาะมียุคราวหนึ่งที่
ความนิยมทำช่อฟ้าประดับปลายสันหลังคาศาสนสถาน
เช่น พระอุโบสถ พระวิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น
ได้ระงับไป คือในรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัวโปรดเครื่องประกอบทำเป็นกรอบหน้าบัน อันมี
ช่อฟ้า ลายอง ใบระกา นาคสะดุ้ง และหางหงส์ชนิดที่ทำ
ด้วยไม้ ทั้งนี้เนื่องด้วยทศสัมภาระชนิดนี้มักไม่สู้ทนทาน
ต่อแดดฝนอยู่มาได้นานๆ มักผุพังชำรุด ต้องปลดลงลงมา
แล้วทำใหม่เอาขึ้นเปลี่ยนอยู่เนื่องๆ การที่ไม่โปรดในเรื่อง
มีปรากฏให้ทราบได้ที่หนึ่งในกลอนเพลงยาวสรรเสริญ
พระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่นายมี
มหาดเล็ก ประพันธ์โดยความต่อไปนี้

ให้นายช่างร่างแผนที่ถวาย
ไม้แสบคายเขินขัดให้จัดสรร
ทรงประดิษฐ์คิดสร้างละอย่างกับ
ล้วนเหมาะมะมันอิฐไม่มีใครเปลือง
ใบระกาหน้าบันสุวรรณปิด
ไม้ทนฤทธิ์ฝนรดก็ปลดเปลือง

ภายหลังรัชกาลที่ ๓ ความนิยมทำซ้อฟ้าขึ้นระดับ
ปลายสันหลังคาโบสถ์วิหาร ศาลาการเปรียญได้กลับ
คืนขึ้นสู่ความนิยมอีกและได้ทำกันต่อๆ มาเป็นลำดับ
กระทั่งปัจจุบัน

การติดหรือประดับซ้อฟ้ากับหลังคาสถาปัตยกรรม
แบบไทยประเพณีที่เป็นมา และชนบนิยมนแต่กาลก่อนนั้น
มีระเบียบปฏิบัติดังนี้ ซ้อฟ้าสำหรับหลังคาพระราชนิเวศน์
มณฑิยรสถานในพระบรมมหาราชวังติดที่ปลายสันหลังคา
ชั้นลด ๓ ชั้นทั้งด้านหน้าและด้านหลังหรือชั้นดลจัตุรมุข
ทั้งนี้ล้งรักปิดทองคำเปลวบ้าง ลงเทือกรักประดับกระจก
สีบ้าง

ซ้อฟ้าสำหรับหลังคาพระที่นั่งต่างๆ ในพระบวร-
ราชวังติดที่ปลายสันหลังคาชั้นลดเพียง ๒ ชั้น ทั้งด้านหน้า
และด้านหลังแล้วทาสีแดง

ซ้อฟ้าสำหรับหลังคาท้องพระโรงในวังของเจ้านายที่
ได้รับสถาปนาเป็นเจ้าต่างกรมติดซ้อฟ้าที่ปลายสันหลังคา
ด้านหน้าและด้านหลังข้างละตัว ทั้งนี้เนื่องด้วยหลังคาไม่มี
ชั้นลดและซ้อฟ้าทาด้วยสีแดงตามศักดิ์

ซ้อฟ้าสำหรับหลังคาพระอุโบสถ พระวิหารในพระ
อารามหลวงติดที่ปลายสันหลังคาชั้นลด ๓ ชั้นทั้งด้านหน้า
และด้านหลังหรือหลังคามุขเด็จด้านหน้าและด้านหลัง
ซ้อฟ้าในสถานที่ตามที่กล่าวนี้มักลงเทือกรักแล้วประดับ
กระจกสี

ซ้อฟ้าสำหรับหลังคาโบสถ์ หรือศาลาการเปรียญ
วัดราษฎร์ติดที่ปลายสันหลังคาด้านหน้าและด้านหลังข้าง
ละตัว ทั้งนี้เสนาสนะในวัดราษฎร์นั้นไม่อนุญาตให้ทำ
หลังคาลดชั้น คงทำได้แต่ชั้นเดียวและซ้อฟ้าทาได้แต่สีแดง
ปัจจุบันการติดซ้อฟ้าบนหลังคาโดยเฉพาะศาสนาดังๆ

มิได้ถือเคร่งครัดตามระเบียบอันเป็นประเพณีนิยมและ
ชนบดินิยมดังกล่าว ทั้งนี้เนื่องแต่เมื่อรัชกาลที่ ๔ พระบาท
สมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศ
พระราชทานพระราชนุญาตให้ราษฎรสร้างวัดและ
เอาอย่างพระอารามหลวงได้ตามกำลังศรัทธา

รวยระกา

รวยระกาหรือที่เรียกกันทั่วไปว่า ไบระกา เป็น
ชื่อเรียกตัวไม้ส่วนประกอบสำหรับปิดริมผืนหลังคาทั้ง
ด้านหน้าและด้านหลังของอาคาร มีลักษณะเป็นไม้ท่อน
แบนยาว ส่วนโคนตั้งอยู่บนปลาย แปะหัวเสา หรือ แปะเหลี่ยม
ส่วนปลายเบนเข้าประจบพนมกันเป็นมุมแหลมเพื่อรองรับ
ข้อฟ้า ซึ่งจะตั้งติดอยู่ตรงปลายตัวไม้ รวยระกา ทั้งคู่มา
ประจบเข้ากันนี้ รวยระกาที่ได้ทำขึ้นสำหรับปิดริมผืนหลังคา
ทำเป็นคู่ๆ คือ ข้างซ้ายตัวหนึ่ง ข้างขวาตัวหนึ่ง รวยระกา
แต่ละตัวได้รับการตกแต่งขึ้นด้วยไม้ท่อนเดียวกัน แต่ทำ
รูปร่างต่างๆ กันในแต่ละตอน กับมีชื่อเรียกแต่ละตอนดังนี้

ลำยอง คือ ช่วงบนของรวยระกาลักษณะเป็น
ท่อนแบนยาว ถากด้านหน้ายกขึ้นเป็นสันคล้าย อกเลา
สำหรับบังแนวบานประตูหรือหน้าต่างที่ปิดเผชิญกัน สันนี้
แล่นไปตามยาวตัวลำยอง ตอนปลายสุดของลำยองทั้งคู่
ถากทำเป็นกบอย่างที่เราเรียกว่า ปีกผีเสื้อ ถัดจากปีกผีเสื้อ
ขึ้นไปทำเป็นไม้หน้าแบน ปลายตัวไม้ลำยองทั้งสองตัว
พาดอยู่บนหัวตัวไม้ อกไก่ และรับส่วนล่างของข้อฟ้า

นาคสะดุ้ง คือ ตัวไม้ช่วงล่างต่อลงมาจากลำยอง
ได้รับการตกแต่งเป็นรูปร่างคล้ายลำตัวนาคหรืองูใหญ่
งอหางเกี่ยวหัวแปะเหลี่ยม เพื่อพยุงตัวไว้ แล้วโรยลำตัว
พาดลงมาตามหัว แปะลาน ที่ทอดรับเป็นลำดับๆ มา

รวยระกา

จนที่สุดตรงแป้วเสาดัวล่างสุด แล้วจึงต่อเข้ากับ หางหงส์ ลักษณะตัวไม้ส่วนนี้แลดูคล้ายลำตัวนาคเลื้อยพาดหัวแป เป็นช่วงๆ ลำตัวหย่อนลงเป็นจังหวะๆ ช่างไม้ปลูกสร้าง วยระกาแบบไทยประเพณี จึงกำหนดชื่อตัวไม้ส่วนนี้ว่า นาคสะดุ้ง กับส่วนหางที่ทำให้งอเป็นขอเกี่ยวหัวแปเหลี่ยม นั้นเรียกว่า งวงไอยรา หรือ หางนาค และปลายตอนล่าง ทำเป็นกาบหรือหัวเหราอย่างย่อ

ใบระกา คือ ตัวไม้ที่ทำเป็นคريبๆ ลักษณะคล้าย ขนไก่ ปักเรียงบนสันหลังตัวไม้ทั้งส่วนลำยองและนาคสะดุ้ง

ไม้ร้อยใบระกา คือ ไม้อย่างไม้ระแนงหน้าสี่เหลี่ยมแบน ทอดประกบกับทางด้านหลังใบระกาแต่ละใบ

ตัวเหงา คือ ตัวไม้ฉากพื้นเป็นรูป กระหนก ตัวหน้าของกระหนกสามตัว ทำหน้าที่ปิดตันแถวใบระกา อยู่ที่ต้นแถวตอนล่างสุด

วยระกา ตามกล่าวมานี้ ทำขึ้นเพื่อประสงคืใช้เป็น เครื่องปิดริมหัวหลังคาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง สำหรับกัน ลมพัดตีเครื่องมุงหลุดปลิวไป วยระกาอย่างที่ทำปิดริมหัว หลังคาประธานแบบที่มี หน้าบัน กันหัวและท้ายหลังคา มีชื่อเรียกว่า วยระกาหน้าบัน วยระกาอย่างที่ทำขึ้น ปิดริมหัวและท้ายผืนหลัง ปีกนก เรียกว่า วยระกา ปีกนก และวยระกาที่ทำขึ้นบังริมหัวและท้ายหลังคา บังสาด ที่มี เค้า และ คันทวย ับเรียกว่า วยระกา บังสาด

วยระกา ตามกล่าวนี มีารตกแต่งผิวภายนอก ต่างกันไป เช่น ลงรักปิดทอง ลงเทือกรัก ปิดกระຈกสี หรือทาสีใดสีหนึ่ง

อนึ่ง รวระภาชนิดที่ทำด้วยปูนปั้นเป็นกรอบซุ้มบันแถลง หรือ ซุ้มหน้านางประกอบอยู่เหนือช่องประตู และหน้าต่างอาคารประเภทสถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี ก็มีลักษณะคล้ายกันกับรวระภาหน้าบัน แต่มีที่ต่างกันในส่วน นาคสะดุ้ง มักไม่ทำลำตัวนาคให้โค้งขึ้นลงคล้ายลูกคลื่น ทำแต่เพียงรอยตัวหย่อนเบนออกไปเท่านั้น กับที่ปลายล่างสุด มักปั้นเป็นศีรษะเหราอัปาก ซึ่งบางทีทำเป็นรูปสังเขปๆ ก็มี

รวระภา นี้ มีข้อสังเกตและข้อสันนิษฐานในส่วนรูปแบบ ซึ่งดูคล้ายตัวนาคทอดลำตัวเลียบลงมาตามริมหัวหลังคา คือ ส่วนหัวนาคอยู่ข้างล่าง ส่วนหางนาคอยู่ข้างบน ถ้าเดิมน่าจะเป็นรูปเช่นนั้น แต่ปัจจุบันแลเห็นได้ไม่สู้ชัดเจน ทั้งนี้เนื่องแต่ได้รับการปรับปรุงเป็นไปตามความเห็นชอบเห็นงามในแต่ละสมัย รูปแบบเก่าเดิมจึงแปรเปลี่ยนไป นี่เป็นข้อสังเกตในส่วนรูปแบบของรวระภา หากย้อนไปดูอาคารสถานแบบไทยประเพณีที่มีในสมัยสุโขทัย ก็พึงจะทราบได้ว่า ส่วนริมหัวและท้ายผืนหลังคา ทำด้วยดินเผาเคลือบ ทำเป็นรูปเหรา (สัตว์ในนิยาย ตำนาน มีรูปครุฑนาคครึ่งจระเข้) ทอดลำตัวเลียบลงมาตามริมหัวและท้ายผืนหลังคาทั้งซ้ายและขวา ส่วนหัวของเหราวางอยู่บนปลายแปหัวเสา ทำกิริยาอัปากจะกลืนกินนาค ๕ ตัวเข้าไปในปาก ส่วนปลายหางของเหราทั้งคู่ตรงที่ทอดทับอยู่บนปลาย *อกไก่* หรือปลายสันหลังคา ทำอาการไขว่หางเข้าด้วยกันเป็นเกลียวเรียวแหลมขึ้นไป และตอนหลังลำตัวเหราที่ทำครึ่งเป็นจ๊กๆ ซึ่งคล้ายกับใบระกา ดังที่เห็นได้ในปัจจุบัน รูปลักษณะของเครื่องประดับติดริมหัวผืนหลังคาสำหรับอาคารบางประเภทเมื่อสมัยสุโขทัยตามกล่าวมานี้ น่าจะเป็นของอาคารสถานสมัยนั้น มีเครื่องปิดกันริมหัวและท้ายผืนหลังคา ข้อสันนิษฐานทางหนึ่งว่า *รวระภา* มีเค้ารอยที่มาจากหลักฐานที่ยังคงมีอยู่ อาจยังให้เห็นได้และข้อสันนิษฐานประกอบกันนี้

อนึ่ง ยังมีรวระภาอีกแบบหนึ่ง ลักษณะต่างไปจากตัวไม้รวระภาดังที่ได้อธิบายมาโดยลำดับ แต่ก็จัดอยู่ในตัวไม้ประเภทที่ใช้ปิดริมหัวและท้ายผืนหลังคาเช่นเดียวกัน ตัวไม้นี้ เรียกว่า *รวระกามอญ* ลักษณะเป็นตัวไม้หน้าสี่เหลี่ยมแบนทั้งท่อน แต่บดปลายไม้ช่วงล่างให้หย่อนลงเล็กน้อย บนสันตัวไม้มีฉากพินทำเป็นใบระกาเรียงเป็นแถวลำดับกันไปตามสันตัวไม้ รวระกามอญนี้ใช้วางพาดบนหัวแปไม้ปลายเฉียงเข้าประจบกันเหนือหัวอกไก่ ทำหน้าที่ปิดริมหัวหลังคาทั้งด้านหน้าและหลัง โดยมากใช้ปิดริมหัวหลังคาชั้นลดในชั้นเหนือๆ ขึ้นไปจากหลังคาชั้นล่าง ซึ่งปิดริมหัวหลังคาด้วย

ประตูวัดโมลีโลกยาราม

หน้าบันวัดกัลยาณมิตร

รยระกาแบบมีนาคสะดุ้ง ที่นำรยระกามอญมากล่าวผนวกไว้นี้ ก็โดย
ประสงค้ให้ทราบว่ รยระกา มีได้มื่ออยู่ล่ำพังดงแบบที่อธิบายมาแต่ข้างต้น
แต่ยังมี รยระกามอญ อยู่ด้วย และมักใช้ร่วมกันในอาคารประเภท
สถาปัตยกรรมแบบไทยประเพณี

ประตุ

ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ได้เขียนไว้ว่า
ประตุ น. ช่องทางเข้าออกของบ้านเรือน เป็นต้น มีบานเปิด ปิดได้ คำว่า
ประตูอาจจะมิได้หลายความหมาย แต่ประตูที่จะกล่าวถึงต่อไปนี้ เป็นประตู
ในความหมายที่เป็นองค์ประกอบของสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมเป็น
เครื่องช่วยปิดกันไม่ให้ผ่านเข้าหรือออก ตามความต้องการของแต่ละ
สถานที่ เช่น ประตูบ้าน ประตูเมือง ประตูวัง ประตูวัด เป็นต้น

ความเชื่อเกี่ยวกับประตู

โดยเหตุที่ประตูได้เข้ามาเป็นส่วนประกอบที่สำคัญต่อสิ่งก่อสร้างทาง
สถาปัตยกรรม และมีความจำเป็นในด้านประโยชน์ใช้สอยอย่างมาก ทำให้
มนุษย์มองเห็นความสำคัญของประตูมากขึ้น จนเกิดเป็นความเชื่อถือในทาง
ไสยศาสตร์ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับประตุนานและอยู่เกือบทุกชาติ ส่วนความ
เชื่อถือของคนไทยเกี่ยวกับประตูก็มีอยู่มากตั้งแต่ประตูบ้านเรือนไปจนถึงประตูวัด
ประตูวัง ประตูที่เกิดขึ้นโดยฝีมือของช่างไทยแต่โบราณมานั้น ไม่ว่าจะเป็น
ประตูบ้านเรือน ประตูโบสถ์ วิหาร ประตูวัด ประตูเมืองก็ตาม จะสร้างขึ้น
ด้วยความละเอียดถี่ถ้วน ด้วยฝีมือที่ประณีต โดยคำนึงถึงรูปแบบในด้าน
ความสวยงามและประโยชน์ใช้สอยกันอยู่เสมอ และประตูต่างๆ เหล่านั้นได้
สะท้อนให้เห็นคุณค่าที่เกิดขึ้นจากความคิดและฝีมือของช่างไทยในยุคสมัยต่างๆ
ได้เป็นอย่างดี

บานประตูตามวัดวาอารามต่างๆ ที่ยังเหลืออยู่ในปัจจุบันนี้มีหลายแห่ง
ที่มีคุณค่ามีความงดงามจนถือว่าเป็นศิลปกรรมที่ล้ำค่าของประเทศ

หน้าบัน

หน้าบัน เป็นชื่อเครื่องกำบังอย่างหนึ่งทำขึ้นกรุกกันช่องว่างรูปสามเหลี่ยม
ในหลังคาที่เครื่องบนเป็นไม้ หน้าบันก็ทำด้วยไม้ ในอาคารที่เป็นเครื่องก่ออิฐ
ถือปูน หน้าบันก็ทำด้วยอิฐก่อ

หน้าบันชนิดที่ทำด้วยไม้ ได้รับการทำขึ้นเป็นสองแบบ คือ หน้าบันแบบลวกฟักหน้าพรหม และหน้าบันแบบสลัก ลวดลายประดับ

หน้าบันแบบลวกฟักหน้าพรหม ทำขึ้นด้วยการ ประกอบชิ้นไม้ลูกตั้ง ไม้ลูกนอนลำดับกันขึ้นไป ภายใน กรอบไม้สามด้านที่ประกอบกันเป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว ช่องว่างระหว่างตัวไม้ลูกตั้งและไม้ลูกนอน กรัดด้วยไม้ กระดานแผ่นสี่เหลี่ยมผืนผ้าตรง ตอนกลางแผ่นกระดาน รูปสามเหลี่ยมขยายตรงลำเรียงขึ้นไปทางด้านข้างทั้งสองข้าง แฉงหน้าบันแบบนี้ดูคล้ายกับการเข้าไม้ฝาปะกน เป็นหน้าบัน แบบเก่าตั้งแต่สมัยอยุธยา แบบอย่างของหน้าบันแบบนี้ ในสมัยปัจจุบันยังหาดูได้ที่หน้าพระวิหารพระไสยาสน์ วัด ป่าโมก จังหวัดอ่างทอง เป็นต้น

หน้าบันแบบสลักลวดลายประดับ ทำขึ้นด้วยการ เพลาะแผ่นกระดานค่อนข้างหนา เรียงกันทางตั้ง ให้ติด เป็นแผ่นเดียวกันแล้วปรับให้เป็นรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว จึง กำหนดกรอบขึ้นล้อมพื้นที่สามเหลี่ยมนั้น แล้วผู้กร่าง ลวดลายลงบนพื้นที่ภายในตามที่ต้องการ หลังจากนั้นจึง ทำการสลักเป็นลวดลายสูงต่ำทับซ้อนกัน และปิดท้ายด้วย การแกะสลักไม้เป็นอันเสร็จวิธีทำ

หน้าบันแบบนี้ทำขึ้นในสมัยอยุธยายังมีให้เห็นอยู่ เช่น หน้าบันพระอุโบสถวัดแม่นางปลื้มที่พิพิธภัณฑสถาน เจ้าสามพระยา

หน้าบันชนิดที่ทำขึ้นด้วยเครื่องก่ออิฐถือปูนก่อด้วย อิฐขึ้นเป็นแผงรูปสามเหลี่ยมหน้าจั่ว เหมือนกับหน้าบัน ชนิดแรก พื้นที่ภายในกรอบล้อมทั้งสามด้าน และได้ตกแต่ง ด้วยวิธีการและรูปแบบต่างๆ กัน ดังต่อไปนี้

ปั้นปูน ใช้ปูนปั้นเป็นลวดลายแบบต่างๆ เช่น ลาย กระหนก ลายใบเทศ ลายดอกพุดตาน หรือผูกภาพปั้นเป็น รูปภาพต่างๆ เป็นต้น

อุโบสถ

ประดับเครื่องถ้วย ไขถ้วย ช้อน ชาม จานเชิง จาน
เป็นต้น แล้วเขียนลวดลายด้วยสีต่างๆ แล้วนำมาติดประดับ
ตกแต่งบนพื้นหน้าบันนั้นก็มี เช่น

๑. ประดับชั้นกระเบื้องเคลือบ ไขชั้นกระเบื้อง
ทำเป็นชั้นลวดลายเคลือบสีต่างๆ แล้วนำมาติดประกอบ
ขึ้นเป็นลวดลายตกแต่งบนพื้นหน้าบัน

๒. ประดับชั้นกระเบื้องถ้วย ไขเศษถ้วย จาน ชาม
เคลือบสีต่างๆ นำมาตัด เจียน ผน ให้เป็นชิ้นส่วนของกลีบ
ใบ ก้าน แล้วติดประดับประกอบกันขึ้นเป็นลวดลาย

หน้าบัน ดังที่กล่าวมาแล้วนั้น มีค่าเก่าเมื่อสมัยอยุธยา
เรียกว่า “หน้าพระบรรณ” หรือ “หน้าบรรณ” โดยคำว่า
“บัน” ที่ใช้ในปัจจุบันนี้ เขียนเป็น “บรรณ” ทั้งนั้น

ส่วนคำว่า “บัน” จะได้รับการเขียนแทนคำว่า
“บรรณ” เมื่อไรไม่ทราบแน่ชัดแต่สันนิษฐานว่า ควรจะมาจาก
คำบันแถลง ดังในโคลงนิราศนครสวรรค์ นิพนธ์ของ
พระศรีมโหสถ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช

อุโบสถ

อุโบสถ หรือ โบสถ์ คือสิ่งสำคัญของวัด เป็น
องค์ประกอบที่สมบูรณ์ของพระพุทธศาสนา และยังมี
ความหมายกว้างไปถึงความมั่นคงถาวร ความงาม ความ
ศรัทธา ความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์ ตลอดจนวัฒนธรรม
และประเพณีท้องถิ่นรวมอยู่ด้วยแม้ในศาสนาอื่น ก็เช่น
เดียวกัน เช่นโบสถ์ของคริสต์ศาสนาในตะวันตก โดยมากเป็น
ศิลปะแบบโกธิค เช่น วิหารเซนต์ปีเตอร์ ของสำนักวาติกัน
ที่กรุงโรม ประเทศอิตาลี ซึ่งไมเคิล แอลเจโล ประติมากร
เอกชาวฟลอเรนซ์ ออกแบบส่วนในอิสลาม เช่น มัสยิด
คือ ทักษาฮาล เป็นสุสานที่สร้างด้วยหินอ่อน เป็นศิลปะ
แบบโมกุลมีชื่อเสียงก้องโลก มีลักษณะแบบมัสยิดของอิสลาม
ความนิยมส่วนใหญ่จึงเป็นอาคารที่มียอดเพื่อห่มองดูเด่น
จึงเป็นที่รวบรวมหลายสิ่งหลายอย่างไว้

ในประเทศไทยซึ่งนับถือพุทธศาสนา เน้นถึงความสำคัญในเรื่องนี้เช่นเดียวกัน และได้คำนึงถึงโครงสร้างเป็นหลักสำคัญ จึงได้มีการวางแผนงานไว้ เป็นขั้นตอนตั้งแต่เริ่มสร้างจนเสร็จขั้นตอนในการสร้าง ในครั้งแรก ต้องคำนึงถึงสถานที่ว่าควรตั้งอยู่ตรงไหนของพื้นที่วัด หลักสำคัญในการตั้งอุโบสถต้องมีบริเวณ ต้องให้มองเห็นเด่นชัดและต้องให้ถูกต้องตามหลักโบราณคดีว่า อุโบสถควรจะต้องอยู่ ณ ที่ใด

เมื่อกำหนดพื้นที่แล้ว ต้องแยกเนื้อที่ส่วนหนึ่งไว้สร้างอุโบสถโดยเฉพาะ เขตพุทธาวาส และต้องคำนวณอีกว่าอุโบสถควรจะหันหน้าไปทางทิศไหน แต่ส่วนมากจะหันไปทางทิศตะวันออก แต่ถ้ามีแม่น้ำหรือถนนตัดผ่านหน้าวัด อุโบสถจึงหันหน้าไปทางแม่น้ำหรือถนน หรือถ้าเป็นกลางทุ่งนา มักจะหันไปทางทิศตะวันออก

ก่อนจะสร้างอุโบสถต้องคำนึงถึงรูปทรงและองค์ประกอบ และความเด่นเป็นสง่าเป็นส่วนสำคัญ ในการสร้างอุโบสถนั้นอาจเป็นแบบจัตุรมุขอย่างวัดเบญจมบพิตร หรืออาจเป็นอาคารทรงยาวแบบอุโบสถทั่วไป

เมื่อกำหนดโครงสร้างเสร็จเรียบร้อยแล้ว จึงคิดถึงการวางรากฐานเพื่อให้อุโบสถแต่ละหลังมีความมั่นคงถาวรเป็น ๑๐๐ ปีขึ้นไป เพราะของใช้ในอุโบสถ อาจโยกย้ายหรือเปลี่ยนแปลงได้ แต่อุโบสถจะถูกย้ายบ่อยๆ ไม่ได้ นอกจากจะมองเห็นว่าเก่า ชำรุดทรุดโทรม คับแคบไม่สะดวก จึงสร้างขึ้นใหม่ตามสมัยนิยม

หลังจากกำหนดโครงสร้างของอุโบสถแล้ว ขั้นตอนต่อไปจึงเทคานเพื่อรองรับตัวอุโบสถ จากนั้นจึงตั้งเสาเทพื้นก่อผนัง ทำช่องประตูหน้าต่าง ทำบันได ทำ

อุโบสถแบบจัตุรมุข

แทนที่ประดิษฐานพระประธานแล้วจึงขึ้นเครื่องบน คือ
หลังคาของอุโบสถ หลังจากนั้นจึงร่างแบบซุ้มประตูว่าควร
เป็นลักษณะใด ซุ้มหน้าต่างกับซุ้มประตู รวมทั้งหน้าบันทั้ง
ด้านหน้าและด้านหลัง ควรจะเลียนแบบกันหรือให้คล้ายกัน
ให้มากที่สุด เพราะถือว่าเป็นส่วนสำคัญยิ่งที่นายช่างต้อง
คำนึง เพราะสมัยก่อนนิยมบานประตูที่แกะด้วยไม้ซึ่งต้อง
ใช้เวลาในการทำนานกว่าในปัจจุบัน ซึ่งนิยมการปั้นปูน
แทน เพราะรวดเร็วสะดวกกว่า

ลายหน้าบันก็นับว่าสำคัญยิ่ง เพราะเป็นลายที่
ไม่ใช่แม่แบบหรือลายที่มีอยู่แล้ว แต่ต้องใช้ความคิด
สร้างสรรค์ขึ้นใหม่ หรือเลียนแบบกัน นายช่างต้องใช้ความ
สามารถอย่างสูงที่จะออกแบบ เพราะหน้าบันเป็นจุดเด่นของ
อุโบสถ ซ้ำส่วนใหญ่จะนิยมลวดลายแล้วแกะปูนเลย
แต่บางแห่งก็นิยมปั้นไว้ก่อนเพื่อต้องการให้เป็นภาพลอยตัว
อาจเป็นภาพเทพเจ้าหรือพุทธปฏิมาก็ได้ แต่ที่นิยมใช้เป็น
ส่วนมากก็คือลายนารายณ์ทรงสุบรรณ เพราะถือว่านารายณ์
หรือวิษณุคือผู้รักษา พระพรหมหรือพระธาตุเป็นผู้สร้างจึง
ให้อยู่ร่วมกัน บางแห่งเป็นลายองค์อินทร์ทรงช้างเอราวัณ
หรือลายก้านขด ที่มีจิ้งหะและช่องไฟ และบางแห่งก็นิยม
ประดับด้วยเครื่องลายครามอย่างงดงาม

ส่วนเครื่องบนคือหลังคานั้นต้องมีเครื่องประกอบ
ครบถ้วน คือ ซ้อฟ้า ใบระกา หันนาค หรือหางหงส์ ประดับ
ด้วยกระจกสีต่างๆ ลายหน้าบัน เมื่อแกะหรือปั้นเสร็จ
เรียบร้อยแล้วจึงลงรักปิดทองและประดับกระจกสีต่างๆ

การลงรักปิดทองซึ่งประดับกระจกและลงสีแดง ที่
เรียกว่า “ล่องชาด” นี้ เป็นส่วนสำคัญส่วนหนึ่งที่นำชน
มอญอย่างยิ่งโดยเฉพาะในศิลปะไทย เพราะมีความขลัง

ความศักดิ์สิทธิ์ รวมอยู่ในตัวของความละเอียดอ่อนของลายไทย จึงประกอบด้วยจังหวะ ช่อไฟและก้านลายแล้วปิดทอง เป็นสิ่งที่ทำให้งานออกมาวิจิตรงดงามเป็นอย่างมาก

ส่วนลายประกอบนอกนั้น ก็ประกอบด้วยลายหน้ากระดาน กระจิง กระจิงรวนลายสาหร่าย และลายรวงผึ้ง หัวเสาก็ประกอบด้วยปลายเสา ส่วนชายคาที่มีเสารองรับนั้นก็ทำเป็นลักษณะเหมือนแขนติดเชื่อมกันเข้า เรียกว่า คันทวย หรือ ทวย บางแห่งก็ทำอย่างธรรมดา แต่บางแห่งทำเป็นรูปนาคหงส์ แล้วลงรักปิดทองประดับกระจกเช่นกัน

กระเบื้องมุงอุโบสถ ก็ใช้กระเบื้องเคลือบ เพราะมีสีสนสวยงามกว่าและทนทานกว่า อาจเป็นสีแดงหรือสีน้ำตาลอ่อน แต่ส่วนมากมักเป็นสีเขียว สีเหลือง และสีแดงตัดกัน

ซุ้มประตูก็คงแกะสลักเป็นลายเช่นเดียวกัน โดยมากลายส่วนนี้ถอดแบบมาจากนุชบก อันประกอบด้วยชั้นและมียอด และส่วนล่างเป็นเสาประกอบด้วยลายและมีกานแยกออกโคนเสา ที่เรียกว่า “กานพรหมศร” มีกระจิงรองรับ

ส่วนฐานของอุโบสถ ก็เป็นฐานสิงห์หรือฐานปัทม์ บานประตูและหน้าต่างก็นิยมแกะไม้ประดับมุกหรือเขียนลายรดน้ำ ฐานล่างสุดรอบนอกก็มีส่วนเว้า และส่วนนูน เพื่อให้เกิดความลดหลั่น ต่ำสูง ดันลึก หนาบาง

ภายในอุโบสถ แท่นที่ประดิษฐานพระประธานและสาวกเรียกว่า “ซุกชี” นั้น ทำเป็นบัลลังก์ประกอบด้วยลายครบถ้วน ที่เน้นความละเอียดมากที่สุดคือผ้าทิพย์ เพราะต้องแกะลายให้คล้ายกับลายผ้าจริง ๆ ให้สมกับบัลลังก์ ทั้งนี้เพื่อให้พุทธปฏิมา ซึ่งเป็นพระประธานที่ประดิษฐานอยู่บนแท่นเด่นสง่า ควรแก่การกราบไหว้ เมื่อเข้าไป

ส่วนประกอบเครื่องบนหลังคา

ภายในอุโบสถ พุทธปฏิมาบางองค์อาจมีเรือนแก้วหรือบาง
แห่งสร้างลายเป็นวงรัศมีแผ่ออก เรียกว่า “ปภามณฑล”
ซึ่งอยู่หลังเศียรของพระประธาน

ส่วนภายนอกอุโบสถก็ประกอบด้วยซุ้มและใบเสมา
ซึ่งมีทั้งเสมาคู่และเสมาเดี่ยวเป็นเครื่องบอกเขตแดนของ
อุโบสถ ซุ้มเสมามักทำให้มีทรวดทรงสมส่วนกลมกลืนกับ
อุโบสถ

ในการสร้างอุโบสถนั้นเป็นงานที่ยากลำบากกว่าการ
สร้างตึกสูงใหญ่ แต่เมื่อสร้างเสร็จ นอกจากจะใช้เป็นที่สังฆ-
กรรมในพุทธศาสนาแล้ว ยังเป็นที่รวบรวมและเป็นแหล่ง
ศิลปะไทย นอกจากวังแล้วก็มีวัด อุโบสถ เป็นเครื่องเชิดชู
ดังนั้นการมีอุโบสถจึงเหมือนมีพิพิธภัณฑสถานศิลปะอยู่ทั่ว
ประเทศไทย

เสมา

เสมา คือเครื่องบอกอายุของวัด การกำหนดสิมา
มณฑลเพื่อสร้างอุโบสถ และผูกพัทธสีมา จะทำการ
พร้อมกับการสร้างวัด ดังนั้นจึงต้องสร้างเสมาพร้อมกันไป
ด้วยเพราะเสมาคือเครื่องบอกอายุของวัดได้ ในธรรมเนียม
ของสงฆ์ถ้าไม่มีพัทธสีมา ก็ไม่อาจจะกระทำสังฆกรรมได้

วัดหลายวัดในสมัยโบราณ ตัวอาคารต่าง ๆ มักถูก
ทำลายหรือรกร้าง เราสามารถจะกำหนดอายุของวัดได้
จากใบเสมา ซึ่งในพระวินัยบังคับว่าจะต้องทำด้วยศิลา
ดังนั้นใบเสมาแม้จะถูกทำลายถูกแปรสภาพไปบ้าง ก็ยัง
พอมีเหลือบ้าง เพื่อให้เราได้รู้อายุสมัยของวัดได้ เหตุที่
ใบเสมาจะต้องมี ๘ ใบ ตั้งอยู่ ๘ ทิศ โดยรอบอุโบสถ
บางแห่งเป็นใบเสมาคู่ ในวัดบางแห่งแถบภาคเหนือจะพบ

โบสถ์ ๓ โบสถ์ ก็มี ดังนั้นในการวินิจฉัยว่าโบสถ์เกิด เพราะการเปลี่ยนแปลงลัทธิแล้วผูกพัทธสีมาเข้าจึงเป็นคู่ ข้อนี้อาจเป็นไปได้ เพราะโบสถ์มักจะทำขนาดเดียวกัน หินแบบเดียวกัน รูปาร่างลวดลายเหมือนกัน และเห็นได้ชัด ว่าทำขึ้นพร้อมในคราวเดียวกัน

มีวัดบางแห่งที่ทำโบสถ์ขึ้นในภายหลัง เช่น ที่วัด พระศรีสรรเพชญ์ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาสร้างขึ้นใน สมัยอยุธยาตอนต้น สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ เป็นโบสถ์ คู่ โบสถ์รุ่นนี้ทำด้วยหินชนวนขนาดใหญ่ สูงจากฐานถึง ยอดราวหนึ่งเมตรเศษ บางทีก็สูงเท่าความสูงของคน แต่ ตัวจริงของโบสถ์จะยาวกว่านั้น เพราะจะต้องมีเตี้ยเพื่อ ปักลงดินให้มั่นคง

เสมาวัดโมลีโลกยาราม

โบสถ์วัดตะพานหิน จังหวัดสุโขทัย ทำด้วยหินชนวน หนาและใหญ่มาก รูปาร่างเหมือนสมัยอยุธยาตอนต้นทุกอย่าง แม้หินก็เหมือนกัน เข้าใจกันว่าเป็นแบบหินยานลังกา ซึ่ง แต่เดิมลัทธินี้นิยมอยู่ป่าเป็นฝ่ายอริยัญญิก มีความเป็นอยู่ ง่าย ๆ โบสถ์จึงเรียบ ๆ ง่าย ๆ ไม่มีลวดลายอะไร ผิดกับ โบสถ์รุ่นก่อนสุโขทัยและอยุธยา จึงเรียกโบสถ์แบบ อโยธยา สุวรรณภูมิ หรืออุทอง มีอายุระหว่างพุทธศตวรรษ ที่ ๑๗-๑๘ ซึ่งร่วมสมัยกับศิลปะแบบขอม

โบสถ์รุ่นที่กล่าวมารูปาร่างแปลกกว่าสมัยอยุธยา ตอนต้น และสมัยสุโขทัย อยู่ ๒ ประการ คือประการแรก ทำด้วยหินทรายขาวกับหินทรายแดง แบบเดียวกับวัด โศภนเมืองจังหวัดราชบุรี อันเป็นสมัยทวารวดี ประการที่ ๒ โบสถ์แบบนี้ความหนามาก มีส่วนผอมสูง ท้องเสมา

เสมาวัดโมลีโลกยาราม

และที่ฐานบางแห่งก็สลักหน้าเดียว ซึ่งปักเป็นเสาคู่ ถ้า
จำหลัก ๒ ด้าน ก็เป็นใบเสมาเดียว เสาแบบนี้จะสวยงาม
มาก การออกแบบก็จะแปลกแตกต่างกันไป

ใบเสมารุ่นก่อนสมัยอยุธยา สมัยสุโขทัย มีข้อสังเกต
ก็คือ ทำด้วยหินทรายขาว หรือหินทรายแดง ขนาดรูปร่าง
ก็คล้ายกัน

เสมาวัดอรุณราชวราราม

ใบเสมาสมายุทธยาตอนต้นทำด้วยหินชนวนขนาดใหญ่เรียบๆ ง่ายๆ ปักบนดิน

ต่อมาสมัยยุทธยาตอนกลาง ใบเสมาคงทำด้วยหินชนวน ไม่มีลวดลาย ขนาดเล็กลง ความหนาลดลง

นับตั้งแต่สมัยพระมหาจักรพรรดิกับสมัยพระเจ้าปราสาททอง ใบเสมาคงทำด้วยหินชนวนแต่ขนาดเล็กลง และเริ่มใส่ลวดลายที่คอเสมา บ่าเสมาที่ทับทรวง แบบทับทรวงละครที่หน้าอก

ต่อมาสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททองใบเสมาทำด้วยหินอ่อน และทำด้วยหินทราย

ใบเสมารุ่นนี้ เป็นรุ่นสุดท้ายคาบเกี่ยวกับการนิยมทำด้วยหินปูน หินทรายกับหินชนวน หลังจากนั้นใบเสมาก็เปลี่ยนเป็นทำด้วยหินทรายทั้งหมด เรียกว่า ใบเสมาสมายุทธยาตอนปลาย นับแต่สมัยพระมหาจักรพรรดิใบเสมาขนาดเล็กลงจึงต้องมีฐานเสมา คือก่ออิฐถือปูนทำเป็นฐานรองรับเตี้ยๆ ต่อมาสมัยยุทธยาตอนปลายสุด ฐานก็เริ่มสูงขึ้น ขนาดของเสมาก็เล็กลง

สมัยยุทธยาตอนปลายสุดก็ยังวิจิตรพิสดาร คือ ทำด้วยหินทรายขาว ตัวเหงาเปลี่ยนเป็นนาคหลายเศียร มีวงกลมอยู่ตรงหน้าอก ๒ ข้างเรียก ตาเสมา มีลายอยู่กลางหน้าอกเสมา และท้องเสมา ฐานเป็นบัวคว่ำบัวหงายลายหน้ากระดานจุกจิกอยู่ที่ฐาน และขอบเสมาข้างบนทำเป็นพระเกี้ยวครอบ จะพบได้ในสมัยยุทธยาตอนปลาย

เสมาวัดโมลีโลกยาราม

หลักเกณฑ์ในการดูอายุของเสมาจะสังเกตได้ดังนี้

๑. เสมาสมัยโบราณ ใบใหญ่หนาและหนักรมาก ปักดินไม่มีลวดลาย

๒. เสมาสมัยกลางคืออยุธยาตอนกลาง ความหนาและความใหญ่ลดลง มีเส้นอ่อนหวานแทนที่

๓. สมัยปลายยุคกลางของอยุธยา ขนาดเล็กลง มีทับทรวง มีลวดลายละเอียดประกอบ

๔. สมัยอยุธยาตอนปลาย มีตัวหงา มีกระหนกตัวเดียว มีนมเสมา

๕. สมัยอยุธยาตอนปลายสุด ตัวหงาเปลี่ยนเป็นหัวนาค ๕ เศียร มีตาเสมา มีพระเกี้ยวครอบข้างบน ลวดลายต่างๆ กวีจิตรมากขึ้น

จำหลักหินที่วัดโมลีโลกยาราม

ย้าหลักหิน

รูป จำหลักหิน ชาวบ้านเรียก ตึกดาหิน เป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้นำเข้ามาจากประเทศจีนโดยพ่อค้าชาวจีนนำมาถวาย จะหาดูได้ตามวัดในสมัยรัชกาลที่ ๓ คาบเกี่ยวกับวัดในสมัยรัชกาลที่ ๔ ในกรุงเทพฯ ทั้งฝั่งธนบุรี และพระนคร แต่มีมากที่สุดคือฝั่งธนบุรีแถวริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยาตอนเหนือของกรุงเทพฯ สะพานกรุงธน

เรื่อยมาจนถึงสะพานกรุงเทพ และตามคลองซอยเล็กๆ เช่น คลองบางกอกน้อย คลองบางกอกใหญ่ คลองเอกชัย คลองบางขุนเทียน สองฝั่งคลองจะมีวัดที่เป็นสถาปัตยกรรม ในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งต่อเนื่องถึงรัชกาลที่ ๔

ตัวอย่างเช่น ดูกดาหินวัดราชโอรสาราม รูปครุฑกินรี ที่วัดอรุณราชวราราม วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และวัดโมลีโลกยาราม เป็นต้น

จำหลักหินที่วัดโมลีโลกยาราม

ตามรอยจิตรกรรมไทย

มนุษย์สร้างศิลปกรรมด้วยความรักและนิยมในสิ่งที่งดงาม ยินดีที่จะเข้าใจสิ่งที่เป็นความงาม มนุษย์จึงตกแต่งประดับตนและสิ่งแวดล้อมด้วยศิลปกรรมอันสวยงาม

จิตรกรรมเป็นศิลปกรรมอย่างหนึ่ง ซึ่งเกิดจากความพากเพียรและพลังแห่งความบันดาลใจ จิตรกรต้องมีจิตใจในการสร้างสรรค์ มีสมาธิและจินตนาการ จึงสร้างผลงานปรากฏออกมาเป็นภาพเขียน โดยเริ่มจากลายเส้น สี รูปทรง มาจัดองค์ประกอบให้กลายเป็นภาพที่แสดงออกเป็นเรื่องราวแฝงไว้ด้วยอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิด ชีวิตจิตใจอันละเอียดละไมของจิตรกร

จิตรกรรมไทย เป็นศิลปกรรมสาขาหนึ่ง ที่มีลักษณะเป็นศิลปะแบบอุดมคติ คุณค่าอยู่ที่รูปแบบอันได้สัดส่วนสวยงาม อารมณ์อันวิจิตร การตกแต่งที่ละเอียดและประณีต มีการจัดองค์ประกอบที่มีระเบียบแบบแผน เป็นศิลปกรรมที่ช่างเขียนสร้างสรรค์ขึ้น โดยถ่ายทอดให้เกิดความเข้าใจเรื่องราวเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา พระธรรมวินัย วรรณกรรม และเหตุการณ์ต่าง ๆ ตามสภาพแวดล้อมที่เกิดขึ้นในความคิดหรือมโนภาพ

จิตรกรรมไทยในระยะแรกมีลักษณะของเส้นและสีเขียนขึ้นอย่างง่าย ๆ เช่น ภาพเขียนสีบนปูนปั้น และแผ่นอิฐในสมัยทวารวดี จากหลักฐานที่พบในยุคแรกและได้วิวัฒนาการต่อมาถึงสมัยศรีวิชัย สุโขทัย ลพบุรี อุทอง อโยธยา และรัตนโกสินทร์ จะเห็นได้ว่าจิตรกรรมแต่ละสมัยจะมีลักษณะผลงานที่แตกต่างกันตามประเพณีนิยม ในยุคสมัยที่เปลี่ยนแปลงไปตามความคิด สังคม สิ่งแวดล้อม และได้รับอิทธิพลจากต่างประเทศเข้ามาประสมประสาน

ประเภทของจิตรกรรมไทยประเพณี

จิตรกรรมไทยเป็นศิลปะอันประณีตสวยงาม แสดงความรู้ลึกซึ้งชีวิตจิตใจและความเป็นไทยที่มีความอ่อนโยนละมุนละไม สร้างสรรค์สืบต่อกันมาแต่อดีต จนได้ลักษณะประจำชาติมีลักษณะและรูปแบบเป็นพิเศษ

“เวสสันดรชาดก กัณฑ์ฉกษัตริย์”

จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดสุวรณารามราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร

“ต้นไม้”

ลายรดน้ำบนบานประตู เขียนลักษณะลายก้ามแมลง อยู่ที่ตำแหน่งเดิมพระพุทธรูป วิทยาลัย วัดโมลีโลกยารามวรวิหาร กรุงเทพฯ

“เทวดาผู้ทรงเหล็กและบริวาร”

จิตรกรรมบนบานทวารในพระวิหารวัดสุทัศนเทพวราราม ราชวรมหาวิหาร กรุงเทพฯ

จิตรกรรมไทยประเพณี แยกออกเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. จิตรกรรมฝาผนัง เป็นจิตรกรรมที่เคลื่อนที่ไม่ได้ เพราะเขียนลงบนโครงสร้างของตัวอาคาร เช่น ฝาผนัง เพดาน เสา คอสอง ช่อ คาน และบานประตู หน้าต่าง เป็นต้น จิตรกรรมฝาผนังมักจะพบเขียนอยู่ที่อุโบสถ วิหาร ศาลา หอไตร กรุในพระเจดีย์ หรือพระปรางค์ และกุฏิต่างๆ เรื่องที่เขียนส่วนมากจะเป็นเรื่องพระพุทธรูปประวัติ เทพชุมนุม ไตรภูมิ ชาดกต่างๆ วรรณกรรมทางศาสนา ปรีชาธรรมตำนาน นิทานพื้นบ้าน วัฒนธรรมประเพณีต่างๆ

“พระพุทธรูปประวัติ”

เจ้าชายสิทธัตถะเสด็จเยี่ยมพระนางพิมพาและพระราหุลราชกุมาร ก่อนเสด็จออกผนวช จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดราชสิทธาราม ราชวรวิหาร เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

๒. จิตรกรรมที่เคลื่อนที่ได้ เป็นภาพที่เขียนลงในสมุดข่อย ผืนผ้าพระบฏ ตูพระธรรมต่างๆ ส่วนใหญ่เป็นภาพเขียนด้วยเทคนิคสีฝุ่น เช่นเดียวกันกับจิตรกรรมฝาผนัง แต่เป็นภาพเขียนบนพื้นที่ที่มีขนาดเล็ก การสร้างองค์ประกอบของภาพจึงต้องให้พอเหมาะกับหน้ากระดาษ สมุดข่อย หรือผืนผ้าพระบฏ ส่วนตูพระธรรมต่างๆ ส่วนใหญ่จะเป็นลายรดน้ำและลายก้ามปู

“ลายกนกเปลว”

ลายรดน้ำตูพระธรรมวัดสุวรรณคีรี (วัดชีเหล็ก)
เขตบางกอกน้อย กรุงเทพฯ

“ภาพจับเรื่องราวเกียรติยศ”

จิตรกรรมบนสมุดข่อยฉบับหลวง ปัจจุบันอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ เขตพระนคร กรุงเทพฯ

ลักษณะของจิตรกรรมไทยประเพณี

จิตรกรรมไทยประเพณีในยุคแรก อาจเขียนบนกระดาษในสมุดข่อยหรือเขียนบนผ้าพระบฏ หรือภาพพระเวสสันดรชาดก ในงานเทศน์มหาชาติ ซึ่งผ้าเหล่านี้เมื่อเขียนแล้วก็จะแขวนไว้ประดับฝาผนัง อุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญ ดังเช่นที่อุโบสถวัดจันทราวาส จังหวัดเพชรบุรี พบพระบฏแขวนอยู่เต็มฝาผนังทั้ง ๔ ด้าน ซึ่งน่าจะเป็นเหตุให้เกิดความคิดที่จะเขียนภาพลงบนฝาผนังแทนเพื่อให้ถาวร

ลักษณะของจิตรกรรมไทยประเพณี เป็นจิตรกรรมที่สร้างสรรค์ขึ้นตามระเบียบแบบแผน มีระบบ ซึ่งครูช่างได้สอนศิษย์ให้ปฏิบัติตามด้วยความรู้ ความเข้าใจและการฝึกหัด สืบทอดกันมาจนเป็นประเพณี มีลักษณะสำคัญคือ

การเขียนภาพส่วนใหญ่เขียนด้วยสีฝุ่นผสมกาวสีที่ใช้ในจิตรกรรมไทยโบราณคือ สีฝุ่น เป็นสีจากธรรมชาติได้จากธาตุดิน แร่ หิน โลหะ พืช และบางส่วนของสัตว์ ลักษณะของสีที่นำมาใช้มักจะทำเป็นผงละเอียด เรียกว่า ฝุ่น หรือ สีฝุ่น ส่วนกาว ช่างโบราณเรียกน้ำกาวที่ใช้ผสมสีว่า น้ำยา ซึ่งเตรียมจากพืชบางชนิด เช่น ยางมะขวิด ยางมะเดื่อ ยางกระถินเทศ หรือที่ได้จากสัตว์ เช่น หนังวัว หนังควาย ซึ่งไม่ว่าจะเขียนบนฝาผนังปูนหรือบนผ้า ไม้ กระดาษ ก็ต้องมีการเตรียมพื้นและรองพื้นไว้อย่างดี ถ้าเป็นพื้นผนังก็ต้องใช้ปูนฉาบผนังที่มีคุณภาพสูงมาก คงทนจนมาถึงทุกวันนี้

“เวสสันดรชาดก”

“เทวดาผู้ทรงเหล็กขี้และบริวาร”
ภาพทั้งสองแสดงให้เห็นถึงลักษณะ
ของการเขียนภาพเทพและกษัตริย์ที่
มีลักษณะสง่างาม มีบาร์มี ซึ่งเป็นการ
สร้างสรรค์ภาพจากจินตนาการ

จิตรกรรมเขียนขึ้นจากความคิดและมโนภาพ จิตรกรคือผู้ที่มีความสามารถในการเขียนภาพ ช่างภาพเขียนสี และการออกแบบภาพต่างๆ เป็นการสร้างสรรค์ภาพเขียนจากประสบการณ์ อุดมคติ และจินตนาการ ซึ่งได้ปรากฏออกมาเป็นภาพเขียนที่มีความวิจิตรงดงาม และแสดง ความหมายเกี่ยวกับเรื่องของจิตรกรรมนั้นๆ การเขียนภาพให้มีรูปเป็นทิวคือ เทวดารูปร่างได้สัดส่วนอย่างสมบูรณ์ มีวงพักตร์ที่อ้อมเอิบเป็นสุขสงบ แล่งงดงาม อยู่เสมอ และมีรูปร่าง มีทรวดทรงอันอ่อนด้วยเส้นโค้งที่ประสานกันอย่างอ่อนหวาน

จิตรกรรมที่ดำเนินวิธีการเขียนเป็นรูปแบบราบ ไม่มีปริมาตร ไม่เป็นภาพที่มีระยะใกล้ไกลและลึก แต่เป็นภาพแบนราบ เพื่อให้ดูภาพเด่นชัดเสมอกันตลอดทั้งผนังทั้งรูปแบบ ขนาด และรายละเอียด โดยไม่จำกัดว่าภาพนั้นอยู่ส่วนใดของพื้นที่จิตรกรรม ไม่เป็นภาพที่มีบรรยากาศ ซึ่ง จะเกิดลักษณะลึก ใกล้ เป็นภาพลวงตาทั้งที่ฝ่าผนังแบนราบ

การเขียนภาพที่แสดงเรื่องเกี่ยวกับเทพและกษัตริย์ ซึ่งเป็นภาพตามความคิด คตินิยมมาตั้งแต่อดีต เป็นความศรัทธาและเกิดทศนุชาพระมหากษัตริย์ให้ทรงเป็นดังเทพลักษณะของรูปร่างจึงสมบูรณ์ งามสง่า สุกภาพ มีบาร์มีเป็นลักษณะมหาบุรุษซึ่งควรเคารพบูชา ภาพกษัตริย์จึงมีเครื่องทรงตั้งแต่พระเศียรจรดพระบาท และยังมีเครื่องสูงและบริวารแวดล้อมประกอบให้องค์กษัตริย์เด่นเป็นสง่ายิ่งขึ้น ภาพนางกษัตริย์ตลอดจนเทวี และอัปสรต่างๆ ก็จะมีลักษณะงดงามอ่อนช้อย นุ่มนวล รูปทรงตลอดทั้งองค์จะสวยงามด้วยการเขียนเส้นที่อ่อนโค้ง กลมกลิ้งไปทุกส่วน มีท่าทางลีลา และทำนองพับเพียบ แท้แขน เพราะถือว่า เป็นอิริยาบถที่งดงาม เป็นลักษณะของเบญจกัลยาณี และแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมอันดีงามของกุลสตรีไทย

การเขียนภาพยักษ์มาร จะแสดงออกด้วยใบหน้า และท่าทางที่บึกบึนแข็งขัน พญาวารและเหล่าวารแสดง ความลึงโลด คล่องแคล่วว่องไวด้วยลีลา ท่วงท่าและหน้าตา พวกชาวบ้านธรรมดาสามัญก็จะเน้นความรู้สึก ดลก ขบขัน สนุกสนานว่าเริงหรือเควี่เสียใจออกทางใบหน้า การแต่งกาย ตามแบบนิยมในยุคนั้น ส่วนช้างม้าและเหล่าสัตว์ทั้งหลาย ก็มีรูปแบบตามธรรมชาติ หรือสร้างสรรค์จากจินตนาการ

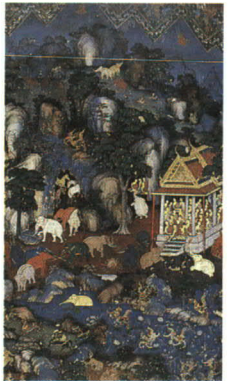

ลักษณะของอาคาร บ้านเรือนหรือสถาปัตยกรรม ต่าง ๆ เขียนขึ้นประกอบกับตัวภาพให้เข้าใจเรื่องของภาพได้ การเขียนภาพปราสาทมีขนาดเล็กพอดีกับการคลุมหรือ ล้อมภาพบุคคลเท่านั้น

พญาวารที่คล่องแคล่วว่องไว และ ภาพชาวบ้านที่แสดงอารมณ์ทางใบหน้า

การเขียนภาพธรรมชาติ เทคนิคการเขียนต้นไม้มี หลายแบบ อาจจะเขียนเพียงให้เห็นเป็นต้นไม้ทั่วๆ ไป หรือเขียนให้รู้ว่าเป็นต้นอะไร เช่น การระบายสีพื้นเป็นพุ่ม ไม้แล้วตัดเส้นเป็นใบ เป็นข้อ การขีดโดยใช้พู่กันขีดเป็นเส้น เหมือนต้นหญ้า ใบหญ้า หรือการจิ้ม การแตะ ให้เกิดกลุ่มสี เป็นพุ่มไม้ ใบผอย

ภาพรวมของการสร้างสรรค์จากจินตนาการ ให้เป็นรูปสัตว์ต่างๆ ต้นไม้ สถาปัตยกรรม ตลอดจนการแบ่งกันระหว่างกลุ่มภาพด้วย เส้น ลำนำ ภูเขา ต้นไม้

การเขียนภาพลำน้ำจะเขียนเป็นคลื่นเล็กๆ ซับซ้อน กันเป็นระลอกตลอดลำน้ำ ในคลื่นแต่ละลูกจะมีเส้นริ้วของ ระลอกคลื่นซ้อนกันเป็นเส้นขนานกัน

การเขียนภูเขา จะมีลักษณะคล้ายเขามอ หรือโหนดหิน **ภาพที่แสดงกาลเวลา** จะไม่ใช่แสงเงาหรือความมืด แต่จะแสดงด้วยกิริยาของตัวภาพ เช่น ภาพบุคคลนอน หมายถึงเวลากลางคืน

การแบ่งพื้นที่ของผาผนัง โดยการใช้ลายเส้นลวด และเส้นสีนเทากันระหว่างกลุ่มภาพ หรือใช้ภาพลำน้ำ ภูเขา ต้นไม้ ถนน กำแพง เป็นเส้นแบ่งภาพ

วิวัฒนาการของจิตรกรรมไทยประเพณี

สมัยทวารวดี จิตรกรรมเริ่มแรกในสมัยประวัติศาสตร์เป็นภาพลายเส้นสลักบนแผ่นหิน แผ่นอิฐ และแผ่นโลหะดุนเป็นรูปคน สัตว์ และลวดลาย มีอิทธิพลของศิลปะแบบคุปตะจากประเทศอินเดีย ภาพคนเขียนด้วยสีขาว ส่วนภาพลวดลายบนแผ่นอิฐเขียนสีดินแดงดำ ดินเหลือง และดินขาว

นอกจากนี้ยังได้พบจิตรกรรมฝาผนังในถ้ำ ซึ่งเขียนขึ้นด้วยความมุ่งหมายทางพุทธศาสนา อันเป็นอิทธิพลจากประติมากรรมชาวในสมัยศรีวิชัยอีกด้วย ซึ่งถือว่าเป็นจิตรกรรมยุคเริ่มแรก

สมัยสุโขทัย พุทธศตวรรษที่ ๑๘-๑๙ จิตรกรรมส่วนใหญ่เน้นหนักไปทางลายเส้นบนหิน แต่มีลักษณะตัวภาพที่อ่อนหวานตามธรรมชาติ โดยได้รับอิทธิพลจากศิลปะของอินเดียและลังกา

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่พบเป็นเรื่องราวของพระพุทธรูปประวัติ เป็นภาพเขียนสีฝุ่น ภาพพระพุทธรูปมีลักษณะทรวดทรงทางกายวิภาค เช่นเดียวกับประติมากรรมสมัยสุโขทัย สีที่ใช้ได้แก่ สีขาว สีแดง สีดำ เขียนเป็นประเภทสีเอกรงค์ ปิดทอง

สมัยอยุธยา มีอายุตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ ๑๙- พ.ศ. ๒๓๑๐

สมัยอยุธยาตอนต้น พ.ศ. ๑๘๙๕-พ.ศ. ๒๑๗๓

จิตรกรรมยุคนี้มีลักษณะเป็นไทยแท้ มีความกล้าในทางเทคนิคและเส้นของภาพที่มีชีวิตจิตใจ มีลักษณะของความเคลื่อนไหวอันละมุนละไมของวงเส้นรูปนอก วงหน้า รูปไข่ซึ่งได้รับอิทธิพลจากศิลปะอินเดีย มีการเชื่อมโยงระหว่างการเขียนสีเอกรงค์และพหุรงค์* เช่น ภาพในสมุดข่อย

-
- *สีเอกรงค์ คือการเขียนภาพสีเดียว หรือเพียงสองสี เช่น ดำ-ทอง
 - สีเบญจรงค์ คือ การใช้สีเพียง ๕ สี ดำ ขาว แดง เขียว (คราม) เหลือง
 - สีพหุรงค์ คือการใช้สีหลายๆ สี

ไตรภูมิ สมัยอยุธยาซึ่งเขียนสีไว้อย่างวิจิตร และสร้างความ
บันดาลใจให้กับช่างเขียนสีพุทธองค์บนฝาผนังในยุคต่อมา

สมัยอยุธยาตอนปลาย พ.ศ.๒๑๙๓-๒๓๑๐

ยุคนี้มีมือช่างต่างๆ ของกรุงศรีอยุธยาได้ก้าวหน้า
ขึ้นอย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เนื่องจากมีชาวต่างประเทศเข้ามา
ติดต่อกับกรุงศรีอยุธยา และได้นำศิลปวิทยาการใหม่ๆ เข้า
มาเผยแพร่ ทำให้ภาพชาวต่างประเทศปรากฏในจิตรกรรม
ฝาผนัง ภาพสถาปัตยกรรมและสิ่งแวดล้อมก็มักมีลักษณะ
และอิทธิพลต่างประเทศปรากฏอยู่ จิตรกรรมจึงมีคุณสมบัติ
เป็นโครงสร้างหรือองค์ประกอบของศาสนสถาน การวาง
องค์ประกอบภาพจึงต่างกันกับภาพในยุคแรก

ภาพพระพุทธรเจ้าเสวยวิมตติสุขและทรงรับข้าวสัตตูก่อนสัตตุงของคบุสสะและ
ภักติยะ องค์พระพุทธรเจ้าปิดทองทรงผ้ารัตกัฬสีแดง จิตรกรรมฝาผนังพระที่นั่ง
พุทธไสยาสน์เป็นแบบแผนของภาพรุ่นเก่า สมัยอยุธยาและรัชกาลที่ ๑

สมัยรัตนโกสินทร์ พ.ศ. ๒๓๒๕-ปัจจุบัน

สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น พ.ศ. ๒๓๒๕-พ.ศ. ๒๓๙๓

จิตรกรรมยังมีลักษณะตามแบบอย่างอยุธยาตอนปลาย ซึ่งมีรูปแบบและองค์ประกอบทั้งดงาม แสดงถึงความเจริญก้าวหน้า จิตรกรรมที่มีรายละเอียดของเส้นอันอ่อนหวาน ประณีต นิยมใช้สีสดและเพิ่มความงามเด่นด้วยการปิดทองที่ตัวภาพสำคัญทำให้เป็นภาพอันวิจิตร

จิตรกรรมฝาผนังระยะแรกยังคงแบ่งพื้นที่ของฝาผนังออกเป็นชั้นๆ โดยใช้เส้นสีนํ้าเงิน และเส้นลวดกั้นระหว่างกลุ่มภาพ ต่อมาคือตอนปลายสมัยรัชกาลที่ ๒ และสมัยรัชกาลที่ ๓ การจัดองค์ประกอบเปลี่ยนไป คือนิยมเขียนภาพเรื่องพระพุทธรูปประวัติ ชาดก และวรรณกรรมเป็นเรื่องต่อเนื่องกันตลอดทั้งฝาผนัง โดยใช้เส้น ลำนํ้า ถนน ดันไม้ ภูเขา หรือแนวกำแพงเมืองเป็นเส้นแบ่งกลุ่มภาพออกเป็นตอนๆ แต่ภาพมีความสัมพันธ์กันโดยตลอดตั้งแต่พื้นจนจรดเพดานทั้ง ๔ ด้าน โดยไม่มีเส้นแบ่งกันฝาผนังออกเป็นส่วน นอกจากจิตรกรรมฝาผนังแล้ว ยังได้พบจิตรกรรมบนผ้าพระบฏ จิตรกรรมบนกระดาน จิตรกรรมบนไม้ และกระจก ซึ่งเป็นภาพเรื่องพระพุทธรูปประวัติ ภาพในวรรณกรรมตำนาน ประวัติศาสตร์

“ตันไม้”

จิตรกรรมตันไม้ บ้านประตู่ เขียนลักษณะลายก้ามปู

“พระพุทธรูปประวัติ” จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดคูสิดารามวรวิหาร กรุงเทพฯ ที่มีรูปแบบจิตรกรรมแบบอยุธยาตอนปลาย

“มโหสถชาดก”

จิตรกรรมฝาผนังในอุโบสถวัดคงคารามวรวิหาร อำเภอไพศาราม จังหวัดราชบุรี ที่เขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ ๓ ซึ่งนิยมปิดทองที่ตัวภาพสำคัญ

ภาพจิตรกรรมฝาผนังที่แสดงถึงการแบ่งพื้นที่ของภาพออกเป็นช่องๆ ภายในฝาผนังพระอุโบสถวัดเครือวัลย์วรวิหาร เขตธนบุรี กรุงเทพฯ

“พระราชนิพนธ์ของท้าวพระยา”
จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัดเสนา-
สนารามราชวรวิหาร จังหวัดพระนคร-
ศรีอยุธยา ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ ได้รับ
อิทธิพลจากศิลปะตะวันตก มีลักษณะ
เหมือนจริงมากขึ้น

“โพนช้าง”
จิตรกรรมสีฝุ่นบนผ้าใบ มีพระหัตถ์
สมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาสุรสิงหนาท
เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๐ สมัยรัชกาลที่ ๕ ที่
แสดงถึงรูปแบบของจิตรกรรมสมัยใหม่

“เวสสันดรชาดก”
จิตรกรรมฝาผนังในพระอุโบสถวัด
ราชาธิวาสวรวิหาร เขตดุสิต กรุงเทพฯ
ช่างเขียนชาวอิตาลีเป็นผู้เขียนและ
ระบายสีแบบเฟรสโก (เขียนสีปูนเปียก)

สมัยรัตนโกสินทร์ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๓๕๓ ถึงปัจจุบัน
ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ ๔ การสร้างงานจิตรกรรมฝาผนัง มี
จุดมุ่งหมายและอุดมคติแตกต่างไปจากเดิม แต่เทคนิคยัง
ใช้เทคนิคการเขียนภาพประเพณี และนิยมเขียนภาพตาม
แบบจิตรกรรมตะวันตก โดยเริ่มมีลักษณะเป็นภาพเหมือน
จริงที่มีเงา มีความลึกแบบทัศนียวิทยา เป็นรูปแบบสมัยใหม่
การเขียนภาพดังกล่าวทำให้มีอิทธิพลต่อจิตรกรรมไทย
ประเพณี ซึ่งเดิมเป็นภาพแบนราบกลายเป็นภาพลึกและมี
เงา นูนกลม ต่อมาเริ่มปรับเข้าหาลักษณะของไทย พยายาม
นำส่วนที่ดีมาผสมกันจนเป็นศิลปะไทยร่วมสมัย จุดมุ่งหมาย
ของการเขียนก็เปลี่ยนไป ไม่เป็นการเขียนภาพเพื่อสักการ-
บูชาหรือเพื่อประดับศาสนสถาน แต่เขียนขึ้นเพื่อให้ผู้มา
บำเพ็ญศาสนกิจได้ชมและพิจารณาให้เกิดความเข้าใจใน
พระธรรมเป็นการเพิ่มพูนความศรัทธาและคุณธรรม

“สัญลักษณ์ของโลก”
เกียรติยศนิยมอันดับ ๒ เหรียญเงิน การแสดงศิลปกรรมแห่งชาติครั้งที่ ๒๖
พ.ศ. ๒๕๒๓ นายปัญญา วิจินธนสาร เป็นจิตรกรรมไทยสมัยใหม่ที่แสดงออก
ซึ่งลักษณะพิเศษเฉพาะตนอย่างมีอิสระ และเป็นการสร้างสรรค์ในรูปแบบใหม่

คุณค่าของจิตรกรรมไทยประเพณี

จิตรกรรมฝาผนัง นอกจากจะมีคุณค่าอันสูงยิ่งทางด้านสุนทรียศาสตร์และศาสนาแล้ว จิตรกรรมฝาผนังยังเป็นหลักฐานของชาติที่บันทึกเหตุการณ์และสิ่งต่างๆ ซึ่งสามารถศึกษาลักษณะบ้านเมือง สภาพแวดล้อม ชีวิตความเป็นอยู่ สังคมวัฒนธรรม จารีตประเพณี ประวัติศาสตร์วรรณกรรม และโบราณคดี จึงเป็นแหล่งข้อมูลของความรู้อันล้ำค่าและหลักฐานในอดีต

การสร้างสรรค์จิตรกรรมฝาผนัง เกิดจากอัจฉริยภาพและความศรัทธาอย่างสูงสุดของศิลปินในสมัยโบราณ ซึ่งในปัจจุบันแม้ความรู้ทางเทคโนโลยีจะพัฒนาเจริญขึ้น แต่เป็นเพราะวิถีชีวิตและสิ่งแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป ทำให้ศิลปินในปัจจุบันไม่สามารถสร้างสรรค์ศิลปกรรมดังเช่นศิลปินชั้นครูอดีตที่ได้สร้างไว้

จิตรกรรมฝาผนังเป็นทรัพยากรที่นำไปใช้ประโยชน์อย่างมาก ทรัพยากรนี้ก็ได้ลดน้อยลง มากขึ้นหรือหมดไป ยังคงอยู่ดังเดิม นอกจากความชำรุดทรุดโทรมหรือการทำลายให้สูญเสียไป และได้พิจารณาแล้วว่ามีคุณค่าอย่างสูงแก่ประชาชนอย่างแท้จริง ทั้งทางด้านวัตถุและคุณธรรม แต่คุณค่าต่างๆ นั้น ยังมิได้นำมาใช้ให้คุ้มค่าก็กลายเป็นสิ่งไร้ค่ากลายเป็นของเก่าแก่ทรุดโทรมกรุงรัง ประโยชน์ที่จะได้รับจึงแตกต่างกัน

คุณค่าทางศาสนา

จิตรกรรมฝาผนังในวัดส่วนใหญ่เป็นภาพเกี่ยวกับพระพุทธศาสนา ภาพพระพุทธประวัติ ชาดก ปรีตนาธรรม และอื่นๆ ผู้สร้างจะแฝงความรู้สึกที่เจตนาจะรักษา และบูชาพระพุทธศาสนา ให้อยู่เหนือจิตใจของผู้ที่ได้ชมภาพ เมื่อพิจารณาโดยละเอียด ถึงความหมายทั้งในทางรูปธรรม

และนามธรรมแล้วย่อมเกิดปัญญาและความมีสิริมงคล
ยิ่งจะทำให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งและกว้างขวางขึ้น

ภาพไตรภูมิ แสดงความหมายของกุศลกรรมและ
อกุศลกรรม อุปมาเป็นภาพนรกอันทุกข์ร้อนและสวรรค์
อันอุดมด้วยทิพย์สมบัติ

ภาพพระพุทธประวัติ แสดงประวัติแห่งองค์
พระพุทธเจ้า ซึ่งทรงเป็นผู้ที่มีพระทัยและพระปัญญาอัน
ประเสริฐ ทรงพบปัญหา ศัตรูและภัย ทรงแก้ปัญหาทั้งปวง
ตลอดจนโปรดผู้เป็นศัตรูด้วยบุญกิริยาทุกประการ ซึ่งเป็น
ชัยชนะที่เพิ่มพระบารมี

ภาพชาดก แสดงกิจและอุดมคติการครองชีวิตแบบ
ต่างๆ ในฐานะและสภาวะต่างๆ ของพระโพธิสัตว์

ภาพปริศนาธรรม แสดงความคิดที่แทรกปริศนา
ชวนให้พิจารณาความหมายในทางนามธรรม ทำให้เข้าใจ
สิ่งต่างๆ ทั้งในทางที่ดีและไม่ดีได้อย่างชัดเจน เปรียบ
ดังแสงประทีปขึ้นในจิตใจ ชีวิต และวิญญาณในบุคคล

จิตรกรรมฝาผนังจึงเป็นงานที่สร้างขึ้นจากความ
ศรัทธาและเพื่อประโยชน์ทางพระพุทธศาสนา ซึ่งผู้สร้าง
และผู้เขียนได้อธิษฐานถวายเป็นพระพุทธบูชา ทำให้เกิด
ความสุขและอิ่มเอิบในบุญกุศลนี้อย่างแท้จริง

คุณค่าทางศิลปะ

มนุษย์ใช้ศิลปะเพื่อความสุข ทางสุนทรียภาพ เช่น
การเพิ่มความงามให้แก่ตัวอาคาร ปราสาท ราชมนเทียร
ตลอดจนที่อยู่อาศัยและร่างกายของตนเอง ความสำนึก
แห่งสุนทรียศาสตร์เป็นเครื่องขัดเกลาให้จิตใจประณีต
อ่อนโยน เพราะความงามและความดีเป็นสิ่งคู่กัน สุนทรีย-
ศาสตร์เป็นที่เกิดของการสร้างอุดมคติอันดีที่จะปลูกฝังและ
อบรมนิสัยให้มนุษย์มีคุณค่า

สีของจิตรกรรมไทยประเพณีมีลักษณะงดงามสดใส ไม่จืดจาง ทั้งที่เวลาผ่านไปนับร้อยปี ทั้งนี้เพราะช่างเขียนใช้สี ซึ่งเป็นธาตุแท้จากธรรมชาติ เช่นสีจากดินได้แก่ ดินแดง ดินเขียว ดินเหลือง และดินขาว สีจากพืชได้แก่ รง ความ สีจากแร่ได้แก่ ทอง หวดาล น้ำเงิน เป็นต้น โดยผ่าน กรรมวิธี บด กรอง ตากแดด ฯลฯ จนได้ผงสีแท้บริสุทธิ์ และมีคุณค่าดี คงทน ไม่แปรเปลี่ยนสี แล้วจึงนำไปผสม กาวที่เตรียมไว้อย่างดีเช่นกัน นำไปเขียนภาพ ด้วยคุณสมบัติ ที่เป็นสีธรรมชาติ จึงเป็นผลให้สีทั้งหลายเหล่านี้ประสานครานได้ดี

คุณค่าทางโบราณคดี

ชีวิตไทยในปัจจุบันแตกต่างไปจากอดีตอย่างมาก การศึกษา ค้นคว้าเรื่องราวของอดีตจึงทำได้ยากและ หลักฐานต่างๆ ก็ได้เสื่อมสูญไปแล้วเป็นอันมาก ทั้งที่เรื่องของอดีตเหล่านั้นเป็นสิ่งสำคัญ เป็นความเจริญรุ่งเรืองของชาติ และประชาชนทุกคนควรทราบ และมีความภูมิใจร่วมกัน

จิตรกรรมฝาผนังเป็นหลักฐานของอดีต ซึ่งปรากฏ อยู่ในภาพเขียน และบางแห่งมีอักษรจารึกกำกับไว้ด้วย ภาพเขียนอันกว้างใหญ่เต็มฝาผนังนั้นได้แสดงให้เห็นรูปแบบ ลักษณะสิ่งของต่างๆ ในอดีต เช่น ภาพผู้คน บ้านเรือน อาคาร สถาปัตยกรรม เครื่องใช้ เครื่องมือการประกอบ อาชีพ การประกอบพิธีต่างๆ การละเล่น การบันเทิง การปกครอง สังคมความเป็นอยู่ ประวัติศาสตร์และภาพ วรรณกรรมต่างๆ ทั้งเกี่ยวกับศาสนา ปรัชญา และตำนาน หรือนิทานพื้นบ้าน ฯลฯ

สิ่งที่ปรากฏอยู่ในจิตรกรรมฝาผนัง ส่วนใหญ่เป็น ภาพสะท้อนให้เห็นรูปแบบและลักษณะที่ปรากฏอยู่จริงใน ท้องถิ่นต่างๆ จึงสามารถศึกษาเปรียบเทียบกับหลักฐานอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อให้สามารถค้นคว้าเรื่องราวต่างๆ ในอดีตได้ ถูกต้องยิ่งขึ้น

การอนุรักษ์จิตรกรรมไทยประเพณี

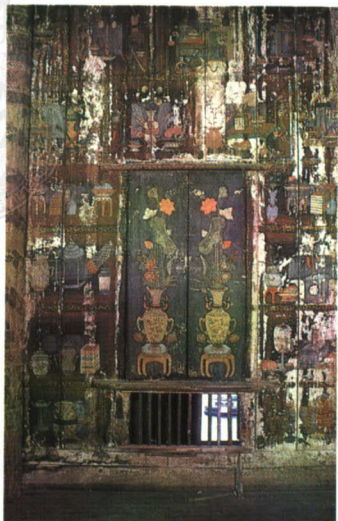
จิตรกรรมไทยประเพณีที่สร้างสรรค์ขึ้นไว้นั้น เป็นสมบัติทางศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดให้เห็นความเจริญรุ่งเรืองทางด้านศิลปกรรม ศาสนา โบราณคดี วัฒนธรรม ประเพณีและสังคม ตลอดจนสภาพแวดล้อมของท้องถิ่นในอดีต

ปัจจุบันจิตรกรรมฝาผนังที่มีอยู่ในที่ต่างๆ ได้ลบเลือนเสื่อมโทรม อันเกิดจากสภาพสภาวะสิ่งแวดล้อมทางภูมิศาสตร์ที่มีอุณหภูมิและความชื้นสูง โดยเฉพาะความชื้นจากน้ำใต้ดินที่ซึมขึ้นตามฝาผนัง คราบรอยน้ำฝนไหลจากหลังคามาดมผนัง หรือเกิดจากการดัดแปลงในผนังเนื้อปูนฉาบผนัง ซึ่งเป็นสาเหตุที่ทำให้ฝาผนังผุกร่อน ยุ่ยเป็นผง และหลุดร่วงไป

ค้ำคาวที่เกาะฝาผนัง มด แมลง ปลวก จิ้งจก ตุ๊กแก ที่เข้ามาอาศัยในอาคาร การทำรั้วและการวางไข่เหล่านี้ล้วนเป็นสิ่งที่ทำให้จิตรกรรมมีรอยต่างดำนันเกิดจากการถาวร การเดินบนผิวจิตรกรรม

สิ่งแวดล้อมก็มีผลต่องานจิตรกรรม ผู้ดูแลของที่จับมือของฝาผนังเป็นคราบอยู่ทั่วไป การจุดธูปเทียนภายในอาคารทำให้เกิดเขม่าควันไฟจับที่ผนัง เชื้อราที่เกิดจากผิวจิตรกรรม แสงแดดที่ส่องถูกจิตรกรรมทำให้เกิดความร้อนทำให้สีเปลี่ยนแปลงไปได้

การอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังในอดีต ข่างเขียนมักเขียนสีทับสีเดิม หรือเขียนซ่อมในส่วนที่ชำรุดเท่านั้น ไม่มีกรรมวิธีอื่นที่รักษาจิตรกรรมนั้นไว้

สภาพของภาพจิตรกรรมไทยที่ถูกทำลายโดยธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ทำให้งานจิตรกรรมไทยได้เปลี่ยนแปลงเสื่อมโทรม

กรมศิลปากรได้เริ่มอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังครั้งแรก โดยการสำรวจตรวจสอบแหล่งที่ตั้ง ศึกษาลักษณะ ความสำคัญ และตรวจสอบสภาพความชำรุดโดยการทำบันทึก หลักฐานจิตรกรรมฝาผนังด้วยภาพถ่าย และคัดลอกด้วยการเขียนสีชาวดำเพื่อหาร่องรอยที่มาของภาพ ซึ่งเป็น การปฏิบัติงานที่ต้องใช้ผู้ที่มีความชำนาญและความประณีต ด้วยเครื่องมือวิทยาศาสตร์ เคมีภัณฑ์ และเทคนิคของช่าง จิตรกรรมไทยประเพณี ตลอดจนผู้เชี่ยวชาญจากต่างประเทศ ที่ให้คำแนะนำและปฏิบัติงานร่วมกับผู้เชี่ยวชาญของ ประเทศไทย จนสามารถพบกรรมวิธีการอนุรักษ์แผนใหม่ เพื่อรักษาจิตรกรรมของเดิมทั้งหมดให้คงสภาพอยู่ ดังคำกล่าวที่ว่า

การรื้อถอนโบราณสถานหรือการลบจิตรกรรม ฝาผนังแล้วสร้างใหม่ เป็นการลงทุนที่มีผลทำลายมรดก ของชาติให้สูญเสียไป อย่างหาสิ่งใดทดแทนไม่ได้

การอนุรักษ์เป็นการลงทุนที่รักษามรดกอันมีค่าของ ชาติให้คงدامและมั่นคงสถาพร เป็นการลงทุนที่ประหยัด และได้ผลในการสงวนรักษาของเดิมนั้นให้กลับสดใส สวยงาม จึงได้ผลดีเป็น ๒ เท่า*

*จิตรกรรมไทยประเพณี หนังสือชุดที่ ๐๐๑ เล่มที่ ๑ พ.ศ.๒๕๓๓ จิตรกรรม ฝาผนังในประเทศไทย หน้า ๑๐๔ ฝ่ายอนุรักษ์จิตรกรรมฝาผนังและประติมากรรม กองโบราณคดี กรมศิลปากร

วัดงามอารามหลวง	งามดั่งดวงสุริย์ฉาย
แวววาวเลื่อมพราวพราว	รุ่งเรืองฉายในสายธรรม
วัดราษฎร์สะอาดจิต	เพียงพินิจวิจิตรล้ำ
ศรัทธาประชาท่า	ร่วมใจก้ำกุนเพชรบาท
เป็นแหล่งรวมบัณฑิตย์	ทั่วทุกทิศประสิทธิ์ศาสตร์
งานศิลป์ประจำชาติ	แสนองอาจประกาศนาม
วิหารอุโบสถ	ระเบียงคดล้อมงดงาม
กระจัดประจำยาม	ตกแดงตามทางหลวงสาย
เจดีย์เสียดยอดบัง	ทอระมั่งดั่งเหล็กชลาย
แห่งองค์อำพรายกาย	ส่งเสียงกลายดังกล้ายเงา
ศาลา ปรังค์ มณฑป	สือดลสายครวญทั่วเสา
บัวทวยสลายเครือเถา	ภมรเข้าเฝ้าปทุม
สายครุฑขุดตัวนาค	เลื้อยล้าปากรัตติกาลกุม
ท้นบ้านหลังคาคลุม	คันทวยจุ่มขมขมยัน
ไธ้องค์พระประธาน	งามตระหง่านปานสวรรค์
สบสุขทุกชนชั้น	โลกสุขสันต์นิรันดร์
พุทธศาสนา	แผ่ทั่วหล้าสาดพร
มั่นคงดุจสิงขร	จำเริญพรจำเริญชัย

วัดหลวง วัดราชบุรี

วัด คือ สถานที่ทางศาสนา ซึ่งจะมีเสนาสนะและอาคารถาวรวัตถุต่างๆ เป็นที่อยู่อาศัยศึกษาปฏิบัติธรรมวินัย และประกอบศาสนกิจของพระภิกษุสงฆ์ ตลอดจนเป็นที่บำเพ็ญกุศลต่างๆ ของพุทธศาสนิกชนทุกคน ทั้งทางด้านจิตใจและกิจกรรมตามประเพณีนิยม นอกจากนี้วัดยังเป็นศูนย์กลางบริการทางการศึกษาและทางสังคมอีกด้วย

วัดทุกวัดมีฐานะทางกฎหมาย คือ เป็นนิติบุคคลเท่าเทียมกัน แต่ในทางพระวินัยยังมีฐานะที่แตกต่างกันอยู่อีก ดังนั้น ตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ได้จำแนกวัดออกเป็น ๒ อย่าง คือ

๑. วัดที่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา ได้แก่ “อาราม” ตามที่เคยบัญญัติไว้ในมาตรา ๕ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ เป็นวัดที่เลื่อนฐานะมาจากสำนักสงฆ์เพื่อประโยชน์ทางพระวินัยโดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้วพร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยได้ทุกประการ เป็นวัดที่สมบูรณ์ด้วยฐานะทั้งทางกฎหมายและทางพระวินัย

๒. สำนักสงฆ์ ได้แก่ วัดที่กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศตั้งเป็นวัด รวมถึงวัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างขึ้นตามความในมาตรา ๙ แห่งพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ด้วย และยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา แต่สามารถใช้เป็นสถานที่ที่อยู่อาศัยสำหรับพระภิกษุสงฆ์ได้ ซึ่งฐานะทางกฎหมายเป็นนิติบุคคลโดยสมบูรณ์แล้ว แต่ฐานะทางพระวินัยยังไม่พร้อมที่จะใช้เป็นสถานที่กระทำสังฆกรรมตามพระวินัยทุกประการได้ เพราะยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

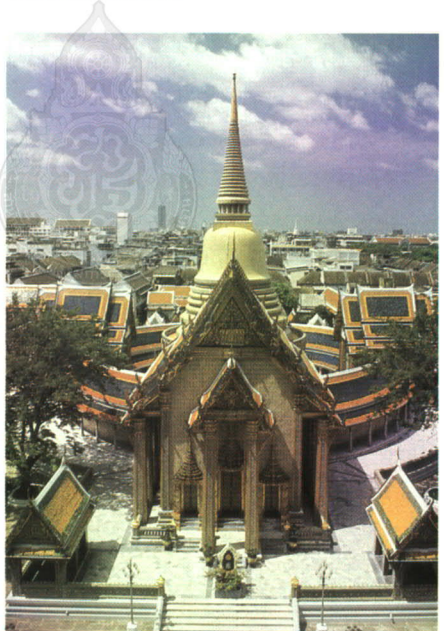

วัดอรุณราชวรารามจัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก

ประเภทของวัด

ประเภทของวัด พอจะแบ่งออกได้ดังนี้

๑. วัดหลวงหรือพระอารามหลวง คือ วัดที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์ แล้วพระราชทานเพื่อเป็นเกียรติยศแก่ผู้ดำรงตำแหน่ง หรือพระบรมวงศานุวงศ์และข้าราชการบริพารผู้ใหญ่ทรงสร้างขึ้น หรือโปรดให้ปฏิสังขรณ์และสร้างขึ้น แล้วน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเป็นพระอารามหลวง นอกจากนี้ยังรวมถึงวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์ และทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงอีกด้วย

วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม จัดเป็นพระอารามหลวงชั้นเอก ชนิดราชวรวิหาร

๒. วัดราษฎร์ คือวัดที่ประชาชนทั่วไปสร้างหรือปฏิสังขรณ์ขึ้นตามศรัทธาและได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาถูกต้องตามกฎหมายจากทางราชการแล้ว และช่วยกันทำนุบำรุงวัดสืบต่อกันมา ส่วนวัดที่ราษฎรมีจิตศรัทธาร่วมกันสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่อยู่ของภิกษุสงฆ์ เราเรียกว่าสำนักสงฆ์ ซึ่งยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา

นอกจากนี้ วัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์ ถ้าพระมหากษัตริย์ทรงพิจารณาเห็นสมควรได้รับเกียรติยกย่องเป็นพิเศษ ก็ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวงด้วย

รัฐบาลซึ่งได้ยึดมั่นในนโยบายที่จะทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาพิจารณาเห็นว่าการยกฐานะวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง ก็เป็นวิธีการอันหนึ่งที่จะช่วยเชิดชูพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เมื่อมีวัดที่เห็นสมควรได้รับเกียรติยกย่องเป็นพิเศษ ก็จะขอพระราชทานยกขึ้นเป็นพระอารามหลวง การขอพระราชทานยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวงจึงได้ดำเนินการสืบต่อมา

วัดหลัก เป็นวัดราษฎร์ที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังข

ความเป็นมาของพระอารามหลวง

สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ทรงอธิบายเรื่องพระอารามหลวงไว้ใน ตำนานพระอารามหลวง ว่า “พระอารามหลวงครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีนามปรากฏอยู่ในทำเนียบสมณศักดิ์ของเก่า สังเกตดูเป็นวัดซึ่งพระเจ้าแผ่นดินพระองค์ใด พระองค์หนึ่งได้ทรงสร้างถวายทรงบูรณปฏิสังขรณ์แทบทั้งนั้น แต่พระอารามหลวงในชั้นกรุงเทพฯ นี้ ในตำนานกล่าวว่า เป็นวัดของเจ้านายและขุนนางสร้างแล้วถวายเป็นวัดหลวงหลายวัด ความข้อนี้มีเรื่องราวปรากฏมาว่า เมื่อสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ขึ้นเป็นราชธานีแล้ว ความมุ่งหมายจะทำนุบำรุงให้เหมือนกรุงศรีอยุธยาราชธานีเดิม ด้วยถือกันว่า ครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเป็นสมัยที่บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง เรียกกันว่า ครั้งบ้านเมืองดี รั้ววังวัดวาที่สร้างขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ มักถ่ายแบบอย่างมาจากกรุงศรีอยุธยา ยกตัวอย่างเช่น ที่สร้างวัดสุทัศนเทพวราราม เป็นที่ประดิษฐานพระโตซึ่งเชิญมาแต่เมืองสุโขทัย เมื่อในรัชกาลที่ ๑ ก็มีพระราชประสงค์จะสร้างแทนวัดพระเจ้าพนัญเชิงที่กรุงเก่า ดังนี้ เป็นต้น แต่พระอารามหลวงในสมัยรัชกาลที่ ๑ และรัชกาลที่ ๒ ยังมีน้อย ถึงรัชกาลที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชดำริว่า พระอารามหลวงในกรุงเทพฯ นี้ยังมีน้อยกว่าครั้งกรุงเก่ามากนัก ไม่พอแก่ตำแหน่งพระราชาคณะในทำเนียบ จึงทรงสร้างพระอารามขึ้นใหม่บ้าง ทรงชักชวนอดุหนุนเจ้านายและขุนนางที่มีกำลังพาหนะให้สร้างบ้าง ถ้าวัดของใครสร้างดงามดี ก็ทรงรับเป็นพระอารามหลวง เพื่อ

ให้เป็นเกียรติยศแก่ผู้สร้างฯเป็นผู้ปฏิสังขรณ์วัดนั้นๆ
ความนิยมการสร้างวัดก็เกิดขึ้น แต่เมื่อถึงรัชกาลที่ ๔
และรัชกาลที่ ๕ ต่อมาทรงพระราชดำริว่า วัดที่ได้สร้าง
ขึ้นมีมากพออยู่แล้ว ก็มีใครจะได้ทรงรับวัดที่ผู้อื่นสร้าง
เป็นพระอารามหลวงดังแต่ก่อน”

ในปัจจุบันนี้ วัดที่ได้ยกขึ้นเป็นพระอารามหลวงนั้น
ต้องมีลักษณะถูกต้องตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่า
ด้วยการขอยกวัดราษฎร์ขึ้นเป็นพระอารามหลวง พ.ศ.
๒๕๑๘ จึงจะนับเป็นพระอารามหลวงได้

ชั้นแห่งพระอารามหลวง

การกำหนดแบ่งชนิดของพระอารามหลวงมีขึ้นใน
สมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. ๒๔๕๘
ได้กำหนดแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ พระอารามหลวงชั้นเอก
พระอารามหลวงชั้นโท และพระอารามหลวงชั้นตรี มีดังนี้

๑. พระอารามหลวงชั้นเอก คือ วัดที่มีเจดีย์สถาน
สำคัญ วัดที่บรรจุบรมอัฐิหรือวัดที่มีเกียรติอย่างสูง มี
๓ ระดับ ได้แก่ ราชวรมหาวิหาร ราชวรวิหาร และ
วรมหาวิหาร

๒. พระอารามหลวงชั้นโท คือ วัดที่มีเจดีย์สถาน
สำคัญ หรือวัดที่มีเกียรติ ๔ ระดับ ได้แก่ ราชวรมหาวิหาร
ราชวรวิหาร วรมหาวิหาร และวรวิหาร

๓. พระอารามหลวงชั้นตรี คือ วัดที่มีเกียรติ วัด
ประจำหัวเมืองหรือวัดสามัญ มี ๓ ระดับ ได้แก่ ราชวรวิหาร
วรวิหาร และสามัญ

ชนิดและขนาดแห่งพระอารามหลวง

๑. ราชวรวิหาร คือ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและ ปฏิสังขรณ์เป็นการส่วนพระองค์

๒. วรวิหาร คือ พระอารามที่พระมหากษัตริย์ สมเด็จพระราชินี สมเด็จพระยุพราช ทรงสร้างและ ปฏิสังขรณ์ พระราชทานเป็นเกียรติยศแต่ผู้ต่ำศักดิ์ลงมา แก่วัด รวมทั้งวัดที่ประชาชนสร้างหรือปฏิสังขรณ์และ ทรงรับไว้เป็นพระอารามหลวง ควรยกเป็นเกียรติยศ ซึ่งจัด ได้ว่าเป็นวัดที่มีเกียรติ

๓. ราชวรมหาวิหาร คือ พระอารามชนิดราช- วรวิหารที่เป็นพระอารามใหญ่โต และมีของก่อสร้างใหญ่โต

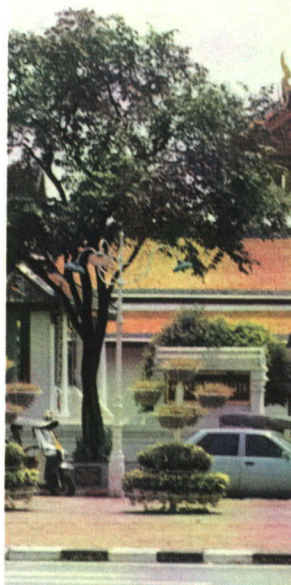
๔. วรมหาวิหาร คือ พระอารามชนิดวรวิหารที่เป็น พระอารามใหญ่โต และมีของก่อสร้างใหญ่โต

๕. สามัญ คือ พระอารามหลวงที่ไม่เข้าใน หลักเกณฑ์ดังกล่าว จะไม่มีสร้อยต่อท้ายชื่อ คงใช้เฉพาะชื่อ วัดเท่านั้น

นอกจากวัดหลวง วัดราษฎร์ที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ยังมีวัดร้างซึ่งเป็นวัดที่ไม่มีพระภิกษุสงฆ์พักอาศัยอยู่ ประจำ และทางราชการจะขึ้นทะเบียนเป็นวัดร้างไว้ โดย สภาพทั่วไปของวัดร้างยังเป็นนิติบุคคลอยู่โดยสมบูรณ์ อาจจะมีโอกาสเป็นวัดที่มีพระสงฆ์ได้อีก โดยดำเนินการ ตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ว่าด้วยการยกวัดร้าง เป็นวัดมีพระสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๑๔

การสร้างวัด

การสร้างวัดแต่โบราณกาล เมื่อประชาชนมีจิตศรัทธาในพุทธศาสนา ได้อพยพไปตั้งถิ่นฐานอยู่ที่ใดก็ตาม มักจะสร้างวัดขึ้นแล้วนิมนต์พระสงฆ์ไปพำนักอยู่อาศัยเพื่อบำเพ็ญกุศลประกอบศาสนกิจตามประเพณีสืบต่อกันมา ครั้นประชาชนมีจำนวนมากขึ้น การสร้างวัดก็มีจำนวนมากตามไปด้วย ทำให้เกิดปัญหายุ่งยากในทางปกครอง เพราะไม่มีระเบียบแบบแผนเป็นแนวยึดถือปฏิบัติ จึงมีกฎหมายเกี่ยวกับคณะสงฆ์ตราขึ้นเป็นฉบับแรก คือ พระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ร.ศ. ๑๒๑ ได้กำหนดหลักเกณฑ์และวิธีดำเนินการต่างๆ ไว้ การสร้างวัดนั้นต้องได้รับพระบรมราชานุญาตก่อน วัดที่ได้รับพระบรมราชานุญาตให้สร้างเช่นนี้ เรียกว่า *ที่สำนักสงฆ์* เป็นวัดที่ยังไม่ได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาแล้ว เรียกว่า *อาราม* ถ้าเป็นวัดหลวงเรียกว่า *พระอารามหลวง* ถ้าเป็นวัดราษฎร์เรียกว่า *อารามราษฎร์* ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์พุทธศักราช ๒๔๘๔ ตราขึ้นเป็นฉบับที่สองใช้แทนฉบับแรก กฎหมายฉบับที่สองนี้ให้มีกระทรวงกำหนดหลักเกณฑ์ขั้นตอน วิธีการสร้างวัด และตั้งวัดไว้ โดยให้คณะกรรมการอำเภอออกใบอนุญาตให้สร้างวัด กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ออกประกาศการตั้งวัด ภายหลังที่ได้ใช้กฎหมายฉบับที่ ๒ มาเป็นเวลานานพอสมควร ได้มีพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. ๒๕๐๕ ซึ่งเป็นฉบับปัจจุบันตราขึ้นมาเป็นฉบับที่ ๓ แทนฉบับที่ ๒ การสร้างและตั้งวัดให้ดำเนินการตามกฎหมายกระทรวงเช่นเดียวกับฉบับก่อน แต่การสร้างวัดกรมการศาสนาจะเป็นผู้ออกหนังสืออนุญาต ส่วนการตั้งวัดยังคงให้กระทรวงศึกษาธิการเป็นผู้ออกประกาศเช่นเดิม

เข้าวัดปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์

การดำเนินชีวิตของคนไทยส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับสัมพันธ์กับวัด ตั้งแต่เกิดจนถึงแก่กรรม เช่น เวลาเด็กเกิด บิดามารดาจะนำวันเดือนปีเกิดของเด็กไปให้พระภิกษุตั้งชื่อให้ เมื่อเด็กเติบโตขึ้นจนอายุครบหนึ่งเดือน บิดามารดาบางรายก็นิมนต์พระภิกษุมาประกอบพิธีโกนผมไฟ นอกจากนั้นยังมีการนิมนต์พระสงฆ์มาสวดเป็นสิริมงคลในงานต่างๆ ตามแต่โอกาส เช่น งานแต่งงาน งานทำบุญวันเกิด งานทำบุญบ้าน เป็นต้น

เมื่อถึงงานเทศกาลต่างๆ เช่น สงกรานต์ พุทธศาสนิกชนก็นิยมไปทำบุญตักบาตรที่วัด สรงน้ำพระ และการละเล่นต่างๆ นอกจากนั้นเมื่อบุตรหลานถึงวัยอันควร บิดามารดาก็นิยมส่งไปบรรพชา หรืออุปสมบทที่วัด บางรายก็บวชเรียนได้ไม่กี่วัน ไม่กี่เดือน บางรายก็อยู่ในร่มกาสาวพัสตร์ไปตลอดชีวิตก็มี งานศพก็เป็นกิจกรรมหนึ่งที่ชาวพุทธนิยมไปจัดงานสวดพระอภิธรรมที่วัด อาจสวด ๓ วัน ๕ วัน หรือ ๗ วัน แล้วแต่ความนิยมและกำลังทรัพย์ของเจ้าภาพ เมื่อสวดเสร็จแล้ว อาจจะเก็บศพไว้ที่วัดก่อน แล้วจึงนำศพมาเผาปนกิจหรือเผาปนกิจภายหลังการสวดพระอภิธรรมแล้ว ต่อจากนั้นก็มีการทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ถึงแก่กรรมเป็นระยะๆ

ประเพณีงานบุญสำคัญก็จัดขึ้นที่วัดเป็นประจำทุกปี ได้แก่ งานทอดกฐิน และงานเทศน์มหาชาติ นอกจากนั้นยังมีงานประเพณีที่แต่ละท้องถิ่นจัดขึ้นที่วัดอีก ได้แก่ การสรงน้ำพระ งานชักพระ งานประจำปีของวัด ซึ่งงานเหล่านี้ก็จะมีการทำบุญเลี้ยงพระ และการละเล่นต่างๆ มากมาย

การเข้าไปพบพระสงฆ์วัด

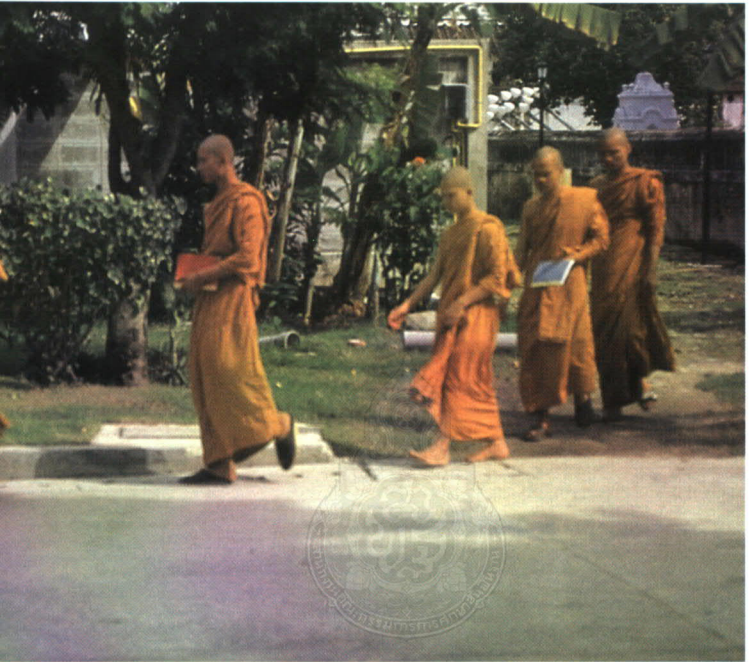
การที่ชีวิตของคนไทยต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับวัด เนื่องจากวัดเป็นที่อยู่ของพระสงฆ์ และการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาของพระสงฆ์ก็มีกฎเกณฑ์ที่วัดด้วย ดังนั้นพุทธศาสนิกชนที่จะเข้าไปในวัด เพื่อไปพบปะพูดคุย หรือติดต่อเรื่องราวต่างๆ กับพระสงฆ์ ผู้สืบทอดศาสนาพุทธ ผู้เป็นปูชนียบุคคลของพุทธศาสนิกชนในการอบรมสั่งสอนประชาชนให้กระทำในสิ่งที่ดีละเว้นความชั่ว นั้น ควรเข้าไปพบท่านด้วยความเคารพ ควรปฏิบัติตนให้ถูกต้องเหมาะสมกับสถานที่อันศักดิ์สิทธิ์และกาลเทศะ ดังนี้

การที่พุทธศาสนิกชนทั้งชายหญิงจะไปพบพระสงฆ์ที่วัด ต้องรักษากิริยามารยาททั้งกาย วาจา ใจตลอดจนจิตใจให้สงบเรียบร้อย อันแสดงถึงความเลื่อมใสศรัทธาในพระสงฆ์รูปนั้น และจะต้องแต่งกายให้สุภาพเรียบร้อย ไม่แต่งกายด้วยสีฉูดฉาด การไปหาพระสงฆ์เพื่อนิมนต์ท่านไปงานมงคล ควรมีเครื่องสักการบูชา เช่น ดอกไม้ ธูปเทียน เป็นต้น ใส่พานนำไปถวายท่านด้วย

เมื่อพุทธศาสนิกชนเข้าไปในวัดแล้วพบว่าพระสงฆ์เดินมาข้างหลัง ให้หลีกทางให้พระสงฆ์เดินไปก่อน โดยยืนชิดข้างทางด้านซ้ายมือของพระสงฆ์ ยืนตรง มือทั้งสองห้อยประสานกันไว้ข้างหน้า รอจนกว่าพระสงฆ์เดินผ่านมาข้างหน้าให้น้อมตัวลงยกมือไหว้ เมื่อไหว้เสร็จแล้วลดมือทั้งสองลงห้อยประสานกันไว้ข้างหน้า รอจนกว่าพระสงฆ์จะเดินผ่านไป แล้วจึงเดินตามหลังท่านไป แต่หากระหว่างที่เดินอยู่ในวัดแล้วต้องเดินสวนทางกับพระสงฆ์ ให้หลีกชิดข้างทางด้านซ้ายมือของพระสงฆ์ แล้วปฏิบัติเช่นเดียวกับกรณีที่พระสงฆ์เดินมาข้างหลัง ส่วนกรณีที่เดินตามหลังพระสงฆ์ ก็ให้เดินไปตามเบื้องหลังของพระสงฆ์รูปนั้น โดยเอียงไปทางซ้ายมือของพระสงฆ์ เว้นระยะห่างจาก

พระสงฆ์ลงโบสถ์เพื่อทำวัตรเช้า

พระสงฆ์ประมาณ ๒ - ๓ ก้าว เดินตามพระสงฆ์ไปด้วย
กิริยาอาการสำรวมเรียบร้อย

เมื่อเดินอยู่ในวัด แล้วพบพระสงฆ์ยืนอยู่ ให้หยุดยืน
ตรงน้อมตัวลงยกมือไหว้ ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นพูดด้วยก็ให้
ประนมมือพูดกับท่าน เสร็จแล้วก็ให้เดินหลีกไปทางด้าน
ซ้ายมือของพระสงฆ์ แต่ถ้าเดินไปพบพระสงฆ์นั่งอยู่ ให้
หยุดนั่งคุกเข่าลงหรือนั่งพับเพียบกรณีที่พื้นสะอาด แต่ถ้า
พื้นไม่สะอาด ก็นยมนั่งยองๆ น้อมตัวลงยกมือไหว้ ถ้า
พระสงฆ์พูดด้วยก็ให้ประนมมือพูดกับพระสงฆ์เสร็จแล้วให้
ลุกขึ้นเดินหลีกไปทางด้านซ้ายมือของพระสงฆ์

เมื่อเดินทางไปถึงที่พำนักของพระสงฆ์แล้ว ก่อนที่จะเข้าไปพบ ควรแจ้งความจำนงค์เพื่อที่จะเข้าไปพบท่านก่อน โดยการไต่ถามพระภิกษุ สามเณรหรือลูกศิษย์วัดว่า ท่านอยู่หรือไม่ ท่านว่างหรือไม่ว่าง ท่านกำลังทำอะไรอยู่สมควรเข้าพบท่านได้หรือไม่ ซึ่งเมื่อได้รับอนุญาตแล้วจึงจะเข้าพบพระสงฆ์ได้ ควรรอให้พระสงฆ์นั่งเรียบร้อยแล้วผู้ที่เข้าไปหาท่านควรคุกเข่าและกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง แล้วนั่งพับเพียบ ไม่ควรงีบนอนอาสนะเสมอกับท่าน

การกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ได้แก่ การกราบทั้งองค์ ๕ ให้หน้าผาก ๑ ฝ่ามือ ๒ เข่า ๒ จรดพื้น การกราบแบบนี้พึงนั่งคุกเข่า เมื่อเข่าทั้งสองจรดพื้นแล้ว พึงประนมมือไหว้แล้วหมอบลง ทอดฝ่ามือทั้งสองที่พื้น แหวกช่องหว่างฝ่ามือที่วางราบนั้นให้ห่างกันเล็กน้อย ก้มศีรษะลงตรงช่องนั้นให้หน้าผากจรดพื้น ก็เป็นอันว่าฝ่ามือทั้งสองและหน้าผากติดพื้นครบองค์ ๕ ลักษณะการกราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ของชายและหญิงมีดังนี้

ชาย พึงคุกเข่าตั้งฝ่าเท้าชัน ใช้นิ้วเท้าพยยันพื้น นั่งทับลงบนสันเท้าทั้งคู่ที่ชันขึ้น แยกเข่าทั้งสองออกเล็กน้อยให้เป็นรูปสามเหลี่ยม ประนมมือ นั่งอย่างนี้เรียกว่า นั่งท่าพรหม เวลากราบก็นั่งมือขึ้นไหว้ แล้วก้มตัวลงปล่อยมือให้ทอดลงกับพื้น ให้ศอกต่อกันกับเข่าตรงกันทั้งสองข้าง แล้วก้มลงให้หน้าผากจรดพื้นระหว่างฝ่ามือดังกล่าว

ส่วนหญิง พึงนั่งคุกเข่าราบ คือไม่ตั้งฝ่าเท้าชันอย่างแบบชาย แต่ให้เหยียดฝ่าเท้าราบไปทางหลัง ให้ปลายเท้าทั้งสองทับกันเพียงเล็กน้อย แล้วนั่งทับลงบนฝ่าเท้าทั้งสองนั้นให้ราบกับพื้น ให้เข่าทั้งสองชิดกัน ประนมมือนั่งอย่างนี้ เรียกว่า นั่งท่าเทพธิดา ขณะกราบก็นั่งมือประนมนั้นชันไหว้แล้วก้มตัวลง ปล่อยมือให้ทอดลงกับพื้น ให้ข้อศอกพับทั้งสองข้างขนานเข้าพับทั้งสองไว้ ไม่ใช่ต่อเข่าอย่างแบบชาย แล้วก้มลงให้หน้าผากจรดพื้นระหว่าง

ฝ่ามือทั้งสอง ระวังกะฝ่ามือให้พอดีเวลาก้มลงกราบน้อยอย่าให้
กันยกขึ้นเป็นอันขาดจึงจะสวยงาม

การสนทนากับพระสงฆ์

เมื่อทำความเคารพพระสงฆ์เสร็จแล้ว เวลาที่พุทธ-
ศาสนิกชนจะสนทนากับพระสงฆ์ต้องรู้จักวิธีการพูดจาด้วย
ความเคารพและถูกต้อง ถ้าพระสงฆ์รูปนั้นเป็นพระเถระ
ชั้นผู้ใหญ่ เวลาพูดกับท่านหรือรับคำพูดของท่าน นิยม
ประณมมือทุกครั้ง ขณะสนทนากับพระสงฆ์ไม่ควรพูด
คำหยาบ พูดล้อเล่น ไม่ควรเอาเรื่องส่วนตัวไปเล่าให้ท่านฟัง
และไม่ควรแสดงอาการยกตนเสมอท่าน ภาษาที่ใช้พูดกับ
พระสงฆ์ควรใช้ให้ถูกต้อง และเหมาะสมกับตำแหน่งทาง
สมณศักดิ์ของพระสงฆ์รูปนั้นๆ เช่น

คำทูลสมเด็จพระสังฆราช

คำแทนพระองค์ท่าน ใช้ว่า ฝ่าพระบาท

(ชาย) คำแทนผู้พูด - เกล้ากระหม่อม

คำรับพระดำรัส - พะเยะค่ะ

(หญิง) คำแทนผู้พูด - กระหม่อมฉัน

คำรับพระดำรัส - เพคะ

คำใช้พูดกับสมเด็จพระราชาคณะและพระราชา
คณะชั้นราชขึ้นไป

คำแทนท่าน ใช้ว่า พระเดชพระคุณ, ไต่เท้า

(ชาย) คำแทนผู้พูด - เกล้ากระหม่อม

คำรับคำพูด - ขอรับกระหม่อม, ครับผม

(หญิง) คำแทนผู้พูด - ดิฉัน

คำรับคำพูด - เจ้าค่ะ

คำพูดกับพระราชคณะชั้นสามัญลงมา

พระราชคณะ ใช้คำแทนท่านว่า ท่านเจ้าคุณ, ท่าน
พระครูสัญญาบัตรและพระครูฐานานุกรม

ใช้คำแทนท่านว่า ท่านพระครู, ท่าน

พระเปรียญ ใช้คำแทนท่านว่า ท่านมหา, ท่าน

พระอันดับ ใช้คำแทนท่านว่า พระคุณเจ้า, ท่าน

พระผู้เฒ่า ใช้คำแทนท่านว่า หลวงพ่อ, หลวงปู่

พระที่เป็นญาติกัน ใช้คำแทนท่านว่า หลวงปู่, หลวง

ตา, หลวงพ่อ, หลวงลุง, หลวงอา,

หลวงน้า, หลวงพี่

(ชาย) คำแทนผู้พูด - กระผม, ผม

คำรับคำพูด - ครับ

(หญิง) คำแทนผู้พูด - ดิฉัน

คำรับคำพูด - เจ้าค่ะ, ค่ะ

คำศัพท์ที่นิยมใช้กับพระสงฆ์

สมณศัพท์

(คำที่ใช้กับพระสงฆ์)

ฉัน, ฉันเช้า, ฉันเพล

สรองน้ำ

จำวัด

ปลงผม

ครองผ้า

ประเคน

จดปัจจัย, ปัจจัย

ถวาย

คิลานเภสัช

คำสุภาพ

(คำที่ใช้กับคนทั่วไป)

รับประทานอาหาร

อาบน้

นอน

โกนผม

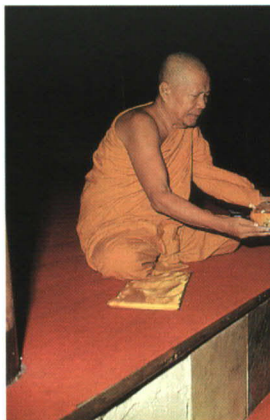
นุ่งห่ม

ให้ถึงมือ

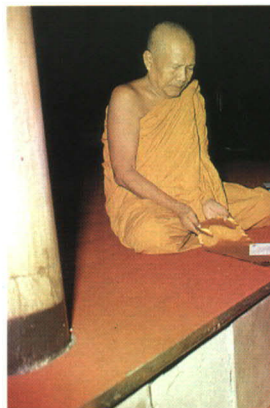
เงิน

ให้

ยารักษาโรค

ชาย ถวายภัตตาหาร

หญิง ถวายปัจจัย

สมณศัพท์
(คำที่ใช้กับพระสงฆ์)

น้ำปานะ, น้ำอัฐบาน

อาพาธ

นิมนต์

คำสุภาพ

(คำที่ใช้กับคนทั่วไป)

น้ำดื่มที่ปรุงขึ้นถวายหลังเพล

เจ็บป่วย

เชิญ, เชื้อเชิญ

เมื่อสนทนากับพระสงฆ์จนเสร็จธุระแล้วควรรีบลากลับ การลาพระสงฆ์ปฏิบัติเช่นเดียวกับการไปหา ด้วยการนั่งคุกเข่ากราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง แล้วเดินเข้าออกไป

การถวายของแด่พระสงฆ์

พุทธศาสนิกชนที่ไปพบพระสงฆ์ที่วัดเพื่อนำของไปถวายพระสงฆ์นั้น ของที่นำไปถวายต้องเป็นของของคนเดียว พอยกได้ ไม่ใช่ของหนักหรือใหญ่โตจนเกินไป ไม่ควรมีวัตถุที่เป็นเงินทอง เพราะวัตถุชนิดนี้ไม่เหมาะกับพระสงฆ์ที่จะรับได้ และถ้าเป็นอาหารสำหรับฉันต้องประเคนในเวลาที่เป็นเวลาฉัน วิธีถวายของพระสงฆ์หรือวิธีประเคนของพระสงฆ์ ชายและหญิงมีวิธีปฏิบัติต่างกันดังนี้

ชาย พึงนั่งคุกเข่าหรือยืนตามความเหมาะสมแก่สถานที่ คือ ควรยืนเมื่อพระสงฆ์นั่งเก้าอี้ ควรนั่งคุกเข่าและยกสิ่งของนั้นด้วยมือทั้งสอง น้อมสิ่งของนั้นเข้าไปใกล้พระสงฆ์ผู้รับของ ประเคนยกให้พ้นจากพื้น ส่งถวายถึงมือพระสงฆ์ผู้รับประเคน ถ้าสิ่งของที่นำมาถวายมีหลายถ้วยให้ถวายพระสงฆ์รูปละถ้วย ไม่นิยมถวายด้วยการยกถวายทั้งหมดและให้พระสงฆ์ยกเอาเอง เมื่อถวายเสร็จแล้วพึงไหว้หรือกราบด้วยการแสดงความเคารพทุกครั้ง

หญิง ควรยืนหรือนั่งพับเพียบตามความเหมาะสมแก่สถานที่ดังกล่าว แล้วยกสิ่งของนั้นด้วยมือทั้งสองน้อมเข้าไปใกล้พระสงฆ์ผู้รับประเคนพอสมควร วางบนผ้าที่ทอด

รับประเคนนั้น จะส่งถวายให้ถึงมือท่านแบบชายถวายไม่ได้ และระวังรอให้พระสงฆ์จับชายผ้าที่ทอดรับประเคนนั้นเสียก่อน แล้วจึงวางสิ่งของที่ประเคนลงบนผืนผ้านั้น เมื่อถวายเสร็จแล้วพึงกราบหรือไหว้เป็นการแสดงความเคารพทุกครั้ง

ข้อควรระวังในการประเคนของพระสงฆ์ คือ สิ่งของที่ประเคนแล้วนั้น ห้ามขวารวสไปจับต้อง หากขวารวสไปจับต้อง ถือว่าเป็นการขาดประเคน ต้องประเคนสิ่งของนั้นใหม่ จึงจะไม่เกิดโทษแก่พระสงฆ์

การรับของจากพระสงฆ์

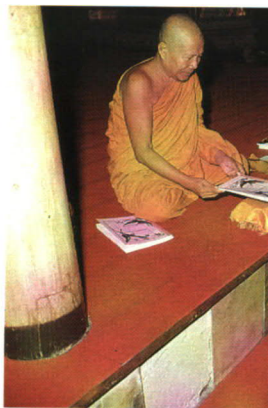
เมื่อพุทธศาสนิกชนได้ประเคนของถวายพระสงฆ์เสร็จแล้ว พระสงฆ์อาจจะมอบสิ่งของให้ท่าน การที่ชายหญิงจะรับสิ่งของจากพระสงฆ์มีวิธีปฏิบัติ ดังนี้

เมื่อจะรับสิ่งของขณะพระสงฆ์ยืนอยู่หรือนั่งบนอาสนะสูง ให้เดินเข้าไปด้วยกิริยาสำรวม เมื่อเข้าไปใกล้ในระยะพอสมควร ยืนตรง น้อมตัวลงยกมือไหว้ และยื่นมือทั้งสองเข้าไปรับของพร้อมกับน้อมตัวลงเล็กน้อยสำหรับชายสามารถรับสิ่งของจากมือพระสงฆ์ได้ แต่สำหรับหญิงพระสงฆ์จะวางของให้บนโต๊ะ ให้หยิบเอง หรือแบมือทั้งสองชิดกันคอยรองรับสิ่งของจากพระสงฆ์ เมื่อรับของแล้วถ้าสิ่งของเล็กนัยมน้อมตัวลงแล้วยกมือไหว้พร้อมกับสิ่งของที่อยู่ในมือ แต่ถ้าสิ่งของใหญ่หรือหนัก ไม่ต้องยกมือไหว้ เมื่อรับของแล้วให้ก้าวเท้าซ้ายถอยหลังออกไป ๑ ก้าว ชักเท้าเอามาชิดแล้วหันหลังกลับเดินต่อไปได้

ในการรับสิ่งของขณะพระสงฆ์นั่งอยู่บนเก้าอี้ ให้เดินเข้าไปด้วยกิริยาสำรวม เมื่อได้ระยะประมาณ ๒ ศอก ยืนตรง ก้าวเท้าขวาออกไป ๑ ก้าว แล้วนั่งคุกเข่าซ้ายหัน

ชาย รับของจากพระสงฆ์

หญิง รับของจากพระสงฆ์

เข้าหาขึ้น น้อมตัวลงยกมือไหว้ แล้วยืนมือทั้งสองออกไปรับสิ่งของ เมื่อรับของแล้วให้ทำความเคารพด้วยการปฏิบัติเหมือนกรณีพระสงฆ์ยืนอยู่หรือนั่งบนอาสนะสูง

ส่วนการรับของขณะพระสงฆ์นั่งกับพื้น ให้เดินเข้าไปด้วยกิริยาสำรวม เมื่อถึงบริเวณที่ปูลาดอาสนะไว้ให้นั่งคุกเข่าลง แล้วเดินเข้าเข้าไป เมื่อถึงระยะพอสมควร ประมาณ ๑ คอกเศษ นั่งคุกเข่า กราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง ยืนมือทั้งสองออกไปรับของ เมื่อรับของแล้ว วางของไว้ข้างหน้าด้านขวามือ กราบ ๓ ครั้ง แล้วหยิบสิ่งของนั้นถือด้วยมือทั้งสอง ประคองเดินเข้าถอยหลังไปจนสุดบริเวณที่ปูลาดอาสนะไว้ แล้วลุกขึ้นยืนกลับไปได้

กิริยาอาการเดินเข้านั้น นิยมตั้งตัวตรง ถ้าไม่ได้ถือสิ่งของ มือทั้งสองห้อยอยู่ข้างตัว ถ้าถือสิ่งของ ให้ประคองถือสิ่งของยกขึ้นอยู่ระดับอก คอกทั้งสองข้างแนบชิดกับชายโครง ขณะเดินเข้า ร่างกายส่วนบนไม่เคลื่อนไหวไม่ส่ายหรือโยกโคลงไปมา เฉพาะร่างกายส่วนล่างเท่านั้นที่เคลื่อนไหว ไม่ว่าขณะเดินเข้าเข้าไป หรือถอยหลังออกมา

การลาพระสงฆ์

การลาพระสงฆ์ ก็ปฏิบัติด้วยการนั่งคุกเข่ากราบแบบเบญจางคประดิษฐ์ ๓ ครั้ง แล้วเดินเข่าออกมา

การที่พุทธศาสนิกชนได้เข้าวัดเพื่อประกอบพิธีกรรมศาสนา ต้องรู้จักวิธีการปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์ให้ถูกต้องเหมาะสมกับกาลเทศะ จะได้ทั้งบุญกุศล ความสดชื่น และความเบิกบานใจ

บรรณานุกรม

กาญจนาคพันธ์. เมื่อวานนี้ กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
เรื่องศิลป์, ๒๕๑๙.

เขตบางกอกใหญ่, สำนักงาน. ผลงานปี ๒๕๓๘-๒๕๓๙ :
สำนักงานเขตบางกอกใหญ่. กรุงเทพฯ :
๒๕๓๙.

จุฬาลงกรณ์, มหาวิทยาลัย. คลอง : อาศรมความคิด
เรื่องคลองในกรุงเทพมหานคร และ
ปริณทนล. กรุงเทพฯ : สถาบันวิจัยสภาวะ
แวดล้อม, ๒๕๓๗.

จุลทัศน์ พยาฆรานนท์. รวยระกา. โลกประวัติศาสตร์ ปีที่
๓ ฉบับที่ ๓ (ก.ค.-ก.ย. ๒๕๔๐).

———. หน้าบัน. โลกประวัติศาสตร์ ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๔
(ต.ค.-ธ.ค. ๒๕๔๐).

———. ช่อฟ้า. โลกประวัติศาสตร์ ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๑
(ม.ค.-มี.ค. ๒๕๔๑).

ชาญชัย ลิ้มปียากร และคณะ. คลอง : สายน้ำที่รอคอย
ความห่วงใย. กรุงเทพฯ : สมาคมเทคโนโลยี
ที่เหมาะสม, ๒๕๓๘.

ข้าเลื่อง วุฒิจันทร์ และคณะ. ศาสนพิธี. พิมพ์ครั้งที่ ๖.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๒.

เทพชู ทับทอง. กรุงเทพฯ ในอดีต. กรุงเทพฯ : สำนัก
พิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๐.

———. พระเครื่องกรุวัดท้ายตลาด. ลานโพธิ์. ปีที่
๓๖๑ (๒๕๒๗).

นงศันุช ไพโรพบุลย์กิจ. พระราชวังโบราณ. กรุงเทพฯ :
ศูนย์ส่งเสริมปัญญาไทย, ๒๕๔๑.

น. ณ ปากน้ำ. ใบเสมากับอายุวัด. ใบลาน ปีที่ ๒ ฉบับ
ที่ ๔ (๒๕๒๕).

บัว สุขเสมอ. พระพิมพ์สามกรุ ท้ายตลาด นางชีตะล่อม.
พระเครื่องประยุกต์ ปีที่ ๙ ฉบับที่ ๒๘๙
(๒๕๓๑).

ประยูร อุลุชาฎะ. วัดกับชีวิตไทย. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว, ๒๕๓๒.

ประวัติวัดโมลีโลกยาราม. จากแถลงการคณะสงฆ์ รวบรวม
โดยคำสั่งสมเด็จพระสังฆราชเจ้าเมื่อ พ.ศ.
๒๔๗๕. จัดพิมพ์เป็นอภิธานทางการ ในงาน
ยกข้อฟ้าพระอุโบสถวัดโมลีโลกยาราม ใน
อุปลัมภ์ของกองทัพเรือ วันที่ ๑๐ มิถุนายน
๒๕๑๘.

พระมหาสมบุรณ์ ปญฺญวโร. อุโบสถ. ใบลาน. ปีที่ ๕ ฉบับ
ที่ ๑ (๒๕๒๗).

พลาดิษฐ์ สิทธิธัญกิจ. สืบสานตำนานบางกอก. กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มิติใหม่, ๒๕๓๘.

มูลนิธิธรรมาภิบาลสถานในพระราชวังเดิม. สารานุกรม
พระราชประวัติสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช.
กรุงเทพฯ : บริษัท ฟาอภัย จำกัด, ๒๕๒๐.

ราชบัณฑิตยสถาน. อักษรานุกรมภูมิศาสตร์. ฉบับ
ราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
ส่วนท้องถิ่น กรมการปกครอง, ๒๕๒๖.

เล็ก วัดรวก. พระวัดท้ายตลาดธนบุรี. เพชรพระเครื่อง.
ฉบับที่ ๖ (มปท.).

วรรณิกา ณ สงขลา. : จิตรกรรมไทยประเพณี. กอง
โบราณคดี กรมศิลปากร : โรงพิมพ์ชุมนุม
สหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๓๓.

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก. หนังสือเรียน

สังคมศึกษา ส ๐๔๑๑ พระพุทธศาสนา.

พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด

อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๔๒.

วิทยาลัยครูธนบุรี. เมืองธนบุรี. กรุงเทพฯ : ๒๕๓๘.

วิบูลย์ ลี้สุวรรณ. เรื่องราวของประตู่. ไบลาน. ปีที่ ๓ ฉบับ

ที่ ๕ (๒๕๒๖).

ศรีนครินทร์วิโรฒ, มหาวิทยาลัย. วารสารประวัติศาสตร์.

กรุงเทพฯ : บริษัท ด้านสุทธาการพิมพ์ จำกัด,

๒๕๔๒.

ศึกษาธิการ, กระทรวง. กรมการศาสนา. ประวัติวัดสำคัญ

ทางพระพุทธศาสนาตอน ๑. โรงพิมพ์

การศาสนา, ๒๕๒๔.

———. กระทรวง, กรมศิลปากร. จิตรกรรมไทย

ประเพณี. (หนังสือชุดที่ ๐๐๑ เล่ม ๑ จิตรกรรม

ฝาผนังในประเทศไทย) กองโบราณคดี, ๒๕๓๓.

———. ศิลปากร, กรม. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ.

จดหมายเหตุการอนุรักษ์กรุงรัตนโกสินทร์,

กรุงเทพฯ : สหประชาพานิชย์, ๒๕๒๕.

———. ศิลปากร, กรม. และมูลนิธิซีเมนต์ไทย.

กรุงเทพฯ : ๒๔๘๙-๒๕๓๙. กรุงเทพฯ : บริษัท

เอ.พี.กราฟิคดีไซน์และการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๓๙.

———. ศิลปากร, กรม. ย้อนอดีตกรุงเทพฯ.

กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พรินตติ้ง กรุป จำกัด,

๒๕๓๔.

ส. พลายน้อย. เล่าเรื่องบางกอก. กรุงเทพฯ : รวมสาสน์,

๒๕๓๕.

สกุณี ณัฐพลวัฒน์. คลองและเส้นทางเดินเรือในอดีต.

กรุงเทพฯ : ศูนย์ส่งเสริมปัญญาไทย, ๒๕๔๑.

สมใจ นิมเล็ก. จำหลักหินในงานสถาปัตยกรรม.

เอกลักษณ์ไทย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๖ (พ.ศ.
๒๕๒๐).

———. สถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในสมัย

พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว.
เอกลักษณ์ไทย. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๐).

———. ประวัติวัดสำคัญทางพุทธศาสนา ตอน ๒.

โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๕.

———. พุทธกิจ ๔๕ พรรษา ตอน ๑. โรงพิมพ์การ

ศาสนา, ๒๕๒๕.

สมบัติ จำปาเงิน. รู้เรื่องเมืองบางกอก. กรุงเทพฯ : บริษัท
ต้นอ้อแกรมมี จำกัด, ๒๕๓๙.

สมพงษ์ เกรียงไกรเพชร. เล่าเรื่องเก่าของไทย. กรุงเทพฯ :
ประจักษ์การพิมพ์, ๒๕๒๒.

สุจิตต์ วงษ์เทศ. แม่น้ำลำคลองสายประวัติศาสตร์.

กรุงเทพฯ : บริษัท พินเนต พรินติ้งเซ็นเตอร์
จำกัด, ๒๕๓๙.

สุภัทรดิศ ดิศกุล, ม.จ. แปลจาก The Origin And Evolution

The Thai Murals. ของศิลป พีระศรี.

วิวัฒนาการแห่งจิตรกรรมฝาผนังของไทย.

ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕).

อมร โสภณวิเชษฐวงศ์ และกวี อิศริวรรณ. หนังสือเรียน

สังคมศึกษา ส ๐๔๔ พุทธศาสนา. พิมพ์
ครั้งที่ ๕, กรุงเทพมหานคร : บริษัท สำนัก
พิมพ์วัฒนาพานิช จำกัด, ๒๕๔๒.

คณะกรรมการจัดทำหนังสืออ่านเพิ่มเติม
ระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษา
เรื่อง เลียบวัด ไกล้วัง

นายณรงค์	แก้วสว่าง	ประธานกรรมการ
นายพินิจ	สุขะสันต์	กรรมการ
นายไพฑูรย์	บุญภานนท์	กรรมการ
นายทวีพร	ทองคำใบ	กรรมการ
นางสุทิน	ทองใส	กรรมการ
นางสาวจุฑารัตน์	สุขสถิตย์	กรรมการ
นางสาวระเบียบ	กิติมากุลนเรเดช	กรรมการ
นางสุพรรณิ	สุขะสันต์	กรรมการ
นายชูเกียรติ	เกิดอุดม	กรรมการ
นางจัญศรี	ชี้นมีศรี	กรรมการ
นางรัตนาภา	ธรรมโชติ	กรรมการและเลขานุการ

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษา

อธิบดีกรมวิชาการ (นายอำรุง จันทวานิช)

รองอธิบดีกรมวิชาการ (นายสาโรช วัฒนสโรช)

ผู้อำนวยการศูนย์พัฒนาหนังสือ (นายวินัย รอดจ่าย)

ผู้อำนวยการกองกลาง สำนักงานปลัดกระทรวงศึกษาธิการ (นายสมบุรณ์ ช้างภู)

ผู้เรียบเรียง

คลองบางกอกใหญ่ : คลองแห่งประวัติศาสตร์

วัดโมลีโลกยาราม

พระกรุวัดท้ายตลาด อลังการแห่งพระเครื่อง

สถาปัตยกรรมตามศาสนสถาน

ตามรอยจิตรกรรมไทย

วัดหลวง วัดราชบุรี

เข้าวัดปฏิบัติตนต่อพระสงฆ์

นางสาวจุฑารัตน์ สุขสถิตย์

นางจรรยา ศรีนัมศรี

นายณรงค์ แก้วสว่าง

นายจุลทัศน์ พยาฆรานนท์

นายชูเกียรติ เกิดอุดม

นายไพฑูรย์ บุญพานนท์

นายพินิจ สุขะสันต์

นางสุทิน ทองใส

นางสาวระเบียบ กิติมากุลนเรศ

บรรณาธิการที่ปรึกษา

นางปราณี ปราบริปู

ถ่ายภาพปกและภาพประกอบ

นายณรงค์ แก้วสว่าง

บรรณาธิการ

นางรัตนวิภา ธรรมโชติ

นางสุพรรณิ สุขะสันต์

ออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

นายณรงค์ แก้วสว่าง

